

EGE BÖLGESİ SANAYİ ODASI

**2017 YILINDA
DÜNYA VE TÜRKİYE
EKONOMİSİ
&
2018 YILINDAN
BEKLENTİLER**

Ocak 2018

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	2
1. DÜNYA EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ	4
1.1. NÜFUS GELİŞMELERİ	4
1.2. KÜRESEL HASILA GELİŞMELERİ	7
1.3. KÜRESEL HASILA BİLEŞİMİNDE GELİŞMELER	14
1.4. KÜRESEL REFAHTA GELİŞMELER	17
1.5. KÜRESEL İSTİHDAMDA GELİŞMELER	19
1.6. KÜRESEL TİCARETTEKİ GELİŞMELER	20
1.7. KÜRESEL SERMAYE HAREKETLERİNDE GELİŞMELER	25
1.8. KÜRESEL ENFLASYONDA GELİŞMELER	32
1.9. BİLGİ EKONOMİSİNDE GELİŞMELER	37
2. 2017 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ	41
2.1. KÜRESEL ÜRETİM VE TİCARET HACMİ	41
2.2. DIŞ DENGELER, ÇAPRAZ KURLAR VE BÜTÇE	44
2.3. BÜYÜME, ENFLASYON VE İŞSİZLİK	48
2.4. MENKUL KIYMET BORSALARI	51
2.5. REZERVLERDE GELİŞMELER	53
2.6. EMTİA FİYATLARINDA GELİŞMELER	55
2.7. DÖLARIN DEĞERİNDEKİ GELİŞMELER	57
3. 2017 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ	61
3.1. ÜRETİM VE BÜYÜME	62
3.2. HARCAMALAR VE BÜYÜME	66
3.3. YATIRIMLAR	69
3.3.1. YERLİ YATIRIMLARIN GELİŞİMİ	69
3.3.2. YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ	73
3.4. İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM	75
3.5. DIŞ TİCARET, ÖDEMELER DENGESİ VE KURLAR	78
3.5.1. DIŞ TİCARET	78
3.5.2. ÖDEMELER DENGESİ	84
3.5.3. ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU	91
3.5.4. DÖVİZ KURLARI	93
3.6. KAMU KESİMİ DENGESİ	101
3.6.1. BÜTÇE DENGESİ	101
3.6.2. BÜTÇE NAKİT DENGESİ VE FİNANSMANI	108
3.6.3. KAMU BORÇ STOKU	110
3.6.4. KAMU BORÇLANMA FAİZLERİ	114
3.7. ENFLASYON	117
3.8. FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARI	119
3.9. BANKACILIK VE KREDİLER	121
3.9.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER	121
3.9.1.1. BANKACILIK SEKTÖR RASYOLARI	121
3.9.1.2. MEVDUAT VE KREDİ FAİZLERİ	123
3.9.2. PARASAL GELİŞMELER	125
3.9.3. MEVDUAT GELİŞMELERİ	127
3.9.4. KREDİ GELİŞMELERİ	128
3.10. ÖDEME ARAÇLARINDA GELİŞMELER	130
4. 2017 YILINDA SANAYİ SEKTÖRÜ	133
4.1. ÜRETİMDE GELİŞMELER	133
4.1.1. SANAYİDE BÜYÜME	133
4.1.2. KAPASİTE KULLANIM ORANI	134
4.1.3. SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ	136
4.2. İSTİHDAMDA GELİŞMELER	137
4.3. VERİMLİLİKTE GELİŞMELER	138
4.4. ÜCRETLERDE GELİŞMELER	141
4.5. VERİMLİLİK VE REEL ÜCRET KARŞILAŞTIRMALARI	143
4.6. DIŞ TİCARETTE GELİŞMELER	144
4.7. OTOMOBİL PİYASASINDA GELİŞMELER	148
5. 2018 YILINDA DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİ	151
5.1. 2018 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ	151
5.2. 2018 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ	154
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	159

GİRİŞ

Dünya ve Türkiye ekonomisi 2017 yılında, önceki yıllara göre, biraz daha olumlu bir iklimle karşılaşmıştır. Henüz, 2009 yılında kriz süreci ve yansımaları olarak ortaya çıkan yapısal sorunların tam olarak çözülememiş olmasına rağmen, konjonktürel olarak yaşandığı anlaşılan olumluluğun izleyen yıllarda da devam edip etmeyeceği bilinmemektedir. Bu durum, ekonomi politikası yapımcıları ve ekonomik birimlerin dikkatli olmaları gereğine işaret etmektedir.

Bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, dünya ekonomisinde 1970-2016 döneminde yaşanan gelişmeler temel göstergeler itibariyle değerlendirilecektir.

İkinci bölümde, 2017 yılında dünya genelinde ekonomik boyutta yaşanan gelişmeler analiz edilecektir. Üçüncü bölümde ise Türkiye ekonomisinde 2017 yılında yaşanan gelişmeler geniş bir perspektiften analiz edilerek 2018 yılına devreden miras ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2017 yılında sanayi sektöründe yaşanan gelişmeler dördüncü, İzmir ekonomisindeki gelişmeler ise beşinci bölümde ele alınacaktır. Çalışmanın altıncı ve son bölümü 2018 yılına ilişkin küresel ve ulusal beklentiler ve önerilere ayrılmıştır.

I. BÖLÜM

DÜNYA EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu bölümde, dünya ekonomisinde 2017 yılında yaşanan gelişmeleri daha sağlıklı değerlendirebilmeye imkan verecek bazı uzun dönemli analizler yapılacaktır.

1.1. NÜFUS GELİŞMELERİ

Ekonominin talep cephesinin belirleyeni, öncelikle nüfus sonra da gelir düzeyidir. Görsel iletişim araçlarının gelişmesiyle artan tüketim eğilimi ve genişleyen kredi imkanlarının tüketimi körüklemesi nüfusun talep boyutundan önemini artırmıştır. Diğer taraftan birçok gelişmiş ülkede nüfus gerilerken, hem artmaya devam eden nüfusları hem de tüketim açlığı nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin talep açısından önem kazandığı görülmektedir. Bununla birlikte, nüfusun talep açısından önemi artarken, teknolojik gelişmeler nedeniyle üretim ve istihdam açısından öneminin azalması gibi çelişkili bir süreç yaşanmaktadır. Nüfusu artmaya devam edecek olan ülkelerin bu ikileme çözüm üretmeleri gerekecektir.

Nüfusun, dolayısıyla talebin dünya genelinde gösterdiği ve göstermesi beklenen gelişmeleri analiz edebilmek amacıyla Tablo 1.1'de ülke bazında nüfus gelişmeleri verilmiştir. Buna göre, 1970 yılında yaklaşık 3,7 milyar olan dünya nüfusu 2016 yılı sonunda 7,4 milyara yükselmiştir. Mevcut eğilimlerin devam etmesi durumunda 2050 yılında bu nüfusun 9,8 milyar kişiye ulaşması beklenmektedir.

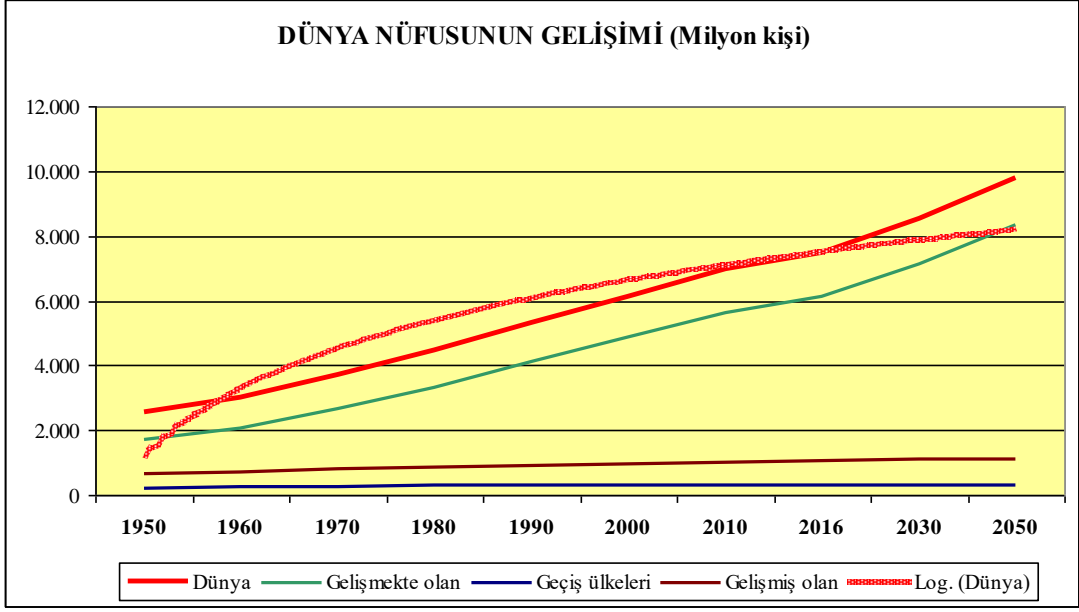
TABLO 1.1: DÜNYA NÜFUSUNUN GELİŞİMİ (Bin kişi)

SIRA	ÜLKE	1970	2016	ÜLKE	2050	SIRA
1	ÇİN	808.511	1.403.500	HİNDİSTAN	1.658.978	1
2	HİNDİSTAN	553.943	1.324.171	ÇİN	1.364.457	2
3	SOVYET. BİR.	242.270	--	NİJERYA	410.638	3
4	ABD	212.260	325.952	ABD	392.962	4
5	ENDONEZYA	115.438	261.115	ENDONEZYA	321.551	5
6	JAPONYA	103.708	127.749	PAKİSTAN	306.940	6
7	BREZİLYA	95.982	207.653	BREZİLYA	232.688	7
8	ALMANYA	78.367	81.915	BANGLADEŞ	201.927	8
9	BANGLADEŞ	65.049	162.952	KONGO	197.404	9
10	PAKİSTAN	58.094	193.203	ETİYOPYA	190.870	10
11	NİJERYA	56.132	185.990	MEKSİKA	164.279	11
12	RUSYA	--	143.965	MISIR	153.433	12
13	B. KRALLIK	55.789	66.037	FİLİPİNLER	151.293	13
14	İTALYA	53.523	59.430	TANZANYA	138.082	14
15	FRANSA	52.059	66.986	RUSYA FED.	132.731	15
16	MEKSİKA	52.030	127.540	VİETNAM	114.630	16
17	VİETNAM	43.407	94.569	JAPONYA	108.794	17
18	TAYLAND	36.885	68.864	UGANDA	105.698	18
19	FİLİPİNLER	35.805	103.320	TÜRKİYE	95.627	19
20	MISIR	34.809	95.689	KENYA	95.467	20
21	TÜRKİYE	34.772	79.512	İRAN	93.553	21
	DÜNYA	3.682.488	7.466.964	DÜNYA	9.771.823	

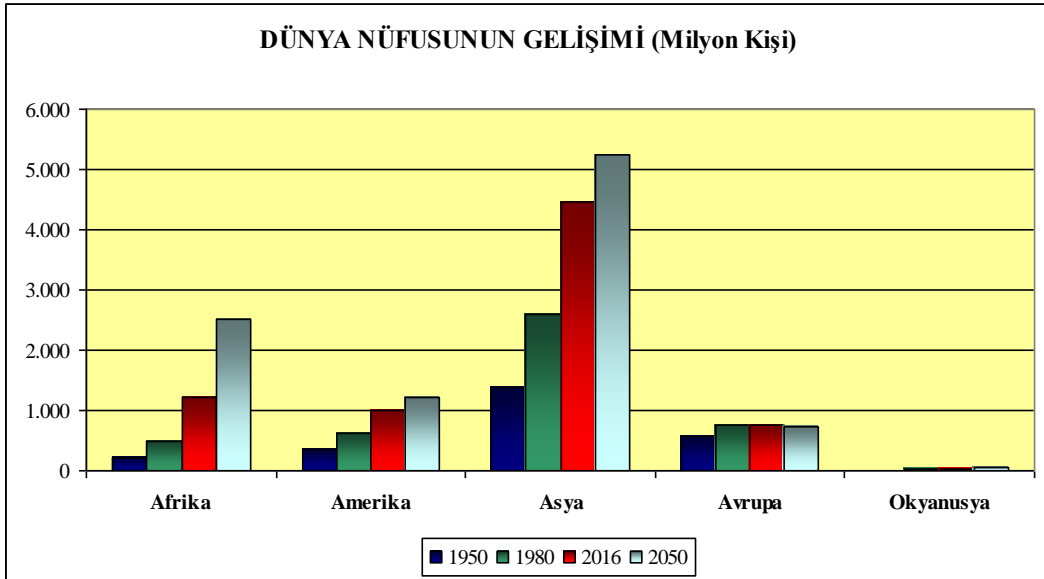
Kaynak: Dünya Bankası

2050 yılında dünya nüfusunun yüzde 55'inin ABD dışındaki en yüksek nüfusa sahip 10 ülkede yaşayacağı öngörülmektedir.

Diğer taraftan, 2016 yılı itibarıyla dünya nüfusunun yüzde 81,8'i gelişmekte olan, yüzde 14,1'i gelişmiş, yüzde 4,1'i ise geçiş ülkelerinde (eski Doğu bloğu ülkeleri) bulunmaktadır. 2050 yılında, bir küresel nükleer veya biyolojik savaş olmazsa, bu dağılımda gelişmekte olan ülkelerin payının (%85,4) artması, gelişmiş (%11,5) ve geçiş ülkelerinin (%3,2) ise azalması beklenmektedir. İzleyen grafikten bu gelişmeyi ve dünya nüfusunun artış trendindeki yavaşlamayı görmek mümkündür.

Dünya nüfusunun kıtalara göre dağılımı da aşağıdaki grafikte verilmiştir. Buna göre geçmişte olduğu gibi gelecekte de dünya nüfusunun çok büyük bir bölümü Asya kıtasında yaşayacaktır. Ancak, nüfusun kıtalara göre dağılımında önemli değişiklikler beklenmektedir. Nitekim 2050 yılında, 2016 yılına göre, Asya (%59,7'den % 53,8'e), Amerika (%13,3'den %12,4'e), Avrupa (%10'dan %7,4'e) kıtalarının nüfus payı azalırken, Afrika (%16,4'den %25,9'a) ve Okyanusya'nın (%0,5'den %0,6'ya) payında artış beklenmektedir.

Bu veriler uzun vadeli planlar yapan veya yapacak olan ülke ve firmaların yatırım, üretim ve pazarlama stratejilerini bu nüfus trendlerini dikkate alarak yapmaları gerektiğini ve ayrıca nüfusu artacak ülkelerle yakın-yoğun temas halinde olmalarının önemini ortaya koymaktadır.

Küresel nüfus tablosu içinde Türkiye'nin konumu incelendiğinde 1970 yılında 21., 2016 yılında 16. sırada yer aldığı görülmektedir. 2050 yılında ise, Türkiye'nin 95 milyon kişi ile nüfus açısından dünyanın 19. büyük ülkesi olması beklenmektedir. Mevcut nüfusu ile işgücü arzının yaklaşık yüzde 10'una iş bulamayan Türkiye'nin, otomasyonla birlikte her geçen gün işgücü ihtiyacı azalan üretim süreçleri ve artacak işgücüne katılım oranları da dikkate alındığında, söz konusu talebe nasıl cevap vereceğinin planlanması gerekmektedir. Aksi halde Türkiye, nitelik çağına nicelikle cevap vermeye çalışmanın dezavantajını yaşayabilecektir.

1.2. KÜRESEL HASILA GELİŞMELERİ

Dünya genelinde arazilerin ve kaynakların ülkeler arasında adil dağılmamış olması ve ayrıca kaynaklarını etkin kullanma düzeylerindeki farklılıklar nedeniyle ülkelerin gelir ve gelişmişlik düzeyleri farklılaşmaktadır. Bu farklılık refaha da yansımakta, görsel iletişim tekniklerindeki gelişmeler ve sinema/diziler yoluyla gelişmiş ülkelerin yüksek refah koşullarını görme imkanı bulan yoksul ülkelerin insanları, bir yolunu bulup bu ülkelere gitmeye çalışmaktadır.

Bu yolculuğun potansiyel sonuçları ise, haberlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla dünya genelinde artan gelir ve refah adaletsizliği, her geçen gün daha da belirginleşmektedir.

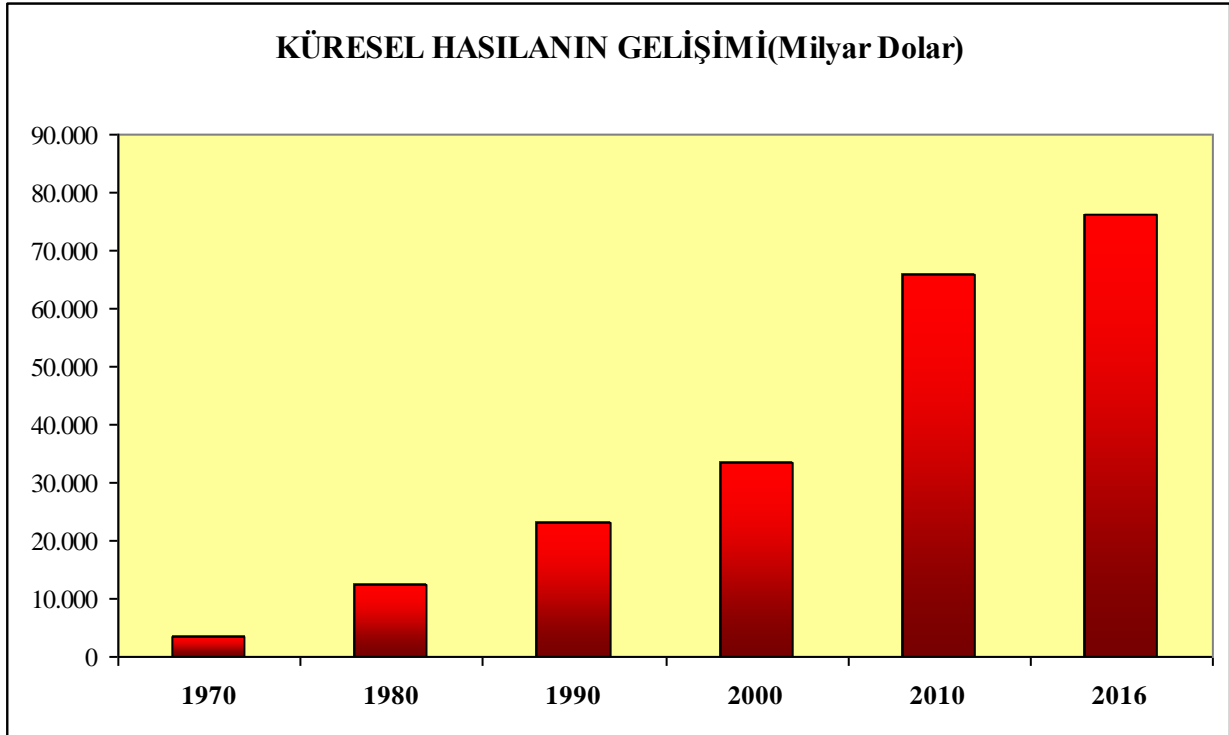

TABLO 1.2: KÜRESEL HASILANIN GELİŞİMİ

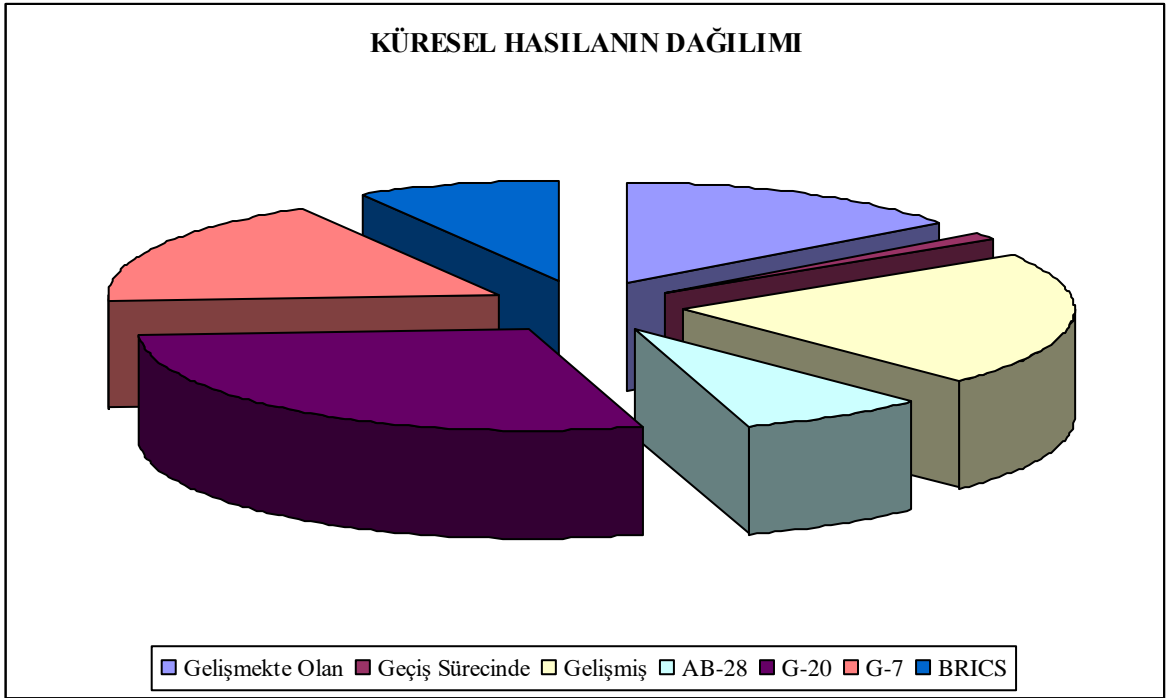
	1970	1980	1990	2000	2010	2016	Pay (2016,%)
Dünya	3.400	12.284	22.977	33.510	65.912	76.349	100,0
BLOKLARA GÖRE							
Gelişmekte Olan	578	2.718	3.993	7.205	21.727	30.243	39,6
Geçiş Sürecinde	450	1.012	878	376	2.110	1.872	2,5
Gelişmiş	2.372	8.553	18.106	25.929	42.074	44.234	57,9
AB-28	895	3.892	7.542	8.895	16.982	16.268	21,3
G-20	2.364	8.596	17.800	27.354	50.706	59.002	77,3
G-7	1.988	6.943	15.058	22.075	33.000	35.428	46,4
BRICS	203	760	1.239	2.719	11.826	17.004	22,3
KITALARA GÖRE							
Afrika	108	557	550	651	1.942	2.238	2,9
Amerika	1.348	3.927	7.759	13.275	21.917	26.078	34,2
Asya	507	2.502	5.478	9.427	20.744	27.647	36,2
Avrupa	1.383	5.093	8.808	9.678	19.832	18.892	24,7
Okyanusya	54	205	383	479	1.476	1.495	2,0

Kaynak: Dünya Bankası

1970-2016 döneminde küresel hasılanın gelişimine ilişkin istatistikler Tablo 1.2'de verilmiştir. Buna göre, 1970 yılında 3,4 trilyon Dolar olan küresel hasıla 2016 yılı sonunda 76,3 trilyon Dolara ulaşmıştır. Söz konusu dönemde en yüksek oransal artış 3,6 kat (ve 8,9 trilyon Dolar) ile 1970-80, en yüksek mutlak artış ise 32 trilyon Dolar (ve %97 oranla) 2000-2010 döneminde gerçekleşmiştir.

Küresel hasılanın dağılımı incelendiğinde; yüzde 57,9'unun gelişmiş, yüzde 39,6'sının gelişmekte olan, yüzde 2,5'inin ise geçiş sürecindeki ülkelerde yaratıldığı görülmektedir. 200'ün üzerinde ülkenin bulunduğu bir dünyada küresel hasılanın yüzde 77'sinin G-20 ülkelerinde, yüzde 46,4'ünün ise sadece G-7 ülkelerinde toplandığı anlaşılmaktadır. Bir dönem sıkça gündeme gelen BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) küresel hasılanın yüzde 22,3'ünü, AB-28 ise yüzde 21,3'ünü oluşturmaktadır. Kıtalar arası dağılımda ise Afrika'nın konumu oldukça dikkat çekicidir. Zira, 2016 yılı itibariyle 1,2 milyar insanın yaşadığı bu yaşlı kıtanın küresel hasıla içindeki payı sadece yüzde 2,9 düzeyindedir.

Küresel hasılanın 2016 yılı itibariyle ülkeler bazındaki dağılımı incelendiğinde ise ABD ve Çin'in açık ara ilk iki sırayı paylaştığı görülmektedir. Japonya ve Almanya ise, uzun yıllardır 3. ve 4. sıradaki yerini korumaktadır. Türkiye ise bu yıl itibariyle sabit fiyatlarla dünyanın en büyük 19., cari fiyatlarla 17. ülkesi konumundadır. Nüfus sıralamasında 16. sırada bulunan Türkiye'nin ekonomik büyüklük olarak bulunduğu sıra, üzerinde durulması gereken bir konudur. Zira 2016 yılı itibariyle nüfus sıralamasında 27. sırada bulunan G. Kore, ekonomik boyutta 11. sırada bulunmaktadır. Bu ülkenin ekonomik büyüklüğünün 1970 yılında Türkiye'den 4 sıra geri olduğuna da dikkat edilmelidir.

Ülkelerin ekonomik performanslarına sıralama açısından değil de gelişim açısından bakıldığında 1970-2016 döneminde en yüksek oranlı hasıla artışının sırasıyla: G. Kore (154,8 kat), S. Arabistan (128 kat) ve Çin'de (127 kat) gerçekleştiği görülmektedir. S. Arabistan'daki gelişme daha çok petrol çıkarma düzeyi ve petrol fiyatlarıyla ilgiliyken, G. Kore'nin teknolojik atak, Çin'in ise yatırım ve üretim atağı ile bu noktaya geldiğini söylemek mümkündür.

TABLO 1.3: KÜRESEL HASILANIN ÜLKE BAZINDA GELİŞİMİ

(Milyar Dolar)	Sıra (1970)	1970	1980	1990	2000	2010	2016	Sıra (2016)	Artış-Kat (2016-1970)
ABD	1	1.081	2.877	6.011	10.347	15.063	18.662	1	17,3
ÇİN	7	90	305	399	1.215	6.066	11.382	2	127,0
JAPONYA	3	212	1.100	3.140	4.888	5.700	4.920	3	23,3
ALMANYA	2	215	947	1.765	1.950	3.417	3.432	4	
B. KRALLIK	5	131	565	1.093	1.635	2.430	2.593	5	19,8
FRANSA	4	149	705	1.278	1.371	2.652	2.453	6	16,4
HİNDİSTAN	9	60	179	317	454	1.651	2.275	7	38,2
İTALYA	6	113	476	1.177	1.142	2.125	1.831	8	16,2
BREZİLYA	14	35	191	407	652	2.209	1.772	9	50,3
KANADA	8	88	274	594	742	1.613	1.538	10	17,5
G. KORE	20	9	65	279	562	1.094	1.393	11	154,8
RUSYA FED.					260	1.525	1.284	12	
AVUSTURALYA	10	45	173	324	409	1.293	1.271	13	28,2
İSPANYA	12	41	232	535	595	1.432	1.225	14	30,0
VENEZÜELLA	18	14	69	47	117	394	1.102	15	79,7
MEKSİKA	11	44	232	293	649	1.050	1.016	16	23,0
ENDONEZYA	19					755	944	17	
HOLLANDA	13	38	193	314	413	836	766	18	20,3
TÜRKİYE	16	24	92	203	267	731	711	19	29,1
S. ARABİSTAN	21	5	165	117	190	527	688	20	128,0
İSVİÇRE	17	24	119	259	274	587	667	21	27,4
ARJANTİN	15	34	82	153	308	429	548	22	16,1
DÜNYA		3.400	12.284	22.977	33.510	65.912	76.349		22,5
TR/DÜNYA		0,72	0,75	0,88	0,80	1,11	0,93		

Kaynak: Dünya Bankası

1970-2016 döneminde küresel hasıla 22,5 kat artarken, Türkiye'nin ulusal hasılası 29 kat artış göstermiştir. Bu artış dünya ortalamasına göre daha iyi iken, hedefler (ilk 10) açısından oldukça yetersizdir. Zira, Türkiye'nin 10. büyük ekonomi haline gelmesi için Dolar bazında milli gelirini iki kat arttırması, bu arada da diğer ülkelerde gelir artışının yaşanmaması gerekmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin S. Arabistan ve İsviçre tarafından geçilme ihtimali de bulunmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin hedeflere ulaşabilmek amacıyla acil strateji ve rota değişikliğine ihtiyacı vardır. Ortadoğu bu derece ateşli iken bunu başarabilmek de çok kolay görünmemektedir.

TABLO 1.4: AB ÜLKELERİNDE GSYİH'İNİN GELİŞİMİ

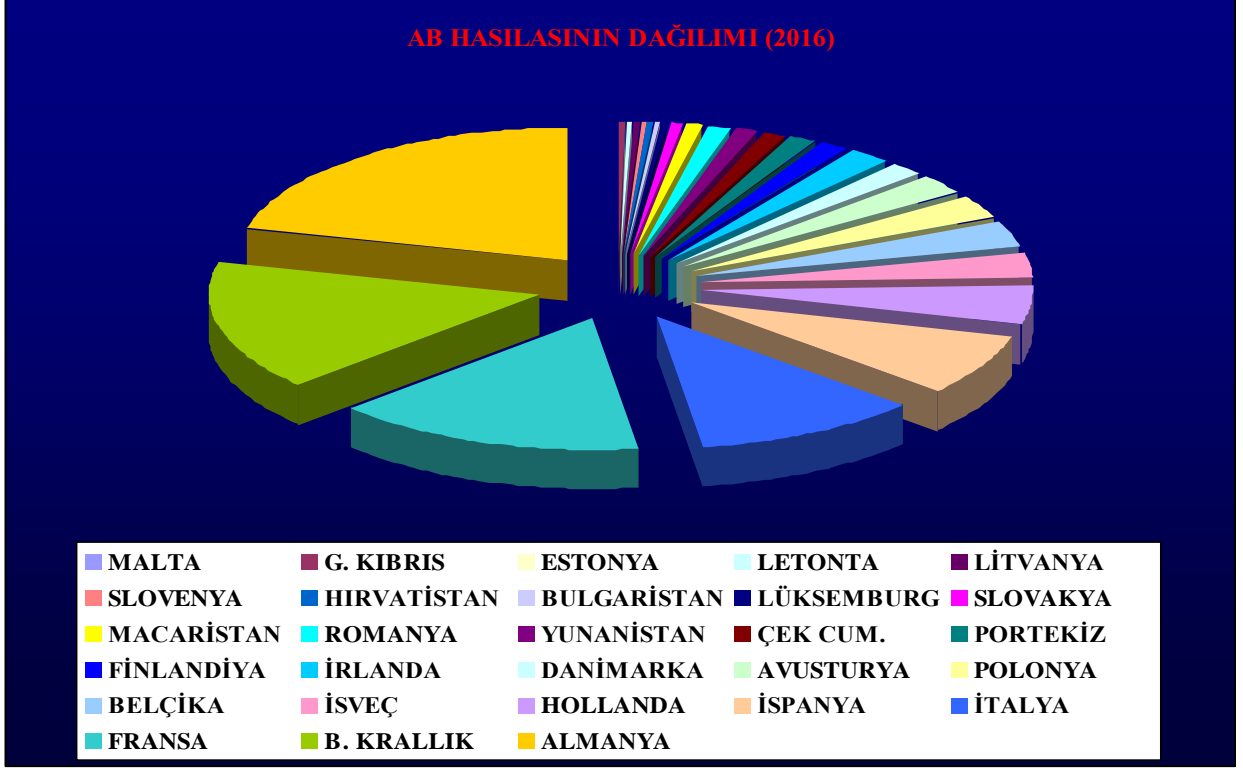
(Milyon Dolar)	1970	1980	1990	2000	2010	2016	Sıra
ALMANYA			1.764.944	1.949.952	3.417.095	3.431.630	1
B. KRALLIK	130.682	564.954	1.093.214	1.635.365	2.429.680	2.592.830	2
FRANSA	149.228	704.884	1.277.692	1.371.047	2.652.199	2.452.979	3
İTALYA	113.026	475.663	1.177.387	1.141.759	2.125.058	1.830.875	4
İSPANYA	40.881	232.115	535.071	595.402	1.431.588	1.225.404	5
HOLLANDA	37.678	192.668	314.265	412.807	836.390	765.732	6
İŞVEÇ	37.555	140.089	258.155	259.801	488.378	508.917	7
BELÇİKA	26.850	127.511	206.429	237.905	483.549	469.342	8
POLONYA	28.277	59.108	65.978	171.887	479.321	465.102	9
AVUSTURYA	15.336	81.858	166.067	196.422	390.212	384.637	10
DANİMARKA	17.075	71.127	138.248	164.158	321.995	306.721	11
İRLANDA	4.401	21.769	49.356	99.855	221.343	294.006	12
FİNLANDİYA	11.366	53.689	141.525	125.540	247.800	234.267	13
PORTEKİZ	8.109	32.899	78.726	118.358	238.303	202.602	14
ÇEK CUM.				61.470	207.016	192.801	15
YUNANİSTAN	13.134	56.845	97.893	131.719	299.362	192.166	16
ROMANYA	12.720	36.469	40.591	37.439	167.998	180.509	17
MACARİSTAN	6.358	25.359	37.011	47.209	130.256	123.677	18
SLOVAKYA				20.680	89.501	89.529	19
LÜKSEMBURG	1.505	6.215	13.192	21.375	52.906	58.299	20
BULGARİSTAN	9.000	10.843	20.726	13.148	49.939	49.868	21
HIRVATİSTAN				21.774	59.665	49.772	22
SLOVENYA				20.344	48.014	43.706	23
LİTVANYA				11.539	37.130	42.500	24
LETONYA				7.938	23.765	27.374	25
ESTONYA				5.690	19.503	22.771	26
G. KIBRIS	616	2.416	6.259	9.963	25.561	19.538	27
MALTA	259	1.293	2.635	4.053	8.741	10.090	28
TOPLAM	664.056	2.897.772	7.485.362	8.894.600	16.982.268	16.267.644	
TÜRKİYE	24.444	92.477	202.546	266.560	731.144	710.756	7

Kaynak: Dünya Bankası

AB'ye tam üyelik Türkiye'nin yarım asırlık çabası, hayalidir. Bu konuda istenen noktaya henüz gelinememiş, Türkiye'nin üyelik sürecine girdiği dönemde henüz var olmayan birçok ülke bile tam üye olmuştur. 2016 yılı itibariyle 28 üyeli AB'nin ekonomik büyüklüğü 16,2 trilyon Dolara ulaşmıştır. AB'nin ikinci büyük ekonomisi Birleşik Krallık tarafından alınan ayrılma kararı sonrası bu rakam gerileyecek olsa da, dünyanın en ileri düzeyde entegrasyonuna sahip, kendi parası olan bu Birlik önemini korumaya devam edecektir.

Türkiye, İngiltere düzeyinde büyüklüğe sahip olmamakla birlikte, AB'ye katılma potansiyeli olan en büyük ekonomidir. Nitekim 2016 yılı itibariyle Türkiye, Avrupa'nın en büyük 7. ekonomisidir.

Türkiye'nin bu konumunu avantaja dönüştürmek ve de batıdan ayrılacak olan Birleşik Krallık yerine tam üyelik yoluyla doğudan katılımı genişletmeye imkan verecek politikaları ve uygulamaları hayata geçirmesi doğru olacaktır.

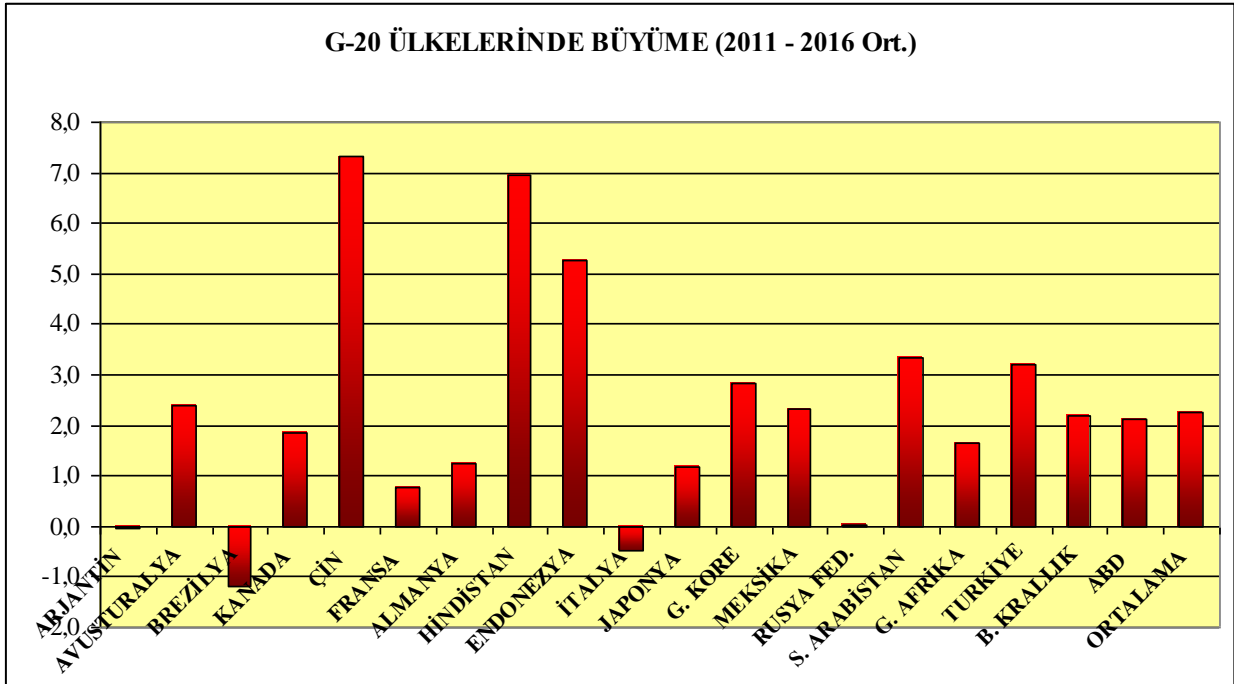
Ülkelerin ulusal hasıllarının gelişimini etkileyen başlıca faktör ekonominin büyüme hızıdır. Bu boyuttaki gelişmeleri değerlendirebilmek amacıyla G-20 ülkelerinin 1995-2010 dönemine ilişkin büyüme performansları Tablo 1.5'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 1971-2016 dönemi ortalaması olarak en yüksek büyüme hızlarına sırasıyla: Çin (%9), G. Kore (%7,1), Hindistan (%5,7), Endonezya (%5,5) ve Türkiye (%4,3) ulaşmıştır.

TABLO 1.5: G-20 ÜLKELERİNDE BÜYÜME (%)

ÜLKE	1995-2000	2000-2005	2005-2010	2010- 2015	2011-2016	1971-2016
ARJANTİN	2,7	2,1	4,2	0,9	-0,1	2,2
AVUSTURALYA	4,0	3,5	2,6	2,6	2,4	3,1
BREZİLYA	1,7	2,8	4,3	0,5	-1,2	3,6
KANADA	4,1	2,6	0,8	2,2	1,9	2,8
ÇİN	8,5	9,8	11,2	7,8	7,3	9,0
FRANSA	3,0	1,6	0,5	0,8	0,8	2,2
ALMANYA	1,9	0,4	0,8	1,4	1,2	1,5
HİNDİSTAN	5,8	7,0	7,9	6,7	7,0	5,7
ENDONEZYA			5,7	5,5	5,2	5,5
İTALYA	1,9	0,8	-0,7	-0,9	-0,5	1,7
JAPONYA	0,7	1,2	-0,4	1,1	1,2	2,6
G. KORE	4,7	4,8	3,8	2,9	2,8	7,1
MEKSİKA	5,4	1,9	1,4	2,7	2,3	3,4
RUSYA FED.	1,2	6,2	3,1	1,3	0,0	1,6
S. ARABİSTAN	1,3	4,5	2,6	4,6	3,3	4,1
G. AFRİKA	2,5	3,8	2,9	2,1	1,6	2,5
TÜRKİYE	3,6	5,2	2,3	4,0	3,2	4,3
B. KRALLIK	3,2	2,8	0,0	2,0	2,2	2,2
ABD	4,4	2,6	0,4	2,1	2,1	2,8

Kaynak: Dünya Bankası

Daha yakın bir dönem yani 2011-2016 dönemine ilişkin büyüme verileri incelendiğinde uzun dönem (1971-2016) ortalamasına göre genel bir performans kaybının olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, 2008 yılı son çeyreğinde yaygınlaşarak etkisini belirginleştiren küresel finans krizi sonrası dünya ekonomisinin henüz normal bir iklime kavuşamadığını söylemek mümkündür.

1.3. KÜRESEL HASILA BİLEŞİMİNDE GELİŞMELER

Küresel hasılanın büyüklüğü kadar gerek üretim, gerekse harcama yönünden bileşimi de önem taşımaktadır. Bu önemine istinaden Tablo 1.6'da 1970-2015 döneminde küresel ve ülke grupları itibariyle hasılanın bileşimi verilmiştir. Buna göre, 2015 yılında küresel katma değer in yüzde 67,2'sini hizmetler, yüzde 28,4'ünü sanayi ve yüzde 4,4'ünü tarım oluşturmaktadır. 1970 yılı ile karşılaştırıldığında tarım ve sanayi hasılasında gerileme hizmetler hasılasında ise artış yaşandığı görülmektedir. Diğer taraftan, bu noktada bilgi çağı ile birlikte sektör tanımlamalarının yeniden gözden geçirilmeye ve yeniden tanımlanmaya ihtiyacı olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Bu katma değer in yaratılması sürecinde elde edilen gelirlerin 2015 yılı itibariyle yüzde 74,1'i özel ve kamu tüketimine, yüzde 25,6'sı yatırımlara (brüt sermaye birikimine), binde 4'ü ise net mal ve hizmet ihracatına harcanmıştır. Bu harcamaların 1970 yılına göre gelişimi incelendiğinde tüketime giden payın artarken yatırımlarda sınırlı da olsa bir gerileme yaşandığı görülmektedir. Tablodaki verilerden dünya ekonomisinin 1970 yılına göre çok daha büyük oranda entegre hale geldiği de anlaşılmaktadır. Nitekim, 1970 yılında küresel hasılanın yüzde 11,2'si mal ve hizmet ihracatına konu olurken, bu oran 2015 yılında yüzde 28,5'e kadar yükselmiştir.

TABLO 1.6: KÜRESEL HASILANIN BİLEŞİMİ (Milyar Dolar, %)

ÜLKE GRUBU	1970	1980	1990	2000	2010	2015
DÜNYA						
GAYRİSAFİ HASILA	3.400	12.284	22.977	33.510	65.912	74.177
Nihai tüketim harcamaları	73,4	74,5	75,0	75,8	74,9	74,0
Özel Tüketim	57,5	57,2	58,2	59,8	57,5	57,6
Kamu Tüketimi	15,8	17,2	16,7	16,0	17,4	16,4
Brüt sermaye birikimi	27,1	26,7	25,3	24,1	24,3	25,6
Mal ve hizmet ihracatı	11,2	18,4	18,9	23,8	28,8	28,5
Mal ve hizmet ithalatı	11,3	18,7	19,2	23,7	28,0	28,1
TOPLAM KATMA DEĞER	3.271	11.814	21.902	31.985	62.586	70.624
Tarım	9,5	6,9	5,2	3,4	4,1	4,4
Sanayi	37,4	37,5	32,4	28,8	29,3	28,4
Hizmetler	53,1	55,6	62,4	67,8	66,6	67,2
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER						
GAYRİSAFİ HASILA	578	2.718	3.993	7.205	21.727	29.044
Nihai tüketim harcamaları	77,4	71,0	73,0	72,5	65,1	66,8
Özel Tüketim	64,3	56,2	59,0	58,3	51,3	52,4
Kamu Tüketimi	12,2	14,4	13,6	14,0	13,7	14,4
Brüt sermaye birikimi	24,0	27,9	25,4	25,0	32,4	33,0
Mal ve hizmet ihracatı	13,9	24,6	24,9	33,7	34,4	30,1
Mal ve hizmet ithalatı	14,3	21,9	23,8	31,3	31,9	29,8
TOPLAM KATMA DEĞER	559	2.621	3.842	6.812	20.743	27.751
Tarım	24,3	16,1	14,5	10,0	9,2	9,0
Sanayi	33,1	41,5	36,7	36,5	39,0	36,2
Hizmetler	42,6	42,3	48,7	53,5	51,8	54,8
GELİŞMİŞ ÜLKELER						
GAYRİSAFİ HASILA	2.372	8.553	18.106	25.929	42.074	43.189
Nihai tüketim harcamaları	74,4	76,2	75,7	76,9	80,2	79,0
Özel Tüketim	57,7	58,4	58,5	60,3	60,9	61,2
Kamu Tüketimi	16,7	17,8	17,2	16,5	19,3	17,7
Brüt sermaye birikimi	26,3	25,9	25,1	23,8	20,2	20,9
Mal ve hizmet ihracatı	12,6	18,4	17,4	20,7	25,6	27,1
Mal ve hizmet ithalatı	12,5	19,7	17,9	21,4	26,0	27,0
TOPLAM KATMA DEĞER	2.263	8.187	17.196	24.841	39.991	41.138
Tarım	4,4	3,4	2,5	1,6	1,4	1,3
Sanayi	36,8	35,1	31,2	26,5	24,0	23,0
Hizmetler	58,8	61,5	66,4	71,9	74,7	75,7

Kaynak: Dünya Bankası

Küresel hasıla ve harcamaların ülke gruplarındaki durumu incelendiğinde, beklendiği gibi, gelişmiş ülkelere göre gelişmekte olan ülkelerde tüketimin görece olarak daha düşük, yatırımların ise daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca, bu ülkelerde tarım ve sanayi sektörünün üretimdeki payının yine gelişmiş ülkelere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tabloda 1.6'da dikkati çeken önemli bir gelişme de 2009 kriz sonrası dönemde gelişmekte olan ülkelerde tüketime yönelen harcamaların oransal olarak gerilerken, yatırımların artmasıdır. Bu gelişmenin dışa açıklık oranındaki gerilemeyle birlikte gerçekleşmiş olması, gelişmekte olan ülkelerin küresel finans krizi sonrası farklı yollara yöneldiğinin işareti olarak değerlendirilebilir. Söz konusu yönelimi ise, daha çok, tüketim yerine yatırımla büyümeyi hedeflemek şeklinde tanımlamak mümkündür.

Bu genel eğilim yanında aynı perspektiften AB ve Türkiye'deki gelişmeleri değerlendirmek öğretici olabilecektir. Bu çerçevede, Tablo 1.7 incelendiğinde Türkiye'de tüketime yönelen harcama miktarının hem dünya, hem de gelişmekte olan ülkelerin oldukça üzerinde olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim, 2015 yılı itibariyle Türkiye'de yaratılan her yüz liranın yüzde 84,4'ü tüketime giderken bu oran dünya genelinde yüzde 74, gelişmekte olan ülkelerde ise yüzde 66,8 düzeyindedir. Buna bağlı olarak, Türkiye'de yatırımlara yönelen kaynağın oranı da düşük kalmaktadır.

TABLO 1.7: TÜRKİYE VE AB'DE HASILANIN BİLEŞİMİ (Milyar Dolar, %)

ÜLKE/GRUBU	1970	1980	1990	2000	2010	2015
TÜRKİYE						
GAYRİSAFİ HASILA	24	92	203	267	731	718
Nihai tüketim harcamaları	77,4	84,5	74,8	82,2	86,0	84,4
Özel Tüketim	70,0	77,7	65,9	70,5	71,7	68,7
Kamu Tüketimi	7,4	6,8	8,8	11,7	14,3	15,7
Brüt sermaye birikimi	17,8	15,6	22,3	20,8	19,5	18,5
Mal ve hizmet ihracatı	3,8	4,8	11,6	20,1	21,2	28,0
Mal ve hizmet ithalatı	4,2	8,5	12,7	23,1	26,8	30,8
TOPLAM KATMA DEĞER	22	86	188	244	638	636
Tarım	29,8	20,1	13,4	11,0	9,7	8,6
Sanayi	29,2	30,4	38,7	30,6	27,0	26,4
Hizmetler	41,0	49,5	47,8	58,4	63,4	65,0
AB-28						
GAYRİSAFİ HASILA	895	3.892	7.542	8.895	16.982	16.317
Nihai tüketim harcamaları	73,9	78,4	76,9	77,1	78,7	76,9
Özel Tüketim	57,6	58,4	57,4	58,1	57,3	56,3
Kamu Tüketimi	16,3	19,9	19,5	19,0	21,5	20,5
Brüt sermaye birikimi	28,4	25,5	24,3	22,6	20,4	19,7
Mal ve hizmet ihracatı	19,3	24,1	24,6	33,7	38,6	43,9
Mal ve hizmet ithalatı	19,7	26,2	25,4	33,4	37,7	40,5
TOPLAM KATMA DEĞER	816	3.567	6.803	7.967	15.242	14.590
Tarım	6,6	4,4	3,3	2,1	1,6	1,5
Sanayi	40,9	37,1	32,7	27,8	25,0	24,6
Hizmetler	52,6	58,5	64,0	70,1	73,4	73,8

Kaynak: Dünya Bankası

Üretim boyutundan incelendiğinde ise Türkiye'nin üretiminde tarımın payının gelişmekte olan ülkelere yakın düzeyde olduğu, ancak sanayi üretimi açısından geride kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, Türkiye'de hizmetler sektörü üretiminin gelişmekte olan ülkelerin üzerinde gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Bu açıklamalardan Türkiye'nin daha çok gelişmekte olan ülkeler gibi üretim yaptığı, ancak gelişmiş ülkeler gibi tükettiği anlaşılmaktadır. Bu nitelik farklılığı da Türkiye'ye cari açık ve hızla artan dış borçlar olarak dönmektedir. Dolayısıyla, bu tespitler de ekonomik açıdan Türkiye'nin bir yol ayrımında bulunduğunu ortaya koymaktadır.

1.4. KÜRESEL REFAHTA GELİŞMELER

Ulusal gelir düzeyi ekonominin büyüklüğünü, kişi başına düşen gelir ve dolayısıyla tüketim imkanları ise refah düzeyini vermektedir. Dünya ekonomisini ve ülkeleri bu boyutta değerlendirmek amacıyla ülkeler bazında kişi başına düşen gelir düzeyleri, karşılaştırmanın anlamlı olabilmesi için ABD Doları cinsinden, Tablo 1.8'de verilmiştir. Tabloda dünya ekonomisinde önemli yeri olmayan küçük ada ülkelerine (Bermuda, Cayman adaları gibi) yer verilmemiş, ancak sıralama bu ülkeler de dikkate alınarak yapılmıştır.

Buradan görülebileceği gibi en yüksek kişi başına gelir düzeyine 101 bin Dolar ile Lüksemburg sahiptir. Bu ülkeyi ise daha çok gelişmiş Batı olarak tanımlanan ülkeler izlemektedir.

TABLO 1.8: KİŞİBAŞINA DÜŞEN GELİRLERİN GELİŞİMİ (Dolar)

	1970	1980	1990	2000	2010	2016	Sıra	Artış (Kat)
LÜKSEMBURG	4.431	17.071	34.553	49.014	104.169	101.259	1	22,9
İSVİÇRE	3.928	18.849	38.638	38.112	74.592	79.047	3	20,1
NORVEÇ	3.306	15.770	28.204	38.075	87.707	73.646	5	22,3
KATAR	4.921	35.026	15.449	29.628	69.466	67.690	6	13,8
İRLANDA	1.492	6.337	13.828	25.945	47.838	62.209	8	41,7
İZLANDA	2.598	14.935	25.570	31.901	41.379	57.836	9	22,3
ABD	5.090	12.346	23.465	36.194	48.206	57.253	10	11,2
AVUSTURALYA	3.513	11.818	19.001	21.445	58.463	52.665	12	15,0
KANADA	4.097	11.161	21.448	24.151	47.221	42.387	20	10,3
ALMANYA			22.308	23.929	42.241	41.893	21	
B. KRALLIK	2.341	10.007	19.048	27.637	38.235	39.263	24	16,8
JAPONYA	2.016	9.333	25.218	38.323	44.341	38.511	26	19,1
FRANSA	2.867	12.727	21.820	22.293	40.689	36.619	29	12,8
VENEZÜELLA	1.194	4.507	2.368	4.784	13.566	34.917	31	29,3
İTALYA	2.110	8.431	20.610	19.928	35.578	30.807	34	14,6
G. KORE	279	1.708	6.508	11.852	22.088	27.425	38	98,2
İSPANYA	1.203	6.141	13.613	14.556	30.597	26.439	39	22,0
S. ARABİSTAN	921	16.892	7.195	9.127	19.209	21.329	48	23,2
TÜRKİYE	701	2.103	3.756	4.215	10.109	8.939	79	12,8
RUSYA FED.				1.774	10.652	8.916	80	
BREZİLYA	369	1.577	2.724	3.722	11.224	8.532	81	23,1
ÇİN	109	307	340	947	4.461	8.110	86	74,6
MEKSİKA	850	3.343	3.437	6.376	8.949	7.965	88	9,4
ENDONEZYA					3.113	3.614	128	
HİNDİSTAN	108	257	364	431	1.341	1.718	156	16,0

Kaynak: Dünya Bankası

Kişi başına gelir düzeylerinde 1970-2016 döneminde yaşanan gelişmeler incelendiğinde Güney Kore (98 kat), Çin (74 kat) ve İrlanda'nın (41 kat) açık ara önde gittiği görülmektedir. Bu dönemde hem ulusal geliri hem de nüfusu artmaya devam eden Türkiye'de ise kişi başına düşen gelir artışı sadece 12,8 kat düzeyinde artmıştır. Bu veri Türkiye'nin son 46 yılda vatandaşlarının refah düzeyini arttırabildiğini ancak bu alandaki performansın düşük kaldığını ortaya koymaktadır. Nitekim 2016 yılı itibariyle Türkiye dünyanın 17. büyük ekonomisi iken, kişi başına düşen gelirden ancak 79. sırada yer almaktadır. Bu iki veriyi ekonomi yönetiminin dikkatli bir şekilde değerlendirmesi uygun olacaktır. Zira Türkiye'nin artık halkına sadece coğrafyası ve doğal kaynaklarının sunduğu imkanlar çerçevesinde değil ayrıca bilim ve teknolojinin üretiminin sağlayacağı refahı da sunması gerekmektedir. Bunun için de bilim bazlı, teknoloji öncelikli bir bakış açısı ve vizyonu ekonomi politikalarına dahil etmesi gerekmektedir. Aksi halde, mevcut refah düzeyinin sürdürülmesi imkansız hale gelecektir.

Dolayısıyla, acilen yetkin bilim insanları ve uzmanların desteği ile bir "eğitim, bilim ve teknoloji" reformu yapılması uygun ve gerekli olacaktır.

1.5. KÜRESEL İSTİHDAMDA GELİŞMELER

Ülkelerin gelişmişliğini belirleyenlerin başında üretim faktörlerinin yani doğal kaynak, emek ve sermayenin miktarı ile bunların kullanım düzeyi gelmektedir. Bu kaynaklar içinde kullanım düzeyinde yetersizlikler (eksik istihdam) olması halinde geniş bir alanda sorun yaratma potansiyeli bulunan faktör, emektir. Zira, kullanılmadığı/çalışmadığı durumda işgücü sosyal ve siyasi tepkiler verebilmektedir. Bu nedenle de işgücünün istihdamı ve işsizlik tüm ülkelerin öncelikli konusudur. Ayrıca, teknolojik gelişmenin sürekli sermaye kullanımlı, emek tasarruflu olması nedeniyle bu öncelik ve önem daha da artmaktadır.

Dünya genelinde istihdamın tarım ve tarım dışı sektörler ile kadın ve erkek arasındaki dağılımı Tablo 1.9'da verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 1980 yılında toplam işgücü istihdamı 1 milyar 903 milyon kişi iken bu sayı 2016 yılında 3 milyar 501 milyon kişiye yükselmiştir. Bu veriler 2016 yılı itibariyle dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 47'sinin çalıştığı anlamına gelmektedir. Aynı yıl Türkiye için bu hesaplama yapıldığında nüfusun yaklaşık yüzde 37'sinin istihdam edildiği görülmektedir. Türkiye'de istihdam oranı dünya ortalamasının gerisindedir. Bu durum bir taraftan genç ve eğitim çağındaki nüfusun fazla olması, diğer taraftan da kadınların işgücüne katılım oranının düşüklüğü ve yüksek işsizlik oranıyla açıklanabilir.

2016 yılı itibariyle çalışan 3,5 milyar insanın 1,3 milyarını yani yaklaşık yüzde 40'ını kadınlar oluşturmaktadır. Bu oran Türkiye yüzde 29 düzeyindedir. Buna, yani kadınların işgücüne katılımının düşük olmasına bağlı olarak Türkiye'de bağımlılık oranı da yüksektir. Nitekim, Türkiye'de 29 milyon kişi çalışmakta ve 79 milyon kişiyi geçindirmektedir. Yani her çalışan kendisiyle birlikte 2,7 kişiye bakmaktadır. Bu değer dünya ortalaması için 2,1 düzeyindedir. Dolayısıyla, Türkiye zenginleşebilmek için daha fazla kadının işgücüne katılmasına ve çalışmasına zemin hazırlamak durumundadır.

TABLO 1.9: KÜRESEL İSTİHDAM GELİŞMELERİ

ÜLKE GRUBU	Dağılım	1980		1990		2000		2010		2016	
		Toplam	Kadın	Toplam	Kadın	Toplam	Kadın	Toplam	Kadın	Toplam	Kadın
DÜNYA	Toplam	1.903	725	2.357	928	2.788	1.109	3.236	1.287	3.501	1.388
	Tarım	962	389	1.155	482	1.239	523	1.314	562	1.339	575
Gelişmekte O. Ülkeler	Toplam	1.350	492	1.765	670	2.165	830	2.572	984	2.824	1.078
	Tarım	889	357	1.093	457	1.195	507	1.279	550	1.310	565
Gelişmiş Ülkeler	Toplam	399	159	439	186	481	212	515	233	526	238
	Tarım	39	16	31	12	22	8	16	6	13	5
Yüksek Gelirli Ülkeler	Toplam	146	45	196	65	262	92	323	119	354	133
	Tarım	54	16	55	16	52	16	46	14	41	13
Orta Gelirli Ülkeler	Toplam	683	279	890	373	1.037	436	1.181	494	1.248	518
	Tarım	468	202	597	270	626	287	631	291	615	282
Düşük Gelirli Ülkeler	Toplam	521	169	679	232	865	301	1.068	370	1.222	427
	Tarım	367	139	441	171	518	204	603	245	653	269
AB-28	Toplam	201	79	212	88	229	100	246	111	249	112
	Tarım	27	12	21	8	15	6	11	4	9	3
Euro Bölgesi	Toplam	122	45	130	51	146	62	161	72	162	73
	Tarım	14	5	10	4	7	3	5	2	4	2
G-20	Toplam	1.232	458	1.552	606	1.878	750	2.102	830	2.219	869
	Tarım	645	258	789	329	841	352	860	359	853	354
Türkiye	Toplam	16,2	4,3	20,0	6,0	22,0	5,9	26,5	7,6	29,1	8,4
	Tarım	8,1	3,4	10,3	5,0	9,1	4,5	8,0	4,3	7,4	4,1

Kaynak: Dünya Bankası

Diğer taraftan, tarım sektörü istihdam açısından önemini hala korumaktadır. Nitekim, 2016 yılı itibariyle dünya genelinde, çok büyük bir çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere, 1,3 milyar kişi hala tarımda istihdam edilmektedir. Tarımda artacak makineleşmeyle birlikte bu sayının azalması beklenmektedir. Ancak, sanayi ve hizmetler sektörünün tarım kaynaklı olarak ortaya çıkacak bir işgücü arz fazlasına yeterli istihdam imkanı sağlaması oldukça güç görünmektedir. Ayrıca, sanayi ve hizmetler sektöründe de emeğin yerini her geçen gün makineler almaktadır. Dolayısıyla işsizlik dünyanın en önemli sosyo-ekonomik sorunu olmaya devam edecektir.

1.6. KÜRESEL TİCARETTEKİ GELİŞMELER

Ülkelerin öncelikle kendi sınırları içinde bulunmayan ve kıt olan kaynaklara ulaşmak daha sonra arz fazlası bulunan ürünlerine yeni pazarlar bulmak amacıyla başladığı dış ticaret zamanla çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu süreçte, kaynak/ürün/pazar ihtiyacını karşılamak için başlayan dış ticaretin günümüzde bir ihtiyaç haline geldiği görülmektedir.

Nitekim Çin, Japonya ve Almanya gibi dış ticaret fazlası veren ülkelerin ekonomisinin büyük ölçüde ihracata bağlı olduğu, bu ülkeler fazla verirken de ABD gibi ülkelerin ise büyük açıklar verdiği görülmektedir. Dolayısıyla, günümüzde dış ticaret hem küreselleştiren hem de bizzat küreselleşen bir nitelik kazanmıştır.

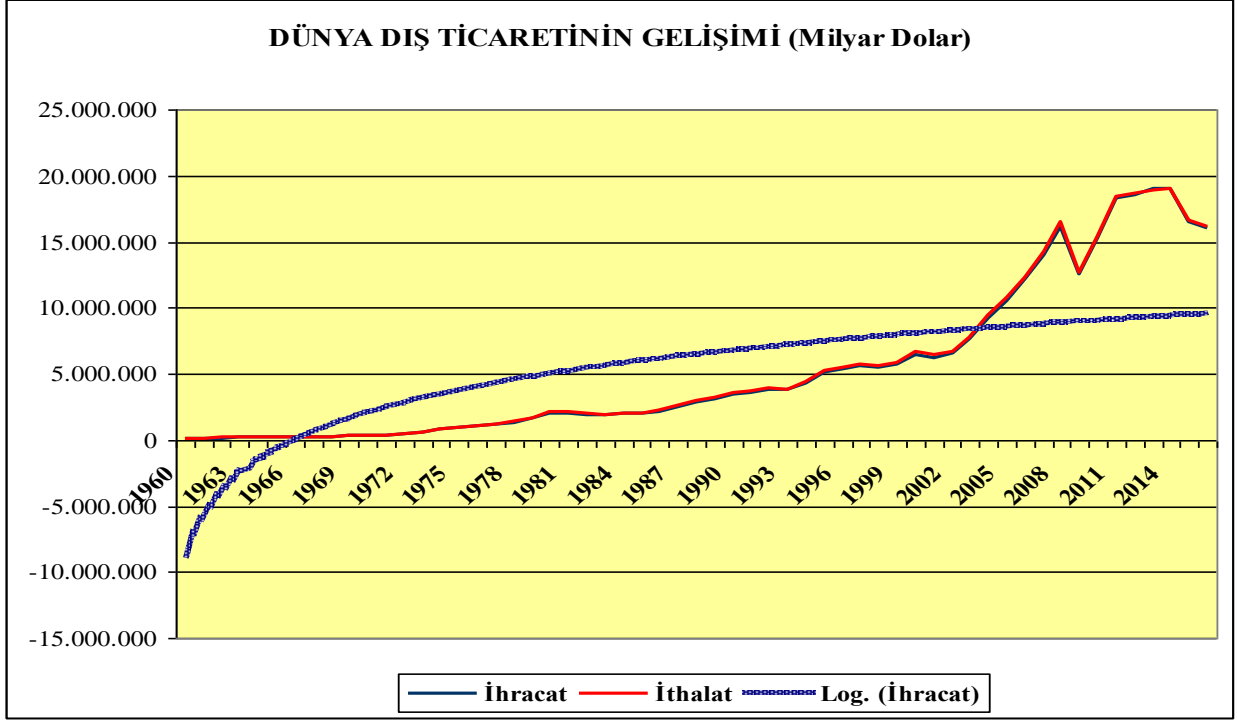
Tablo 1.10'da 1950-2016 döneminde mal ihracatının gelişimi verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 1950 yılında sadece 62 milyar Dolar olan mal ihracatı 2016 yılı sonunda 15,9 milyar Dolara yükselmiştir. Bu süreçte ihracat artışı 1950-1980 arasında 33 kat, 1980-2016 arasında ise 7,5 kat artmıştır. Bu oransal farklılığa rağmen mutlak olarak ihracat artışı; ilk dönemde (1950-1980) yaklaşık 2 trilyon Dolar, ikinci dönemde (1980-2010) ise 13 trilyon Dolar olmuştur. Doğu bloğunun yıkıldığı 1990 sonrası dönemde ihracatta görülen büyük artış küreselleşmenin hem coğrafi hem de ticaret boyutunda hızla yaygınlaşmasıyla ilgilidir.

TABLO 1.10: KÜRESEL MAL İHRACATINDA GELİŞMELER

(Milyar Dolar)	1950	1960	1970	1980	1990	1995	2000	2008	2009	2010	2016
DÜNYA	62	130	318	2.050	3.496	5.176	6.452	16.149	12.556	15.302	15.986
Gelişmekte Olan	21	32	61	608	843	1.433	2.060	6.303	5.006	6.438	6.988
Geçiş Sürecinde	2	6	14	85	118	117	150	724	467	609	448
Gelişmiş	39	92	243	1.356	2.534	3.626	4.243	9.122	7.083	8.255	8.550
BRICS	4	7	10	72	135	336	482	2.376	1.885	2.498	2.904
AB-28	21	57	149	850	1.564	2.194	2.453	5.938	4.608	5.184	5.376
Euro bölgesi	12	36	106	630	1.238	1.749	1.922	4.666	3.628	4.043	4.161
G-20	36	77	192	1.212	2.178	3.249	4.022	9.522	7.421	9.148	9.691
G-7	27	64	169	940	1.803	2.517	2.940	5.590	4.319	5.082	5.199
Afrika	4	7	16	121	105	112	148	562	394	521	349
Amerika	20	35	77	405	667	1.008	1.427	2.654	2.077	2.558	2.731
Asya	10	19	47	509	889	1.561	2.067	5.794	4.614	5.955	6.526
Avrupa	25	66	171	985	1.782	2.424	2.728	6.911	5.285	6.015	6.145
Okyanusya	2	3	7	30	52	72	82	227	186	253	235
Türkiye	0,3	0,3	0,6	4,7	13,0	21,6	27,8	132,0	102,1	113,9	142,5

Kaynak: Dünya Bankası

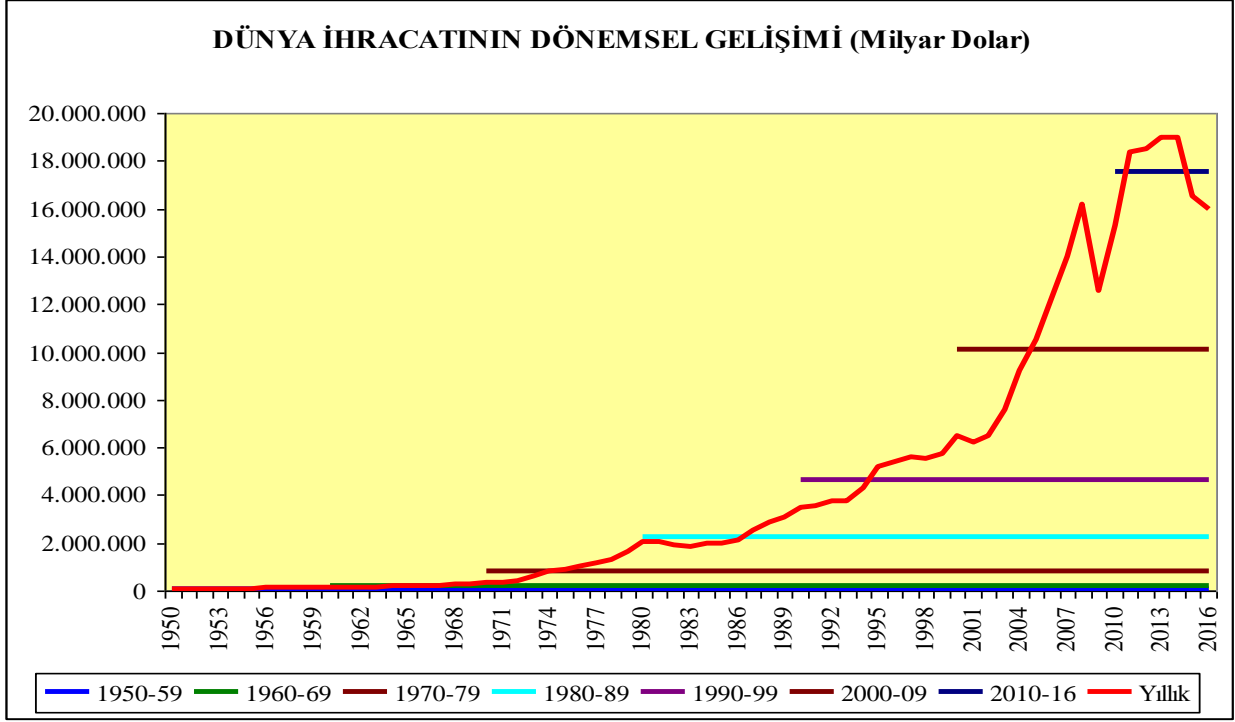
2016 yılı itibariyle yaklaşık 16 trilyon Dolarlık dünya mal ihracatının 7 trilyon Dolarlık bölümünü geliştirmekte olan, 8,5 trilyon Dolarını ise gelişmiş ülkeler gerçekleştirmektedir. G-7 ülkelerinin 5,1 trilyon Dolar, G-20 ülkelerinin 9,6 trilyon Dolar, AB-28 ülkelerinin ise 5,3 trilyon Dolarlık ihracat yapıyor olması, küreselleşmeden pazar büyümesi boyutuyla daha fazla yararlanan ülkeleri de ortaya koymaktadır.

Tablodan ve dünya mal ihracatı (ve ithalatını) gösteren grafikten 2008 Küresel Finans Krizinin etkilerini belirgin olarak görmek mümkündür. Nitekim, 2008 yılında 16 trilyon Dolar olan dünya mal ihracatı miktarı 2009 yılında 12,5 trilyon Dolara gerilemiştir. 2010 yılından itibaren ise bu ihracat tekrar artış trendine girerek 2014 yılında 19 trilyon Dolar ile tarihi zirvesine ulaşmış ancak hem 2015 hem de 2016 yılında gerilemiştir. Bu gelişmede ihracat hacmi kadar mal, özellikle de enerji hammaddeleri, fiyatlarındaki değişimler/düşüşler de belirleyici olmaktadır. Diğer taraftan, grafikte yer alan logaritmik trend doğrusu da dünya ihracatındaki artış trendindeki yavaşlamayı ortaya koymaktadır. Bu eğri aynı zamanda dünya ekonomisindeki sıkışmışlığı ve yeni politika arayışlarına olan ihtiyacı da ortaya koymaktadır.

Dünya ihracatının dönemsel gelişimi grafiğinde; dönemsel ihracat adeta geometrik seri şeklinde artış göstermiştir. Ancak, dünya ihracatında 2009 ve 2015 yıllarında görülen düzeyde bir gerilemeyle önceki hiçbir dönemde karşılaşılmamıştır.

Bu gelişmenin daha çok petrol fiyatlarının çok hızlı arttığı ve yüksek düzeylerde kaldığı, finansal küreselleşmenin hız kazandığı bir dönemde yaşanmış olması ihracattaki artışın da, gerilemenin de önemli gerekçelerini bizlere sunmaktadır.

Diğer taraftan, 1950-2016 döneminde dünya mal ihracatı yaklaşık 258 kat artarken Türkiye'deki artış 475 kat gibi oldukça yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin ihracatındaki ciddi mutlak artış 24 Ocak Kararlarına bağlı olarak 1980 sonrasında gerçekleşmiştir. Bu arada Türkiye'nin ihracatının 2008 krizi sonrası ciddi bir ivme kaybettiği ve eski ivmesine de bir daha dönemediği görülmektedir.

Dünya mal ihracatı ile mal ithalatının teorik olarak aynı olması gerekmektedir. Zira birileri ihracat yaparken diğer birileri de ithalat yapmaktadır. Ancak, Cif-Fob farklılığı, kayıt hataları, hayali bazı işlemler gibi nedenlerden ihracat ve ithalat arasında farklılıklar oluşabilmektedir. Diğer taraftan, dünya genelinde mal ihracat ve ithalat değeri birbirine yakın olması gerekirken, ihracat ve ithalat yapan ülkeler ve dolayısıyla dış ticaret dengeleri daha büyük oranda farklılaşabilmektedir. Bu farkı ortaya koyabilmek amacıyla ülke grupları itibariyle mal dış ticaret dengesi Tablo 1.11'de verilmiştir. Buradan görülebileceği dünya mal ticareti dengesi, yukarıda belirtilen nedenlere bağlı olarak, 164 milyar Dolar açık vermektedir.

Gelişmekte olan ülkeler, daha çok Çin'in katkısıyla, fazla verirken, gelişmiş ülkeler daha çok ABD'nin katkısıyla, dış ticaret açığı vermektedir. Türkiye'de 1945 yılından beri mal ticareti açık veren bir ülke olarak küresel mal pazarının büyümesine katkı yapmaktadır.

TABLO 1.11: KÜRESEL DIŞ TİCARET DENGESİNDE GELİŞMELER

(Milyar Dolar)	1950	1960	1970	1980	1990	1995	2000	2008	2009	2010	2016
DÜNYA	-2.146	-7.531	-12.271	-40.876	-113.579	-58.138	-202.251	-318.779	-133.808	-118.375	-164.298
Gelişmekte Olan Ü.	2.217	-2.973	-467	105.906	43.429	-71.219	141.537	550.625	358.364	418.311	397.067
Geçiş Sürecinde Ü.	246	-358	-127	1.887	-21.753	15.301	57.736	172.023	96.727	155.678	71.914
Gelişmiş Ü.	-4.609	-4.200	-11.677	-148.669	-135.255	-2.221	-401.524	-1.041.427	-588.899	-692.365	-633.279
BRICS	522	-887	-679	-7.023	17.177	22.116	71.970	346.375	221.922	214.511	529.661
AB-28	-4.184	-4.918	-11.153	-101.061	-61.446	62.799	-61.973	-286.370	-103.366	-141.263	122.690
Euro bölgesi	-3.060	-1.645	-7.242	-86.519	-28.088	89.381	12.589	-35.459	70.571	41.247	330.088
G-20	-591	-777	481	-15.772	-45.433	31.028	-256.682	-411.854	-248.956	-366.716	-153.023
G-7	-1.911	851	2.148	-81.870	-75.898	8.564	-363.297	-857.922	-589.107	-728.260	-744.997
Afrika	-50	-1.164	1.591	24.888	10.433	-12.222	17.990	80.880	-17.734	42.396	-145.358
Amerika	1.102	2.569	2.355	-38.989	-98.862	-180.017	-467.255	-864.933	-553.863	-711.677	-869.737
Asya	1.027	-2.122	-1.705	79.330	62.076	57.955	243.236	557.876	417.989	501.222	623.308
Avrupa	-4.376	-6.230	-13.844	-104.493	-82.568	85.646	13.067	-70.345	36.397	42.877	235.786
Okyanusya	150	-585	-669	-1.614	-4.658	-9.499	-9.289	-22.258	-16.597	6.806	-8.296
Türkiye	0,0	-0,1	-0,4	-3,2	-9,3	-14,1	-26,7	-69,9	-38,8	-71,7	-56,1

Kaynak: Dünya Bankası

Dünya mal ticaretinin artması kaçınılmaz olarak bu ihracatla birlikte hizmet ihracatının da artmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeye küresel boyutta artan turizm ve sermaye hareketlerinin de eklenmesiyle hizmet ticaretinin artışı daha da belirginleşmiştir.

Nitekim, 2005 yılında 2,5 trilyon Dolar olan küresel hizmet ticareti hacmi 2016 yılı sonunda 4,8 trilyon Dolara ulaşmıştır. Hizmet ticaretindeki artışın da 2008 krizi sonrası yavaşlaması söz konusu olmuştur. Ancak, bu gerilemenin mal ticaretine oranla daha sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla da, küresel hizmet ticaretinin nispi olarak daha istikrarlı olduğu söylenebilir.

TABLO 1.12: KÜRESEL HİZMET TİCARETİNDE GELİŞMELER

(Milyon Dolar)	2005	2012	2013	2014	2015	2016	Türkiye 2016
Ticari hizmetler	2.463.701	4.442.059	4.732.548	5.063.782	4.776.784	4.763.520	37.018
Seyahat	551.891	1.084.821	1.170.878	1.235.294	1.174.723	1.173.588	18.743
Ulaşım	472.717	870.639	889.496	982.643	880.126	833.367	13.028
Diğer işletmecilik hizmetleri	380.630	902.544	969.049	1.102.515	1.054.560	1.051.709	164
Finansal hizmetler	193.567	366.877	407.854	451.642	429.542	410.387	902
İletişim, bilgisayar ve enformasyon hizmetleri	118.315	369.294	400.402	490.801	468.154	481.591	623
Fikri mülkiyet hakkı ödemeleri	138.929	261.047	277.793	311.797	310.253	313.028	
Sigorta ve emeklilik hizmetleri	52.396	117.327	124.368	134.290	115.966	117.163	616
İnşaat	35.032	91.838	93.707	108.516	94.077	82.926	1.088
İmalat hizmetleri	42.564	85.705	88.550	91.804	84.117	81.604	106
Bakım onarım hizmetleri	22.928	50.981	60.015	71.423	71.977	77.972	101
Kamusal mal ve hizmetler	51.188	73.673	72.219	73.699	69.665	64.325	616
Kişisel, kültürel ve rekreasyon hizmetleri	17.635	39.006	41.705	46.093	39.124	39.344	1.587
Diğer hizmetler	142	5.338	2.866	5.237	6.250	5.963	
TOPLAM	2.519.248	4.518.752	4.807.801	5.139.078	4.848.731	4.833.010	37.634

Kaynak: International Trade Centre

Türkiye 2016 yılı itibariyle 4,8 trilyon Dolarlık küresel hizmet ticaretinden sadece 37,6 milyar Dolarlık yani binde 8'lik pay almaktadır. Bu oran mal ticareti için ise binde 9 düzeyindedir. Ayrıca, dünya genelinde 2016 yılı itibariyle mal ihracatının yüzde 30'u düzeyinde hizmet ihracatı gerçekleştirilirken bu oran Türkiye için yüzde 26'dır. Bu veriler Türkiye'nin hizmet ihracatını artırarak küresel pastadan daha fazla pay almasının gerekli ve mümkün olduğunu ortaya koymaktadır.

1.7. KÜRESEL SERMAYE HAREKETLERİNDE GELİŞMELER

Küreselleşme sürecinin hem önemli bir nedeni, hem de önemli bir sonucu sermaye hareketlerindeki artıştır. Bu hareket ya portföy (hisse senedi, tahvil) ya da doğrudan yatırımlar şeklinde gerçekleşmektedir. Reel ekonomiyi yani yatırım, üretim ve istihdamı doğrudan etkileyen doğrudan yabancı yatırımlardır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ihtiyacı olan sıcak para olarak da tanımlanan portföy yatırımları değil, bu tür doğrudan yatırımlardır.

Tablo 1.13'de küresel boyutta doğrudan yabancı yatırımların (çıkış veya ihracat) 1970 sonrası dönemde gelişimi verilmiştir.

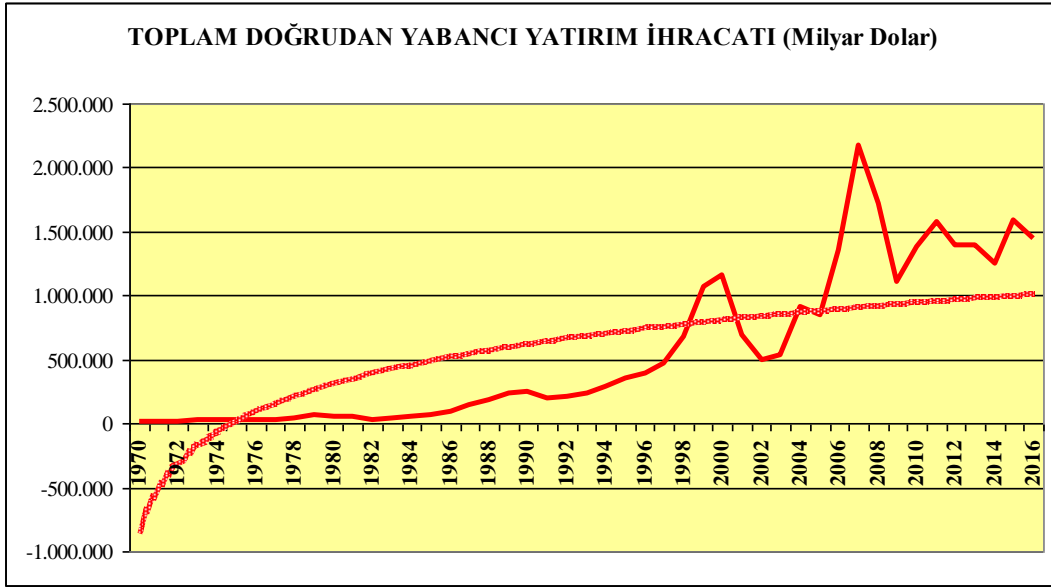
Buradan görülebileceği gibi toplam doğrudan yatırım ihracı 1970 yılında 14 milyar Dolar düzeyindeyken, 2016 yılına gelindiğinde yaklaşık 100 kat artmış ve 1,4 trilyon Dolara ulaşmıştır. Tablodaki verilere göre; 1970-2016 döneminde toplam 26,4 trilyon Dolarlık doğrudan yabancı sermaye çıkışı/ihracatı/yatırımı gerçekleşmiştir.

**TABLO 1.13: KÜRESEL DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI
(Milyon Dolar)**

YIL	ÇIKIŞ	YIL	ÇIKIŞ	YIL	ÇIKIŞ
1970	14.141	1986	96.777	2002	502.477
1971	14.433	1987	142.002	2003	537.857
1972	15.729	1988	181.983	2004	909.347
1973	25.934	1989	230.913	2005	841.092
1974	24.426	1990	243.878	2006	1.360.036
1975	28.488	1991	198.854	2007	2.176.587
1976	28.362	1992	203.791	2008	1.717.456
1977	28.687	1993	236.281	2009	1.102.091
1978	39.313	1994	285.355	2010	1.386.061
1979	62.752	1995	356.889	2011	1.576.041
1980	52.091	1996	392.306	2012	1.388.455
1981	52.148	1997	466.320	2013	1.399.483
1982	27.292	1998	679.613	2014	1.253.159
1983	37.705	1999	1.075.111	2015	1.594.317
1984	50.512	2000	1.164.956	2016	1.452.463
1985	62.103	2001	684.972	TOPLAM	26.401.040

Kaynak: Dünya Bankası

Küresel düzeyde doğrudan yabancı yatırımlarda önemli oranlı artışların 1980'li yılların ikinci yarısında başladığı ve hızlanma trendinin 2000 yılındaki rekor düzeye kadar sürdüğü görülmektedir. 2000'li yılların ilk yarısında oldukça yavaşlayan doğrudan yabancı sermaye, ikinci zirvesini 2,1 trilyon Dolar ile 2007 yılında izleyen iki yılda ise önemli oranda gerilemiştir. 2010 sonrası dönemde ise doğrudan yabancı yatırım hareketi görece bir istikrar kazanmış ve yıllık 1,4 trilyon Dolar düzeylerinde seyretmiştir.

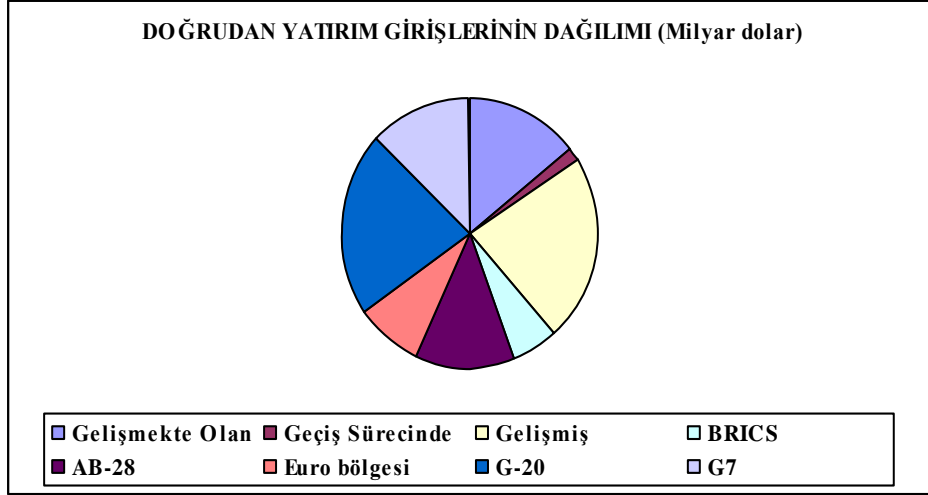

Tablo 1.14'de dünya genelindeki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nereye yöneldiği ülke grupları itibariyle verilmiştir. Buna göre; 1970-2016 döneminde gerçekleşen 26,9 trilyon Dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 16 trilyon Dolarlık bölümü gelişmiş, 9,6 trilyon Dolarlık kısmı ise gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Ayrıca, yatırımların büyük bir bölümünün AB ve G-20 ile G-7 ülkelerine yönelmesi söz konusudur. Bu veriler gelişmiş ülkelerin daha fazla doğrudan yatırım çektiğini ortaya koymaktadır.

TABLO 1.14: KÜRESEL DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINDA GELİŞMELER (GİRİŞ-Milyar Dolar)

GRUP	1970-79	1980-89	1990-99	2000-09	2010-16	2000-16	1970-16
DÜNYA	238	929	3.976	10.952	10.855	21.807	26.950
Gelişmekte Olan	58	205	1.147	3.450	4.778	8.228	9.637
Geçiş Sürecinde	0	0	40	426	452	877	918
Gelişmiş	180	724	2.788	7.074	5.623	12.697	16.390
BRICS	14	35	432	1.370	1.887	3.257	3.738
AB-28	99	292	1.602	4.287	2.933	7.219	9.213
Euro bölgesi	65	178	1.016	2.769	2.141	4.909	6.168
G-20	165	695	2.452	6.380	5.997	12.377	15.689
G-7	132	558	1.745	4.166	3.151	7.318	9.753

Kaynak: UNCTAD

Diğer taraftan, 46 yılda gerçekleşen 26,9 trilyon Dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 21,8 milyar Dolarlık bölümü yani yüzde 81'i 2000 sonrası dönemde gerçekleşmiştir. Bu gelişmenin; küreselleşme sürecinin derinleşmesi ve ülkelerin bu alandaki mevzuatlarını daha fazla liberalleştirmesi, yabancı yatırımcılara sağlanan kolaylıklar ve de artan özelleştirme uygulamalarıyla bağlantılı olduğu söylenebilir.

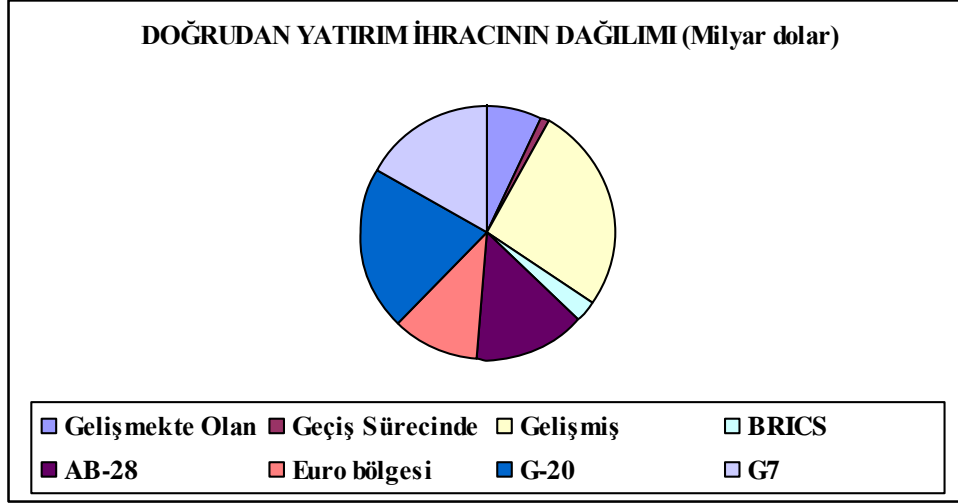
Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kaynağı yani çıkış ülkelerine ilişkin veriler ise Tablo 1.15'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi doğrudan yabancı sermaye yatırım ihracatçısı ülkeler daha çok gelişmiş ülkelerdir. 1970-2016 dönemindeki 26,4 trilyon Dolarlık doğrudan yatırımların 21 trilyon Dolarlık bölümü gelişmiş ülkeler, bunun 16,6 trilyon Dolarlık bölümü G-20, bunun da 14 trilyon Dolarlık bölümü G-7 ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

TABLO 1.15: KÜRESEL DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINDA GELİŞMELER (ÇIKIŞ-Milyar Dolar)

GRUP	1970-79	1980-89	1990-99	2000-09	2010-16	2000-16	1970-16
DÜNYA	282	934	4.138	10.997	10.050	21.047	26.401
Gelişmekte Olan	3	54	399	1.509	2.824	4.333	4.789
Geçiş Sürecinde	0	0	1	230	345	575	576
Gelişmiş	279	880	3.728	9.258	6.881	16.139	21.026
BRICS	0	8	57	548	1.189	1.737	1.802
AB-28	111	454	2.275	5.590	2.908	8.498	11.339
Euro bölgesi	71	248	1.551	3.947	2.693	6.640	8.510
G-20	242	729	2.870	6.795	5.996	12.792	16.633
G-7	238	689	2.733	5.965	4.402	10.367	14.027

Kaynak: UNCTAD

Aynı dönemde gelişmekte olan ülkelerden ihraç edilen 4,7 trilyon Dolarlık doğrudan yatırımın çok büyük bir bölümü; 4,3 trilyon Dolarlık kısmı ise 2000 sonrası dönemde gerçekleşmiştir. Bu durum gelişmekte olan ve sermaye açığı bulunan bu ülkelerin de sermaye ihracatçısı olması gibi bir durumu ifade etmektedir. Kuşkusuz bu gelişmeyi de küreselleşme sürecinin olası bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür.

Buraya kadar yaptığımız değerlendirmelerden doğrudan yabancı yatırımların daha çok gelişmiş ülkeler arasında gerçekleştiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Söz konusu durumu birçok gerekçeye dayandırmak mümkün olmakla birlikte, gelişmiş hukuk sistemi, etkin işleyen kurumsal yapılar, sosyal ve siyasi istikrar ile nitelikli işgücü imkanlarının belirleyici olduğu söylenebilir.

Dünya geneli ve ülke grupları yanında ülkeler bazında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişiminin de incelenmesi faydalı olacaktır.

Bu çerçevede Tablo 1.16 incelendiğinde en çok doğrudan yabancı yatırımın sırasıyla; ABD (4,7 trilyon Dolar), Birleşik Krallık (1,9 trilyon Dolar), Çin (1,2 trilyon Dolar), Hollanda (884 milyar Dolar), Brezilya (874 milyar Dolar), Almanya (864 milyar Dolar), Fransa (720 milyar Dolar) ve İspanya'ya (700 milyar Dolar) yöneldiği görülmektedir. Türkiye ise 194 milyar Doları 2000 sonrası dönemde olmak üzere 1970 sonrasında 194 milyar Dolarlık doğrudan yabancı yatırım çekebilmiştir.

**TABLO 1.16: BAŞLICA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE ÇEKEN ÜLKELER
(Milyar Dolar)**

ÜLKE	1970-79	1980-89	1990-99	2000-09	2010-16	2000-16	1970-16
Arjantin	1	6	68	52	70	121	197
Brezilya	13	17	99	240	505	745	874
Çin	3	21	90	382	707	1.090	1.204
Fransa	14	41	230	261	174	435	720
Almanya	0	0	125	516	224	739	864
Hindistan	0	1	15	161	239	400	417
Endonezya	0	0	0	36	112	148	148
İtalya	6	19	43	204	139	343	411
Japonya	1	2	26	93	21	114	143
G. Kore	1	5	31	96	66	161	199
Hollanda	10	27	154	385	307	692	884
Y. Zelanda	2	3	21	14	14	28	53
Rusya	0	0	19	242	231	473	492
G. Afrika	1	0	9	41	31	71	81
İspanya	6	34	108	365	188	553	700
İsviçre	0	9	44	171	136	307	360
Türkiye	1	2	8	91	93	184	194
B. Krallık	33	104	325	938	539	1.477	1.938
ABD	32	337	891	1.745	1.739	3.484	4.744

Kaynak: UNCTAD

Başlıca doğrudan yabancı yatırım ihracatçıları ise Tablo 1.17’de verilmiştir. Buradan 1970-2016 döneminde bir trilyon Doların üzerinde doğrudan yatırım ihraç eden ülkelerin sırasıyla; ABD (5,4 trilyon Dolar), Birleşik Krallık (1,9 trilyon Dolar), Japonya (1,7 trilyon Dolar), Almanya (1,6 trilyon Dolar), Fransa (1,5 trilyon Dolar) ve Hollanda (1,4 trilyon Dolar), Çin (1,1 trilyon Dolar) olduğu görülmektedir. Türkiye ise 37 milyar Doları 2000 sonrası dönemde olmak üzere 1970 sonrasında diğer ülkelerde ancak 38 milyar Dolarlık doğrudan yabancı yatırım gerçekleştirebilmiştir.

**TABLO 1.17: BAŞLICA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE İHRAÇ EDEN ÜLKELER
(Milyar Dolar)**

ÜLKE	1970-79	1980-89	1990-99	2000-09	2010-16	2000-16	1970-16
Arjantin	0	0	14	9	8	17	31
Brezilya	1	2	9	61	20	80	93
Çin	0	12	167	384	605	989	1.169
Fransa	11	64	399	739	307	1.046	1.520
Almanya	0	0	431	642	535	1.178	1.609
Hindistan	0	0	1	79	63	142	143
Endonezya	0	0	0	22	23	45	45
İtalya	3	20	80	318	189	507	611
Japonya	16	144	251	534	825	1.359	1.770
G. Kore	0	4	30	103	196	300	334
Hollanda	27	56	238	592	562	1.154	1.474
Y. Zelanda	0	2	5	3	4	7	15
Rusya	0	0	11	214	307	521	532
G. Afrika	1	2	13	7	26	33	49
İspanya	1	6	105	584	210	795	906
İsviçre	0	27	137	363	350	712	876
Türkiye	0	0	2	11	26	37	38
B. Krallık	46	166	574	1.244	-38	1.206	1.991
ABD	124	175	869	2.056	2.190	4.246	5.415

Kaynak: UNCTAD

Ülkeler bazında net doğrudan yatırım dengesini gösteren Tablo 1.18 incelendiğinde 1970-2016 dönemi itibarıyla en büyük doğrudan yabancı yatırım ihracatçısının 1,6 trilyon Dolar ile Japonya olduğu, bu ülkeyi sırasıyla Fransa, Almanya, ABD, Hollanda ve İsviçre'nin izlediği görülmektedir.

**TABLO 1.18: NET DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ
(Milyar Dolar)**

ÜLKE	1970-79	1980-89	1990-99	2000-09	2010-16	2000-16	1970-16
Arjantin	1,4	5,9	54,4	42,3	61,8	104,1	165,7
Brezilya	11,8	15,0	90,0	178,9	485,6	664,4	781,2
Çin	2,7	9,6	-77,2	-1,8	102,0	100,2	35,3
Fransa	3,1	-23,0	-168,5	-478,5	-133,0	-611,4	-799,9
Almanya	0,0	0,0	-306,4	-126,8	-311,5	-438,2	-744,6
Hindistan	0,4	1,0	14,5	81,5	176,1	257,6	273,4
Endonezya	0,0	0,0	0,0	13,7	89,1	102,7	102,7
İtalya	2,9	-0,8	-37,9	-114,4	-49,5	-163,9	-199,7
Japonya	-14,8	-142,2	-224,3	-441,1	-804,3	-1.245,4	-1.626,8
G. Kore	1,0	0,9	1,2	-7,8	-130,3	-138,1	-135,1
Hollanda	-17,2	-28,3	-83,1	-206,6	-254,6	-461,2	-589,8
Y. Zelanda	1,8	0,3	15,4	10,7	10,2	20,9	38,4
Rusya	0,0	0,0	7,6	28,3	-76,6	-48,3	-40,7
G. Afrika	0,2	-2,1	-4,5	34,4	4,4	38,8	32,5
İspanya	4,8	28,1	2,5	-218,9	-22,8	-241,8	-206,3
İsviçre	0,0	-18,1	-93,1	-191,5	-213,2	-404,7	-515,8
Türkiye	0,5	1,7	6,1	79,6	67,6	147,2	155,5
B. Krallık	-13,3	-62,1	-249,0	-306,1	577,4	271,3	-53,2
ABD	-91,5	161,3	21,1	-311,3	-451,0	-762,3	-671,3

Kaynak: UNCTAD

Aynı dönemde dünya genelinde en büyük doğrudan yabancı yatırım çeken ülkenin 781 milyar Dolar ile açık ara Brezilya olduğu, bu ülkeyi ise 273 milyar Dolar ile Hindistan, 165 milyar Dolar ile Arjantin, 155 milyar Dolar ile Türkiye'nin izlediği görülmektedir. Bu ülkelere yönelen doğrudan yabancı yatırımların çok büyük bir bölümünün 2000 sonrası dönemde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Bu veriler dünya ekonomisinin doğrudan yabancı yatırımlar açısından büyük ölçüde entegre olduğunu, bu nedenle herhangi bir ülkede yaşanacak olumsuzlukların çok kolay bir şekilde diğer ülkelere de sirayet edebileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, daha fazla doğrudan yatırım çekmek isteyen ülkelerin etkin ve evrensel hukuk sistemi, makro ekonomik istikrar ve siyasi istikrar konularına özel önem vermeleri gereğine dikkat etmeleri uygun olacaktır.

1.8. KÜRESEL ENFLASYONDA GELİŞMELER

Dünya ekonomisini ve özellikle de finansal sermaye hareketlerini yönlendiren en önemli gelişmelerin faiz ve döviz kurlarındaki gelişmeler olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim faiz farklılıkları milyarlarca Dolarlık sıcak paranın yönünü etkilemekte, kur istikrarsızlığı yaşanan veya yaşanması beklenen ülkelere de finansal sermaye çıkışları görülebilmektedir.

Bununla birlikte, günümüz dünyasında finansal sermaye hareketlerine yön veren başlıca değişkenin faizler olduğunu söylemek mümkündür. Bilimsel olarak faizlerin başlıca belirleyenin de enflasyon düzeyi olduğu dikkate alındığında, dünya ekonomisindeki parasal akımları büyük ölçüde enflasyon ve dolayısıyla da faiz farklılıklarının belirlediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu önemine istinaden Tablo 1.19'da dünya ekonomisinde önemli yeri olan ülkelerde enflasyon oranları verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi Rusya, Hindistan, Brezilya ve Türkiye enflasyon açısından tablodaki diğer ülkelerden oldukça farklı ayrılmaktadır. Euro bölgesi, ABD, Birleşik Krallık ve Japonya'da 1999-2016 dönemindeki ortalama enflasyon oranı yüzde 2 ve daha düşüktür. Oysa, aynı dönem için Türkiye'de ortalama enflasyon yüzde 19,8, Rusya için yüzde 15,7, Hindistan ve Brezilya'da yüzde 6,6 düzeyinde gerçekleşmiştir.

TABLO 1.19: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE TÜFE ENFLASYONUNUN GELİŞİMİ (%)

	Euro Alanı	ABD	B. Krallık	Çin H.C.	Japonya	Rusya	Kanada	Hindistan	Brezilya	Türkiye
1999	1,2	2,2	1,3	-1,4	-0,3	85,8	1,7	4,7	4,9	64,9
2000	2,2	3,4	0,8	0,4	-0,7	20,8	2,7	4,0	7,0	54,9
2001	2,4	2,8	1,2	0,7	-0,7	21,5	2,5	3,8	6,8	54,4
2002	2,3	1,6	1,3	-0,8	-0,9	15,8	2,3	4,3	8,5	45,0
2003	2,1	2,3	1,4	1,2	-0,3	13,7	2,8	3,8	14,7	25,3
2004	2,2	2,7	1,3	3,9	-0,0	10,9	1,9	3,8	6,6	10,6
2005	2,2	3,3	2,1	1,8	-0,3	12,7	2,2	4,3	6,9	10,1
2006	2,2	3,2	2,3	1,5	0,3	9,7	2,0	5,8	4,2	9,6
2007	2,2	2,9	2,3	4,8	0,1	9,0	2,1	6,4	3,6	8,8
2008	3,3	3,8	3,6	5,9	1,4	14,1	2,4	8,4	5,7	10,4
2009	0,3	-0,4	2,2	-0,7	-1,4	11,7	0,3	10,9	4,9	6,3
2010	1,6	1,6	3,3	3,3	-0,7	6,9	1,8	12,0	5,0	8,6
2011	2,7	3,2	4,5	5,4	-0,3	8,4	2,9	8,9	6,6	6,5
2012	2,5	2,1	2,8	2,6	-0,1	5,1	1,5	9,3	5,4	8,9
2013	1,3	1,5	2,6	2,6	0,4	6,8	0,9	10,9	6,2	7,5
2014	0,4	1,6	1,5	2,0	2,8	7,8	1,9	6,4	6,3	8,9
2015	0,0	0,1	0,0	1,4	0,8	15,5	1,1	5,9	9,0	7,7
2016	0,2	1,3	0,7	2,0	-0,1	7,0	1,4	4,9	8,7	7,8
Ort.	1,7	2,2	2,0	2,0	0,0	15,7	1,9	6,6	6,7	19,8

Kaynak: OECD

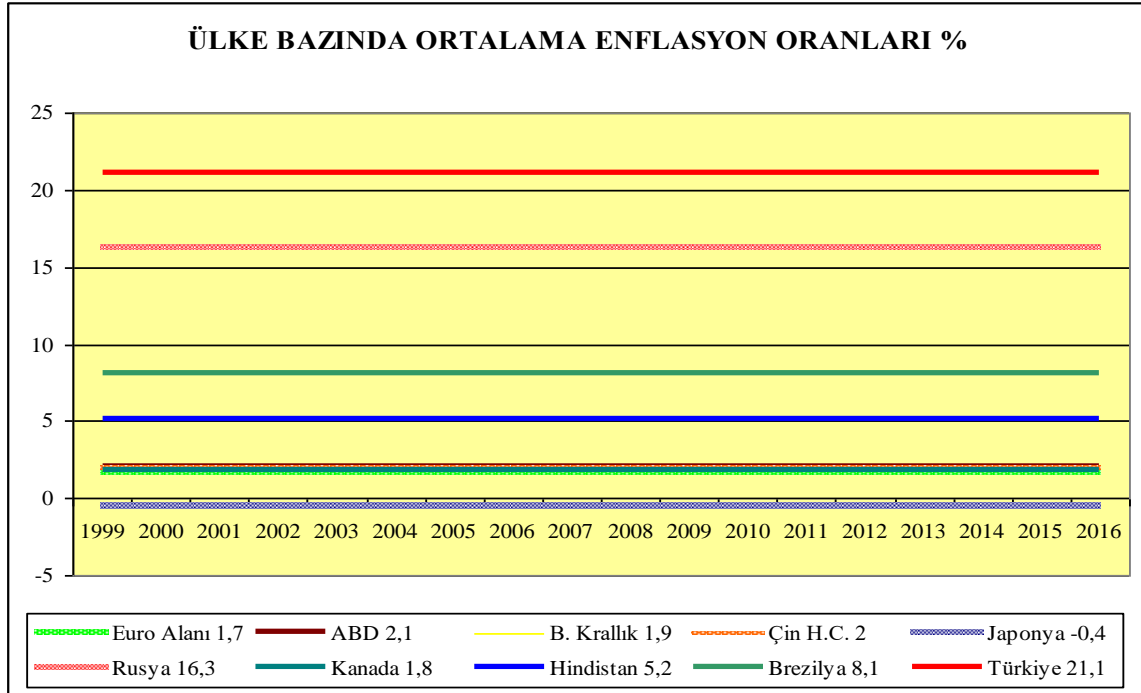
Tablo 1.20'de yine aynı ülkelere ilişkin olarak farklı enflasyon göstergeleri verilmiştir. Buna göre hem üretici fiyatları enflasyonu, hem tüketici fiyatları enflasyonu hem de tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki ortalama enflasyonu gösteren Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Deflatörü enflasyonu ve her üçünün ortalaması da yine Türkiye ve Rusya'da oldukça yüksektir. Hindistan ve Brezilya ise Türkiye ve Rusya'dan düşük, gelişmiş ülkelere daha yüksek enflasyon oranına sahiptir.

**TABLO 1.20: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE FARKLI ENFLASYON GÖSTERGELERİ
(1999-2016 Ortalaması, %)**

	ÜFE	TÜFE	GSYİH DEFLATÖRÜ	ORTALAMA
Euro Alanı	1,3	1,7	2,1	1,7
ABD	2,1	2,2	1,9	2,1
B. Krallık	1,7	2,0	2,1	1,9
Çin H.C.	1,0	2,0	2,9	2,0
Japonya	-0,4	0,0	-0,8	-0,4
Rusya	15,4	15,7	17,7	16,3
Kanada	1,5	1,9	1,9	1,8
Hindistan	3,7	6,6	5,3	5,2
Brezilya	9,8	6,7	7,9	8,1
Türkiye	19,3	19,8	24,1	21,1

Kaynak: OECD

Bu arada Japonya'daki kronik deflasyon ise üç enflasyon türüne ait ortalama oranlar söz konusu olduğunda da açıkça görülebilmektedir. ÜFE, TÜFE ve deflatör enflasyonu verilerini içeren ortalamalar, incelenmekte olan 1999-2016 dönemine ait yıllara eşit olarak dağıtıldığında, dönem bütününe ilişkin grafik aşağıdaki şekilde oluşmaktadır.

Bu veriler, Türkiye ekonomisinin küresel ekonomi ligine bir sıfır mağlup başlaması anlamına gelmektedir. Zira, yüksek enflasyon girişimcilerin daha yüksek faiz maliyeti ve daha istikrarsız döviz piyasasıyla karşılaşmalarına, yani dezavantajlı olmalarına neden olmaktadır.

Dünya genelinde enflasyonu etkileyen faktörleri daha detaylı görebilmek açısından mal grupları bazındaki fiyat gelişmeleri Tablo 1.21’de verilmiştir. Buradaki veriler üzerinden bir değerlendirme yapıldığında ise mal grupları bazında fiyat hareketlerinin oldukça farklılaşabildiği görülmektedir. Nitekim baz olarak alınan 2000 yılına göre tüm mal gruplarında 2011 yılına kadar fiyatlar üç kata kadar artmıştır. Benzer bir durum tabloda yer alan tüm mal grupları için geçerli olmuştur. 2011 yılından sonra ise yine tüm mal gruplarında belirgin bir fiyat düşüşü yaşanmıştır.

TABLO 1.21: SEÇİLMİŞ MAL GRUPLARINDA FİYAT GELİŞMELERİ (2000=100)

Yıl	Toplam (1)	Tüm Gıdalar	Tarımsal Hammaddeler	Mineral, Cevher ve Metaller	Altın (2)	Gümüş (3)	Ham Petrol (4)	İmalat Sanayi Ürn. (5)
2000	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2001	96,4	99,6	95,8	89,2	97,1	87,8	86,7	97,9
2002	97,3	102,5	94,5	86,8	111,1	92,6	88,4	98,5
2003	104,9	106,8	110,6	97,6	130,3	98,2	102,4	107,6
2004	125,8	120,8	125,4	137,3	146,6	133,3	133,8	116,5
2005	140,4	128,4	129,4	173,2	159,4	146,8	189,1	119,4
2006	182,8	149,4	146,6	277,7	216,6	231,4	227,8	123,5
2007	206,5	169,2	164,2	313,2	249,7	268,3	252,1	132,8
2008	256,0	235,6	197,9	332,5	312,4	300,1	343,8	139,3
2009	212,7	215,6	163,3	231,6	348,7	294,0	219,0	131,5
2010	256,0	231,6	225,7	327,3	439,9	404,1	280,2	135,5
2011	302,0	272,8	289,1	375,2	562,2	705,4	368,3	147,5
2012	276,8	269,0	222,6	322,3	598,1	624,3	372,1	145,0
2013	258,2	249,0	206,1	305,8	505,7	477,3	368,8	150,3
2014	242,5	239,0	185,7	279,8	453,8	381,5	341,1	148,0
2015	201,6	203,5	160,6	218,3	415,8	314,4	180,0	133,5
2016	200,1	207,6	156,9	205,1	447,4	343,3	151,8	131,0

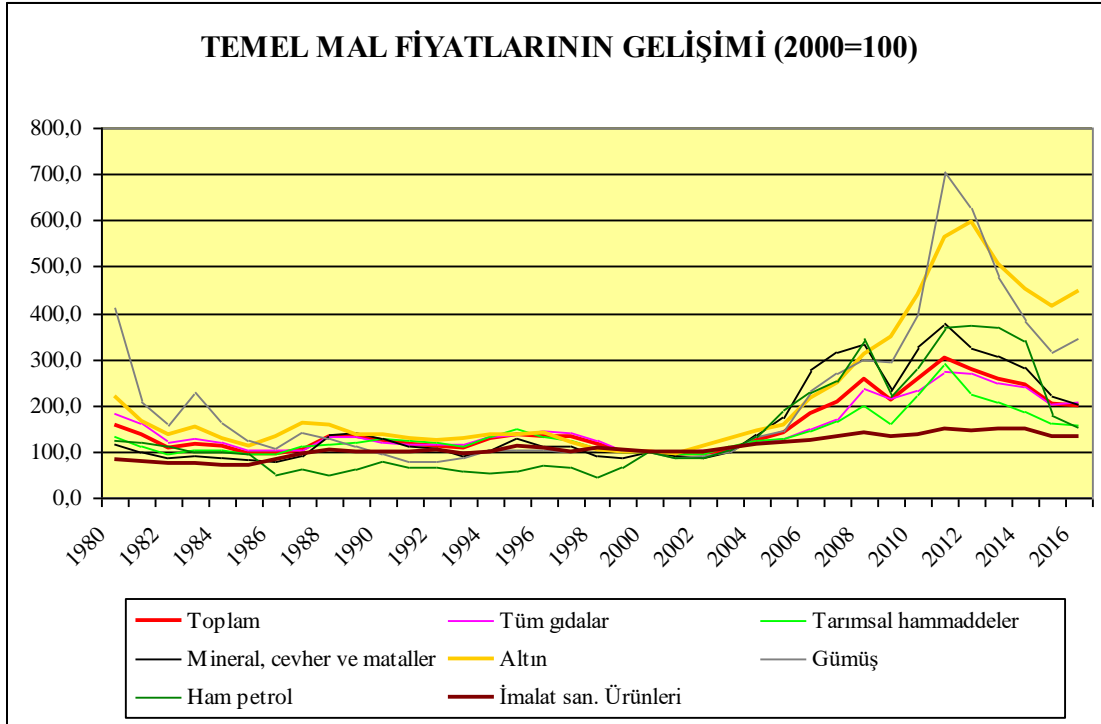
1) Cari Dolar kuruyla, 2) %99,5 saflıkta Ons/\$ 3) %99,9 elverişli Ons/ç 4) UK Brent, Dubai, Teksas eşit ağırlıklı (Varil/Dolar) 5) Gelişmiş ülkeler ihracat birim değer endeksi

Kaynak: UNCTAD

Tabloda dikkati çeken önemli bir boyut ise dönem bütünü itibarıyla en düşük fiyat artışının imalat sanayi ürünlerinde gerçekleşmesidir. Bunun anlamı küresel ticaret hadlerinin imalat sanayi aleyhine gelişmesidir. Bir başka deyişle küresel düzeyde diğer üreticilerin imalat sanayi ürünlerini satın alma gücü artarken, imalat sanayicilerinin diğer malları satın alma gücünün azalmasıdır.

Dolayısıyla, imalat sanayicilerinin kar marjlarında daralma söz konusu olmaktadır. Sektördeki yoğun rekabetin de etkili olduğu bu gelişmenin geleneksel sanayi ürünleri için devam etmesi olasılığı yüksek görünmektedir. Dolayısıyla gelecekte de bu sektörde var olmak isteyen girişimcilerin bilgi toplumu bazlı teknolojik ürünlere yönelmesi uygun olacaktır.

Küresel fiyat hareketlerini daha uzun dönemli olarak analiz edebilmek amacıyla aşağıdaki grafikte aynı mal gruplarına ilişkin fiyat endekslerinin 1980-2016 dönemine ilişkin gelişimi verilmiştir. Buna göre, 1990-2004 arasında oldukça düşük seyreden enflasyon oranları bu yıldan sonra belirgin bir artış trendine girmiş, 2009 kriziyle sekteye uğrayan artışlar izleyen birkaç yıl daha devam etmiştir. Daha önce de vurgulandığı gibi 2011 sonrasında yeni bir gerileme trendi başlamıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, enflasyon daha çok gelişmekte olan ülkelerin sorunu olarak varlığını sürdürmekte, mal grupları itibariyle fiyat artışlarında konjonktürel olarak dalgalanmalar yaşanmaktadır. Böylesi bir ortamda küresel rekabette başarılı olmak isteyen ülkelerin yüzde 3'ü geçmeyen bir enflasyon oranı yakalamaları gerekmektedir.

1.9. BİLGİ EKONOMİSİNDE GELİŞMELER

Dünya genelinde 1980'ler ile birlikte yeni bir toplum aşamasına geçiş süreci başlamıştır. Bu süreç "Üçüncü Dalga" olarak adlandırılmıştır. Buna göre, insanlık göçebe toplumdan yerleşik tarım toplumuna geçişle "Birinci", yerleşik tarım toplumundan sanayi toplumuna geçerken de "İkinci" dalgayı yaşamıştır. Üçüncü ve yeni dalga ise sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişi ifade etmektedir. Bu yeni dalga; bilim, teknoloji, üretim ve ürünlerde büyük bir dönüşüme imkan vermiş, dünya ticaret deseninde de önemli değişimler yaratmıştır. Bu değişimleri görmek için hazırlanan Tablo 1.22'de enformasyon ve iletişim teknolojisi ürünleri ihracatının gelişimi verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2000 yılı itibariyle bu ürünlerin toplam ihracatı yaklaşık 1 trilyon Dolar iken 2015 yılı sonunda 1,9 trilyon Dolara ulaşmıştır. 2000-2015 dönemini kapsayan 16 yılda ise bu ürünlerin toplam ihracat tutarı 24 trilyon Dolara ulaşmıştır.

TABLO 1.22: ENFORMASYON VE İLETİŞİM TEKNOLOJİ ÜRÜNLERİ İHRACATI (Milyar Dolar)

Sıra	ÜLKE	2000	2005	2010	2015	2000-15
1	Çin	44.135	234.086	459.522	607.559	5.459.886
2	Hong Kong	50.339	111.866	176.964	248.366	2.289.452
3	ABD	156.670	128.943	134.905	141.752	2.134.563
4	Singapur	75.758	104.401	120.806	115.976	1.628.992
5	G. Kore	59.426	85.314	99.813	114.422	1.372.361
6	Tayvan	62.869	62.145	94.702	110.238	1.273.726
7	Almanya	46.169	77.168	64.652	61.799	1.024.060
8	Meksika	34.771	38.533	60.159	61.605	781.247
9	Malezya	51.748	61.444	67.600	60.163	949.060
10	Japonya	108.807	100.814	82.187	53.236	1.334.273
11	Hollanda	38.150	58.714	61.367	51.760	856.721
12	Vietnam	785	899	5.714	47.585	168.229
13	Tayland	19.743	25.795	36.974	35.027	467.786
14	Filipinler	14.782	19.668	13.784	25.165	260.644
15	Çek Cum.	1.334	8.668	19.835	21.278	230.198
16	Fransa	31.916	27.327	22.584	19.877	396.440
17	B. Krallık	51.529	52.922	24.400	19.122	563.185
37	Türkiye	1.013	3.227	2.092	2.112	35.996
44	G. Afrika	417	587	990	999	12.791
45	Yunanistan	461	488	548	869	8.916
46	Brezilya	2.232	3.701	1.985	858	34.674
	DÜNYA	999.908	1.375.579	1.723.070	1.947.707	23.913.403

Kaynak: UNCTAD

Bu ürünlerin ihracatında ön plana çıkan ülkelerin ise Çin, Hong Kong, ABD, Singapur, G. Kore ve Tayvan olduğu görülmektedir. Türkiye ise 2015 yılındaki 2,1 milyar Dolarlık ihracatı ile 37. sırada yer almaktadır.

Bu ürünlerin ithalatına bakıldığında ise; 2015 yılı itibariyle yine Çin, Hong Kong ve ABD'nin ilk üç sırada yer aldığı görülmektedir. Enformasyon ve iletişim teknolojisi ürünlerinin ihracatında 37. sırada yer alan Türkiye, ithalatında ise 29. sırada bulunmaktadır. Ayrıca bu ürünlerde dış ticaret açığı 2015 yılı itibariyle 10 milyar Dolara, 2000-2015 dönemi toplamında ise 88 milyar Dolara yaklaşmıştır. Bu veri de Türkiye'nin dış ticaret açığını azaltmanın yollarından birini ortaya koymaktadır.

**TABLO 1.23: ENFORMASYON VE İLETİŞİM TEKNOLOJİ ÜRÜNLERİ İTHALATI
(Milyar Dolar)**

Sıra	ÜLKE	2000	2005	2010	2015	2000-15
1	Çin	45.454	166.849	284.783	394.496	3.601.469
2	ABD	218.859	236.788	279.978	318.419	4.013.782
3	Hong Kong	59.586	114.712	188.736	266.529	2.454.552
4	Almanya	58.283	89.709	97.728	89.259	1.339.190
5	Singapur	54.903	75.828	86.561	83.127	1.184.629
6	Japonya	61.485	69.497	83.163	80.014	1.158.311
7	Meksika	31.218	38.026	57.961	65.027	750.196
8	G. Kore	34.644	39.836	50.514	64.019	717.003
9	Hollanda	40.761	58.219	63.968	57.206	880.735
10	B. Krallık	69.970	67.935	59.573	52.247	937.126
11	Tayvan	38.786	39.465	49.164	48.884	671.618
12	Malezya	33.264	43.473	49.052	42.301	663.467
13	Fransa	35.988	40.662	43.940	37.598	634.521
14	Vietnam	688	2.249	7.130	35.029	151.868
15	Hindistan	2.886	10.757	22.081	33.463	263.482
16	Kanada	31.424	28.515	33.055	29.878	472.812
17	Tayland	14.591	20.526	25.867	28.028	354.822
18	Çek Cum.	3.118	8.555	22.357	21.993	231.979
19	İtalya	20.898	27.134	37.659	21.338	407.422
20	Avustralya	10.781	14.292	20.907	19.983	261.928
23	Rusya	1.246	7.663	19.526	16.702	210.110
29	Türkiye	5.513	7.147	8.295	11.751	123.486
	DÜNYA	1.033.480	1.453.413	1.891.186	2.111.422	25.662.100

Kaynak: UNCTAD

Dünya Bankası bir süredir yaratıcı ürünler ihracatına ilişkin verileri de yayımlamaktadır. Dünya üretimi ve ticaretinin daha çok bilişim teknolojileri ve yaratıcı ürünlere kaydığı dikkate alındığında, bu alandaki gelişmeleri takip etmenin ve bu alanda gelişmenin önemi ortaya çıkmaktadır.

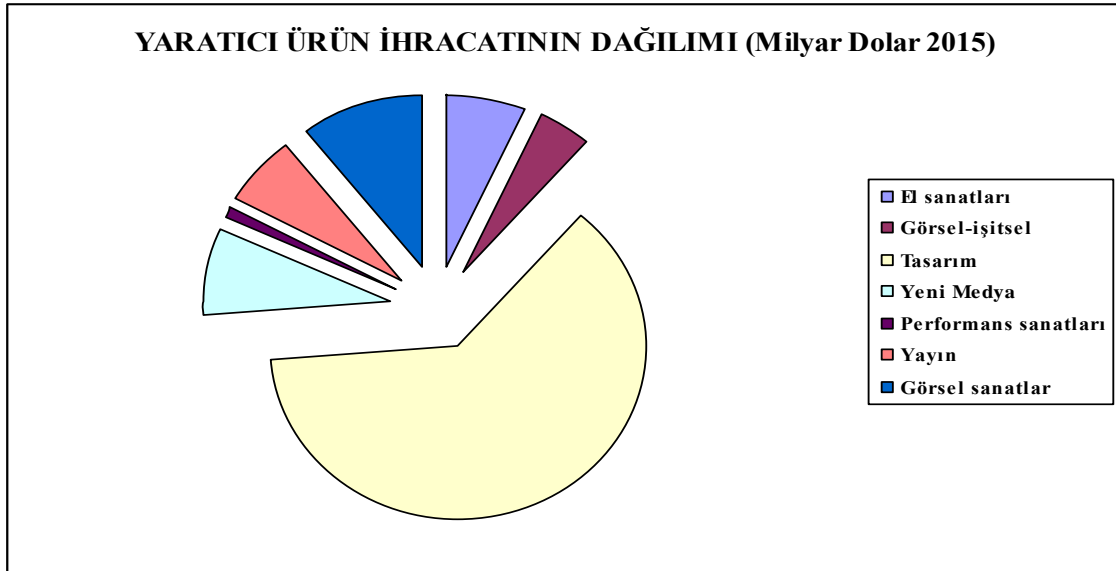
Tablo 1.24'de yaratıcı ürünler ihracatının dünya geneli itibariyle gelişimi verilmiştir. Buna göre, 2002 yılında 208 milyar Dolar düzeyinde olan yaratıcı ürünler ihracatı 2015 yılı sonunda 2,4 kat artarak 509 milyar Dolara yükselmiştir. Bu ürünler arasında en büyük payı ise tasarım almaktadır. Nitekim, 2015 yılı itibariyle tasarımların bu ürünlerin toplam ihracatındaki payı yüzde 62,4 düzeyindedir.

TABLO 1.24: YARATICI ÜRÜNLER İHRACATI (Milyar Dolar)

Yıl	TOPLAM	Eİ sanatları	Görsel-İşitsel	Tasarım	Yeni Medya	Performans sanatları	Yayın	Görsel sanatlar
2002	208.493	19.918	10.268	118.210	10.974	2.817	30.326	15.979
2003	232.026	22.445	12.468	132.889	9.482	3.203	33.868	17.671
2004	263.194	24.560	13.962	153.217	10.222	3.684	37.567	19.981
2005	291.592	26.371	15.388	171.452	12.595	3.860	39.659	22.268
2006	317.413	28.445	15.470	186.382	16.082	3.999	41.833	25.201
2007	400.620	31.241	37.544	215.150	37.375	4.587	45.525	29.199
2008	439.172	32.788	38.576	237.164	46.916	5.086	48.695	29.948
2009	377.284	27.122	33.226	210.320	39.530	4.197	40.161	22.728
2010	419.766	31.597	35.506	240.560	40.454	4.630	40.468	26.551
2011	491.536	36.004	36.218	299.071	40.570	5.192	43.190	31.290
2012	519.894	36.406	30.695	326.597	41.563	5.253	40.148	39.232
2013	531.788	39.282	24.979	342.315	39.155	5.176	40.546	40.334
2014	577.191	40.460	24.129	385.902	41.149	5.278	39.636	40.637
2015	509.753	35.720	21.875	318.216	42.194	4.387	33.661	53.700
Artış (Kat)	2,4	1,8	2,1	2,7	3,8	1,6	1,1	3,4

Kaynak: UNCTAD

2002-2015 döneminde bu ürün grubunda ihracatı en fazla artan ürünler ise yeni medya (3,8 kat), görsel sanatlar (3,4 kat) ve tasarımlar (2,7 kat) olmuştur. İzleyen yıllarda bu miktarların daha hızlı artması beklenmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse; dünya genelinde üretim ve ihracat deseninde önemli değişimler yaşanmakta, teknolojik yoğunluğu fazla, yaratıcılık gerektiren ürünlerin payı artmaktadır. Bu gelişme dikkate alınarak Türkiye'de eğitim sisteminin öğrencilerin yaratıcılık yeteneklerini ortaya çıkaracak ve geliştirecek yönde yeniden dizayn edilmesi gerekmektedir.

II. BÖLÜM

2017 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ

2. 2017 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ

Yukarıda yapılan incelemeler çerçevesinde 2017 yılında dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeleri değerlendirirken, 2016 yılından devir alınan şu mirası dikkate almak gerekmektedir:

- 7,5 milyarlık dünya nüfusu,
- 3,5 milyar çalışan insan,
- 76,3 trilyon Dolarlık küresel hasıla,
- 16 trilyon Dolarlık küresel ihracat,
- 1,4 trilyon Dolarlık yıllık doğrudan yabancı sermaye hareketi.

Bu veriler dünya ekonomisinin adeta devasa ve çok büyük mekanizmaya benzetilebileceğini ortaya koymaktadır. Bu mekanizmada yer alan ve her birinin farklı ihtiyaçları/öncelikleri/beklentileri bulunan ve diğer ülkelerle farklı düzeylerde ve içerikte ekonomik ve siyasi açıdan etkileşimi olan 200'ü aşkın ülkenin faaliyetlerini senkronize ve istikrarlı olarak devam ettirmesi çok da kolay değildir. Bu nedenle bazen farklı bölgeler/gruplar bazen de dünya genelinde olumsuz ekonomik gelişmeler yaşanabilmektedir. Dolayısıyla, gerek mikro ekonomik birimler gerekse ülkelerin ekonomi yönetimleri çok dikkatli olmak ve farklı gelişmelere karşı farklı proaktif senaryoları hazırda tutmak zorundadır.

Böylesi bir zeminde 2017 yılında dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler izleyen bölümde istatistikler ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.1. KÜRESEL ÜRETİM VE TİCARET HACMİ

Tablo 2.1'den görülebileceği gibi, 2016 yılında yüzde 3,2 olan küresel üretim artış hızı 2017 yılında yüzde 3,6'ya yükselmiştir. Bu oran 2013 sonrası dönemin en yüksek büyüme hızı olmuştur. Bunun sonucunda da 2016 yılında 75,3 trilyon Dolar olan küresel hasılanın 2017 sonunda 79,3 trilyon Dolara yükseleceği öngörülmüştür.

Ülke grupları bazında değerlendirme yapıldığında 2017 yılı için üretim artışı gerçekleşme tahmininin gelişmiş ülkelerde yüzde 2,2, gelişmekte olan ülkelerde yüzde 4,6 olarak öngörüldüğü anlaşılmaktadır. 2017 yılında da gelişmekte olan ülkelere Çin'in 6,8 ve Hindistan'ın yüzde 6,7 ile en hızlı büyüyen ülkeler olacağı ve Türkiye'nin ise yüzde 5,1 oranında büyüme hızı yakalayacağı öngörülmektedir.

Türkiye ekonomisinin ilk üç çeyrekteki performansı, 2017 yılında yüzde 6-7 aralığında büyümenin gerçekleşeceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, IMF Türkiye için öngördüğü büyüme tahmininde yanılmıştır.

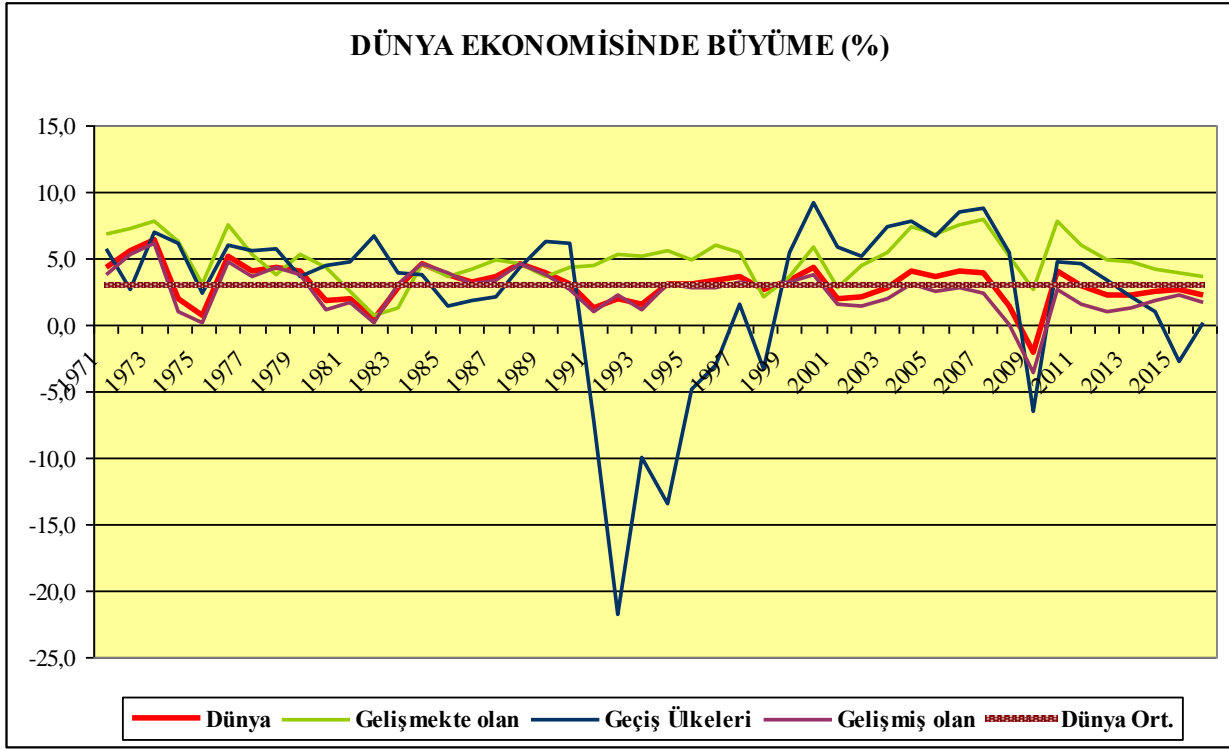
TABLO 2.1: DÜNYA EKONOMİSİNDE GENEL GELİŞMELER

GÖSTERGE	2013	2014	2015	2016	2017
BÜYÜME HIZI (%)					
Dünya	2,9	3,4	3,4	3,2	3,6
Gelişmiş ülkeler	1,2	1,9	2,2	1,7	2,2
ABD	1,6	2,4	2,9	1,5	2,2
Japonya	2	0	1,1	1	1,5
Euro bölgesi	-0,4	1,1	2	1,8	2,1
Almanya	0,5	1,6	1,5	1,9	2
Fransa	0,2	0,6	1,1	1,2	1,6
İtalya	-1,8	-0,3	0,8	0,9	1,5
İngiltere	1,4	3,1	2,2	1,8	1,7
İspanya	-1,3	1,4	3,2	3,2	3,1
Gelişmekte olan ülkeler	4,5	4,6	4,3	4,3	4,6
Çin	7,6	7,3	6,9	6,7	6,8
Rusya federasyonu	1,5	0,7	-2,8	-0,2	1,8
Arjantin	3,5	-2,5	2,5	-2,2	2,5
Brezilya	2,5	0,1	-3,8	-3,6	0,7
Hindistan	3,8	7,2	8	7,1	6,7
Türkiye	3,8	3	4	3,2	5,1
Küresel Hasıla (Trilyon Dolar)	73,5	78	73,6	75,3	79,3
Dünya Ticaret Hacmi(%)	2,9	3,9	2,8	2,4	4,2
İthalat					
Gelişmiş ülkeler	1,5	3,8	4,6	2,7	4
Gelişmekte olan ülkeler	5	4,5	-0,9	2	4,4
İhracat					
Gelişmiş ülkeler	2,7	3,8	3,8	2,2	3,8
Gelişmekte olan ülkeler	3,5	3,5	1,8	2,5	4,8
Petrol dışı mal fiyatlarının değişimi(%)	-1,5	-4	-17,5	-1,8	7,1
Petrol fiyatlarında değişim (%)	-0,5	-7,5	-47,2	-15,7	17,4

Kaynak: IMF, World Economic Outlook October, 2017

Diğer taraftan, 2017 yılında dünya ticaret hacminin artış hızının yüzde 4,2 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu oran, 2016 yılına göre yüzde 1,8 düzeyinde artış anlamına gelmektedir. Bu gelişmede ABD ve Euro bölgesindeki kısmi canlanmanın önemli rolü olduğu söylenebilir.

1971-2016 döneminde büyüme hızı dünya geneli için yüzde 3, gelişmiş ülkeler için yüzde 2,5, geçiş ülkeleri için yüzde 2,3 ve gelişmekte olan ülkeler için yüzde 4,9 olmuştur. Bu çerçevede 2017 yılındaki gelişmeler değerlendirildiğinde küresel hasıla artışının uzun dönem ortalamasını yakaladığı ve binde 2 oranında geçtiği anlaşılmaktadır.

Dünya ekonomisindeki gelişmeleri hem etkileyen hem de bu gelişmelerden etkilenen petrol fiyatlarında 2015 yılında gerçekleşen yüzde 47,2 düzeyindeki rekor gerilemenin ardından 2016 yılında da bu gerileme devam etmiş ve fiyatlar yüzde 15,7 düzeyinde düşmüştür. Ancak, 2017 yılında görece olarak canlanan dünya ekonomisi ve artan bölgesel riskler sonucu petrol fiyatları yüzde 17,4 oranında artış göstermiştir.

Bu veriler, dünya ekonomisinin gerek büyüme gerekse ticaret hacmindeki artış açısından 2017 yılını kötü geçirmedeğini ortaya koymaktadır. Kuşkusuz, 2009 krizi öncesi performanslarla karşılaştırıldığında 2017 yılındaki performans görece olarak düşük kabul edilebilecektir. Ancak, dünyanın sınırsız bir büyüme potansiyeline sahip olmadığı, artan çevre maliyetlerinin de alarm verdiği göz önüne alındığında tüm ülkelerin "büyüme" ve/veya büyümenin kaynaklarına ilişkin anlayışlarını gözden geçirmeleri gerektiği söylenebilir.

2.2. DIŞ DENGE, ÇAPRAZ KURLAR VE BÜTÇE

Tablo 2.2’de seçilmiş önemli ülkelerin bazı temel göstergelerinin açıklanmış son verileri itibariyle mevcut durumu ortaya konulmuştur. Buradan görülebileceği gibi, 2017 yılı itibariyle de ABD dünyanın en fazla dış ticaret ve cari denge açığı veren ülkesi konumunu korumuştur. Buna karşılık dünya genelinde yine Çin dış ticaret dengesi, Almanya ise cari işlemler dengesi en fazla veren ülke olmuştur. Diğer taraftan, 2017 yılında Japonya 198 milyar Dolar, Çin 121 milyar Dolar, İtalya ise 54 milyar Dolar cari fazla vermiştir. Euro bölgesi, Almanya ve İtalya’nın katkısıyla (337 milyar Dolar) bu yıl 393 milyar Dolar cari fazla vermiştir. Euro bölgesinin cari fazla, ABD’nin ise büyük oranda cari açık vermesi nedeniyle Euro/Dolar paritesinin Euro lehine değişmesi beklenebilir.

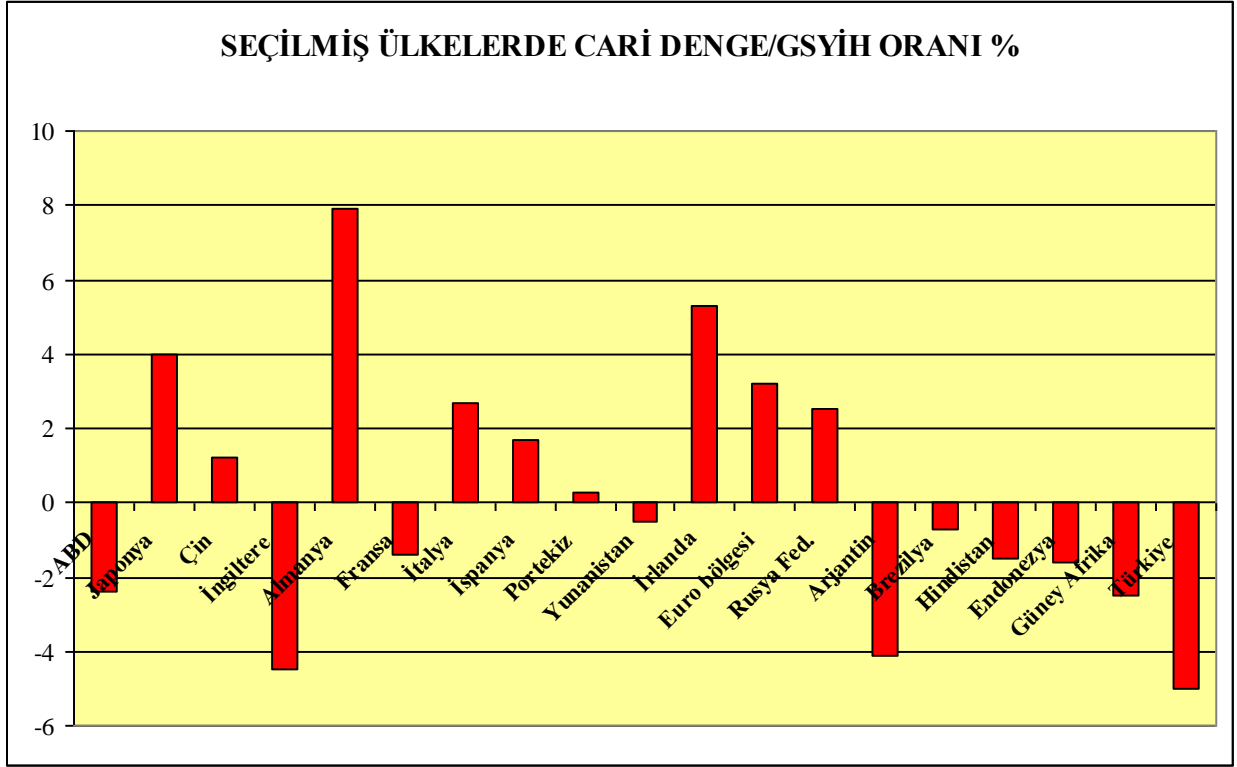
TABLO 2.2:SEÇİLMİŞ ÜLKELERE İLİŞKİN BAZI VERİLER (Son bir yıllık)

ÜLKE	Dış ticaret dengesi (Milyar \$)	Cari denge (Milyar \$)	Cari Denge/ GSYİH %*	Dolar kuru		Bütçe dengesi /GSYİH*	10 yıllık tahvil faizi %
				3 Ocak 2018	Bir yıl öncesi		
ABD (Kasım)	-802,2	-452,5 (3Ç)	-2,4	--	--	-3,5	2,48
Japonya (Kasım)	47,4	198,8	4,0	111	115	-4,4	0,05
Çin (Kasım)	415,6	121,6 (3Ç)	1,2	6,52	6,92	-4,3	3,83
İngiltere (Kasım)	173,9	-118,1 (3Ç)	-4,5	0,74	0,82	-2,9	1,29
Almanya(Kasım)	274,9	282,8	7,9	0,83	0,94	0,6	0,48
Fransa(Kasım)	-70,4	-28,7	-1,4	0,83	0,94	-2,9	0,78
İtalya(Ekim)	52,5	54,6	2,7	0,83	0,94	-2,3	2,04
İspanya(Ekim)	-27,6	23,0	1,7	0,83	0,94	-3,0	1,48
Portekiz(Kasım)	-15,5	0,7	0,3	0,83	0,94	-1,2	1,8
Yunanistan(Ekim)	-21,7	-1,2	-0,5	0,83	0,94	-0,3	3,72
İrlanda(Ekim)	50,6	27,7 (3Ç)	5,27	0,83	0,94	-0,3	0,69
Euro bölgesi(Ekim)	264,0	393,8	3,2	0,83	0,94	-1,8	0,36
Rusya Fed. (Ekim)	110,8	32,7 (3Ç)	2,5	56,9	60,1	-2,1	8,13
Arjantin(Kasım)	-7,6	-26,6	-4,1	18,8	15,9	-6,1	4,10
Brezilya (Kasım)	67,0	-11,3	-0,7	3,24	3,19	-8,0	8,69
Hindistan (Kasım)	-140,4	-33,6 (3Ç)	-1,5	63,6	68,2	-3,1	7,44
Endonezya(Kasım)	13,1	-3,3 (3Ç)	-1,6	13,435	13,315	-2,8	6,30
Güney Afrika(Kasım)	5,8	-7,3 (3Ç)	-2,5	12,4	13,7	-3,9	8,65
Türkiye(Aralık)	-77,1	-41,9	-5,0	3,80	3,77	-2,0	11,8

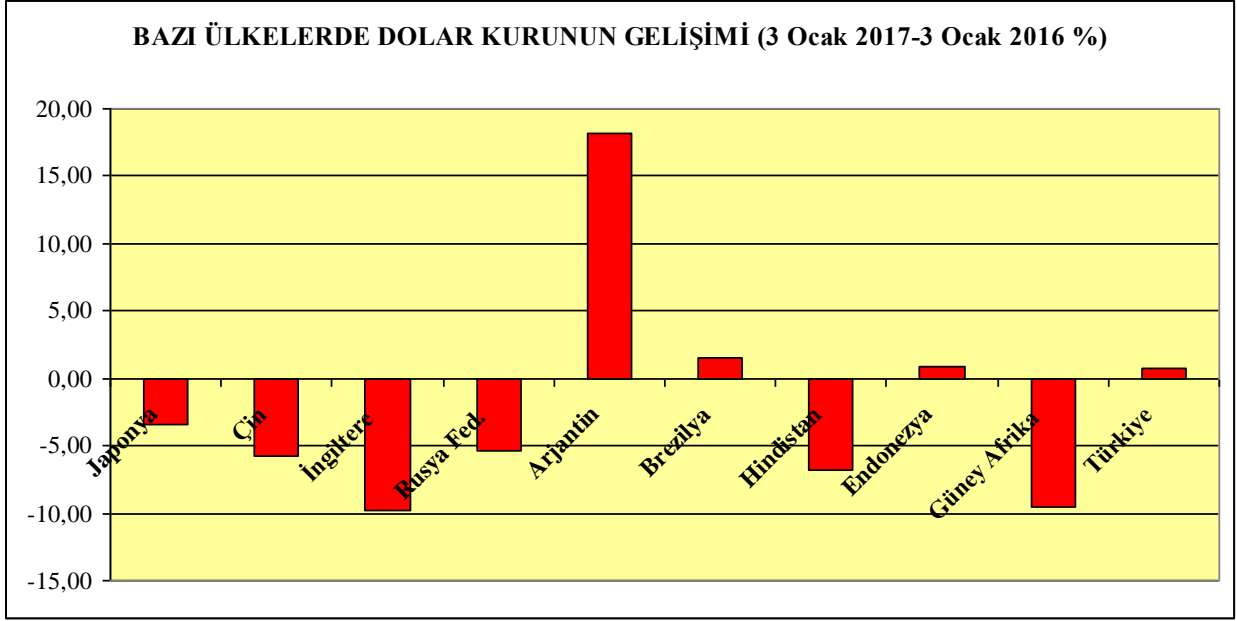
(*) 2017 gerçekleşme tahmini

Kaynak: The Economist.com

ABD’nin ardından incelenen ülkeler arasında cari dengesi en fazla açık veren ülkeler İngiltere (118 milyar Dolar) ve Türkiye (41 milyar Dolar) olmuştur. Buna bağlı olarak da cari açık/GSYİH oranı en yüksek iki ülke de Türkiye (%5) ve İngiltere (%4,5) olmuştur.

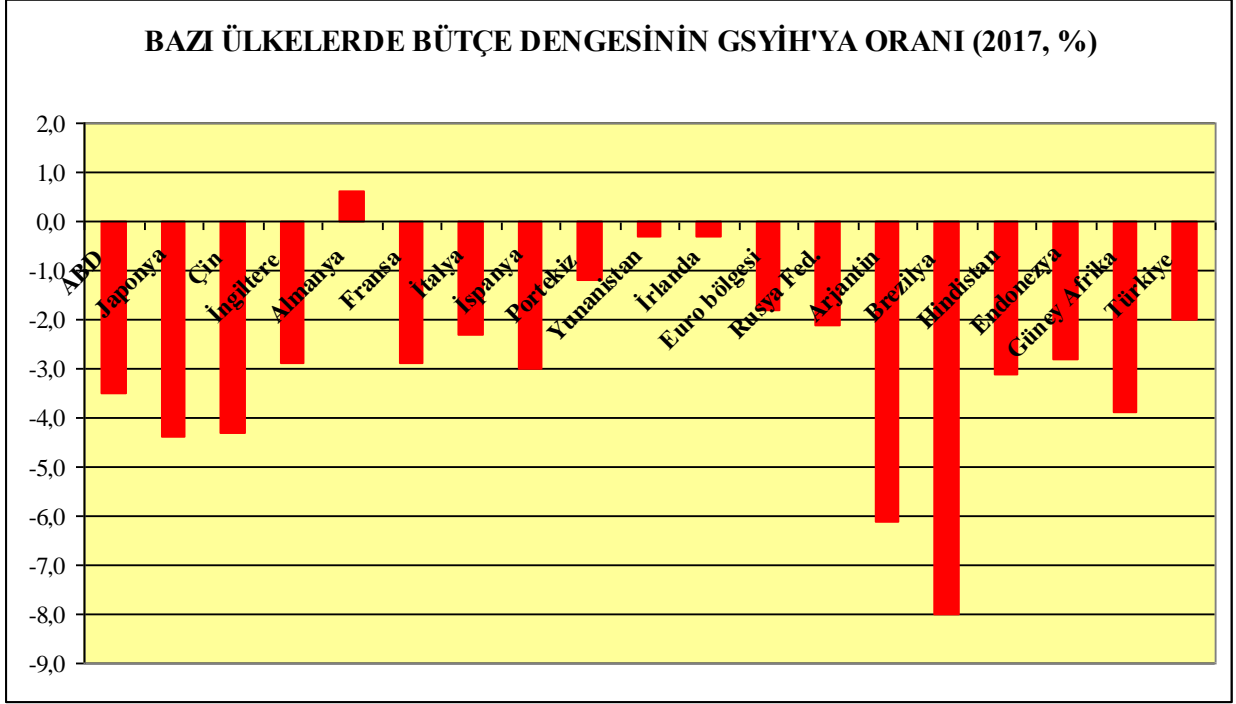

Diğer taraftan, 2017 yılında dünya genelinde spekülasyon sermaye hareketlerine bağlı olarak döviz kurlarında dalgalanmalar görülmüştür. İzleyen grafikten görülebileceği gibi 2017 yılında Dolar birçok para birimi karşısında değer kaybederken Arjantin, Brezilya, Türkiye ve Endonezya paraları karşısında değer kazanmıştır. Bu ülkelerin hepsinin cari açık veriyor olması ve dış kaynak bağımlılığının bulunması paralarının değer kaybında önemli rol oynamaktadır.

Herhangi bir ülkeye ilişkin olarak risk değerlendirmesi yapılırken, cari denge sonrasında bakılan bir diğer önemli göstergenin bütçe dengesinin GSYİH'ya oranı olduğu söylenebilir. Bu gösterge, geçmişte de önemli olmakla birlikte, Euro bölgesinde yaşanan borç krizi nedeniyle daha fazla ön plana çıkarılır olmuştur.

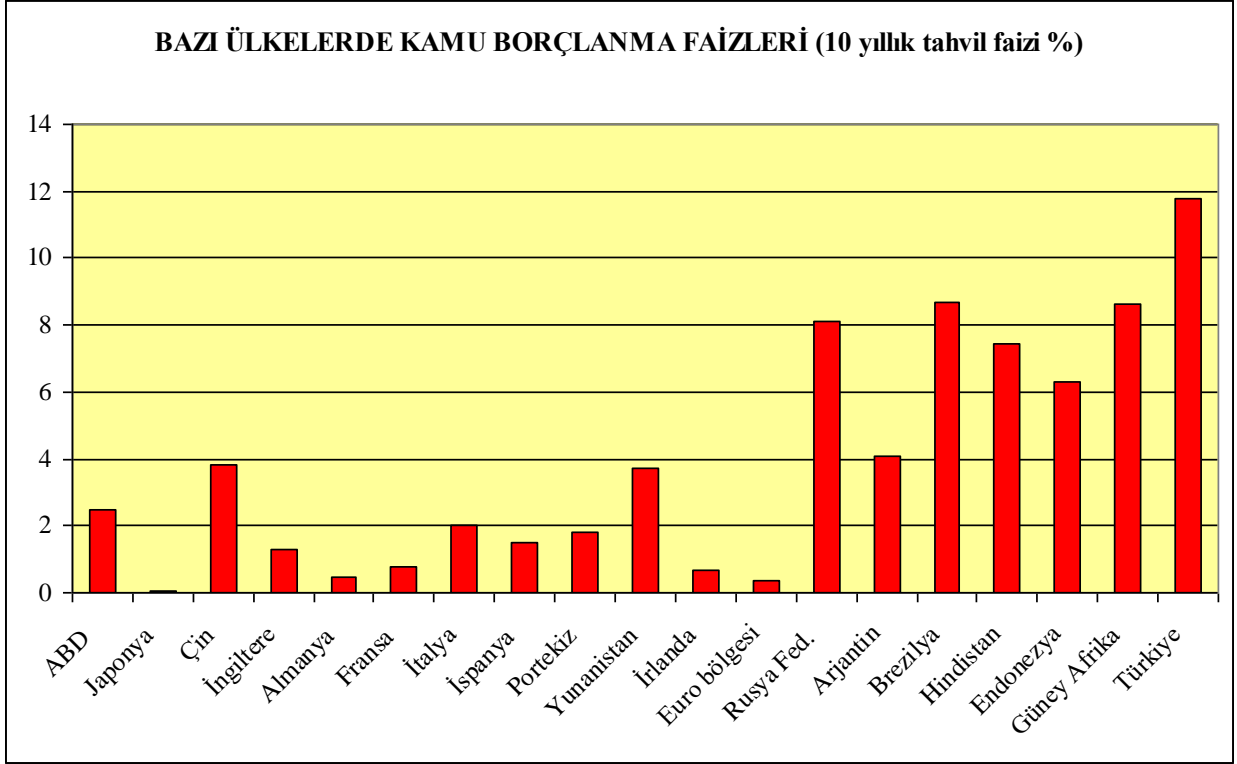
Tablo 2.2'deki veriler ve grafik incelendiğinde pozitif bölgede yani bütçesi fazla veren ülke konumunda Almanya dışında başka bir ülkenin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bütçesi büyük oranda açık veren ve dolayısıyla bütçe açığı/GSYİH oranı yüksek olan ülkeler sırasıyla; Brezilya (%8), Arjantin (%6,1), Japonya (%4,4), Çin (%4,3) ve Güney Afrika (%3,9) olmuştur. Türkiye'de ise bu oran % 2 düzeyindedir ve henüz çok yüksek değildir. Ancak, yüksek cari açık yanında kamu dengelerinde de büyük oranlı bozulma yaşanması durumunda Türkiye'nin risk algısı ve dolayısıyla da risk primi yükselecektir. 2017 yılında bütçede görülen olumsuz gelişmeler ekonomi yönetiminin bütçe dengelerine özel önem vermesi gereğine işaret etmektedir.

Birçok ülke, özellikle de gelişmekte olan ülkeler gelişmelerini hızlandırmak, politik referanslı amaçlarına ulaşmak için genişletici maliye politikalarını yoğun olarak kullanmakta ve bunun sonucunda da bütçe açığı vermektedir. Bu açıkların finansmanı için de borçlanmaya yönelmektedirler. Bu noktada ülkenin genel ekonomik durumu ve ülkedeki enflasyonun düzeyi borçlanmanın maliyetini etkilemektedir. Bu kriterlerin çoğu kez olumsuz bir görüntü vermesi ise gelişmekte olan ülkeleri içeriden veya dışarıdan yüksek faizlerle borçlanmak durumunda bırakmaktadır.

Bu konuda bir değerlendirme yapabilmek amacıyla Tablo 2.2'deki verilerden yararlanılarak hazırlanan kamu borçlanma faizleri grafiği, 2017 yılı sonu itibariyle bazı ülkelerin 10 yıllık tahviller için ödediği faiz oranları verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2017 yılında en yüksek borçlanma faizini, yüzde 11,8 ile açık ara Türkiye vermiştir. Türkiye'yi ise Brezilya (%8,69), G. Afrika (%8,65), Rusya Federasyonu (%8,13), Hindistan (%7,44) ve Endonezya (%6,3) izlemiştir. Yaşanılan büyük borçlanma krizinin ardından Yunanistan'da kamu borçlanma faizlerinin yüzde 3,72'ye kadar düşürülmüş olması oldukça dikkat çekicidir.

Türkiye'nin bütçe açığında büyük sorunlar henüz yaşanmazken neredeyse dünyanın en yüksek faiziyle borçlanması üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Yüksek enflasyon ve dış kaynak bağımlılığının başat rolü oynadığı bu durumdan Türkiye'nin bir an önce çıkması, bunun için de enflasyonla mücadeleyi ekonomi politikalarının merkezine oturtması gerekmektedir.

2.3. BÜYÜME, ENFLASYON VE İŞSİZLİK

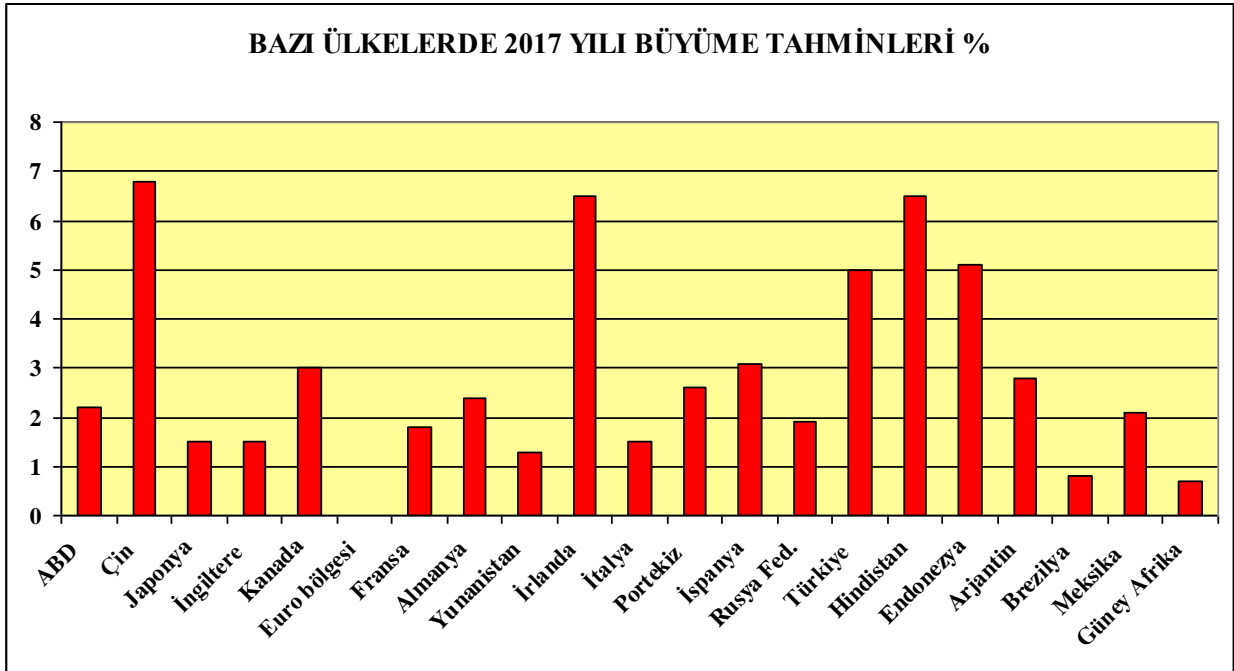
Tablo 2.3'de, en yeni verileri içermesi nedeniyle The Economist dergisinden alınan ve dünya ekonomisinde önemli yeri olan bazı ülkelerin büyüme, enflasyon ve işsizlik ile ilgili verileri bulunmaktadır. Bu veriler incelendiğinde, 2017 yılında dünya ekonomisinin lokomotifini konumundaki ABD'nin yüzde 2,2, Euro bölgesinin ise yüzde 1,6 oranında büyümesinin beklendiği anlaşılmaktadır. Çin, Hindistan, İrlanda, Endonezya ve Türkiye'nin ise dünya geneline oranla daha yüksek büyüme hızlarına ulaşmasının beklendiği görülmektedir.

**TABLO 2.3: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE BÜYÜME, ENFLASYON VE İŞSİZLİK
(2017 yılı tahmini)**

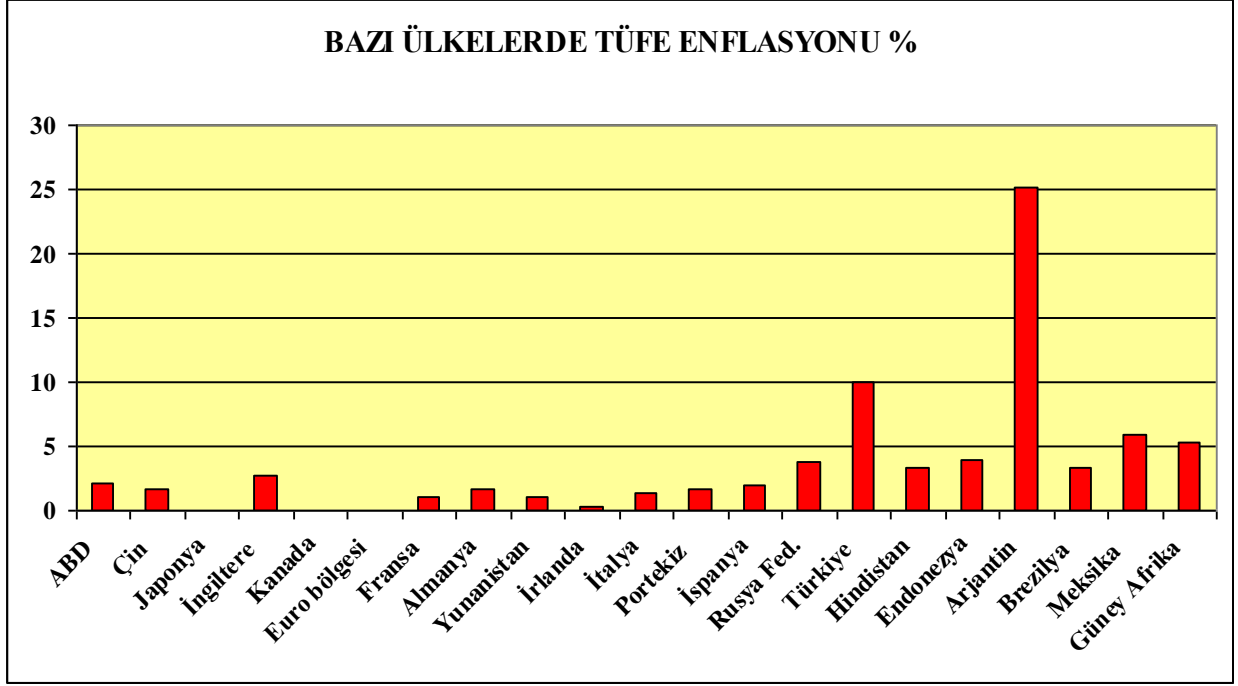
ÜLKE	Büyüme (%)	TÜFE (%)	İşsizlik oranı (%)
ABD	+2,2	+2,1	4,1
Çin	+6,8	+1,6	4,0
Japonya	+1,5	+0,5	2,7
İngiltere	+1,5	+2,7	4,3
Kanada	+3,0	+1,5	5,9
Euro bölgesi	+1,6	+0,3	9,8
Fransa	+1,8	+1,1	9,4
Almanya	+2,4	+1,7	3,6
Yunanistan	+1,3	+1,1	20,6
İrlanda	+6,5	+0,3	6,1
İtalya	+1,5	+1,4	11,1
Portekiz	+2,6	+1,6	8,5
İspanya	+3,1	+2,0	16,7
Rusya Fed.	+1,9	+3,8	5,1
Türkiye	+5,0	+10,0	10,6
Hindistan	+6,5	+3,4	5,0
Endonezya	+5,1	+3,9	5,5
Arjantin	+2,8	+25,2	8,3
Brezilya	+0,8	+3,4	12,0
Meksika	+2,1	+5,9	3,5
Güney Afrika	+0,7	+5,3	27,7

Kaynak: The Economist.com

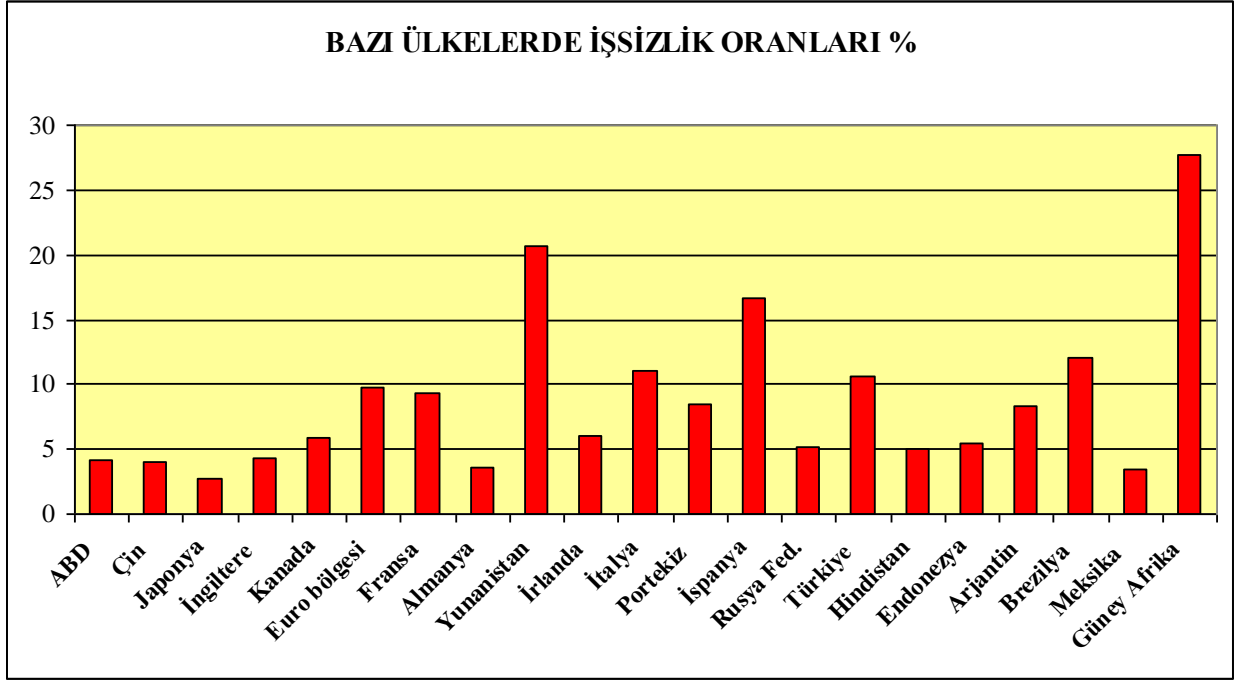
Genel bir değerlendirme yapıldığında 2017 yılında genel olarak büyüme hızlarında iyileşme olduğu söylenebilir. Ancak, daha önce de vurgulandığı gibi, henüz dünya ekonomisinin 2008 krizi öncesi büyüme performanslarına ulaşması söz konusu olamamıştır. Ayrıca eski düzeylere ulaşmanın gerekliliği de, yaşanabilir bir gezegen olma özelliğimizi sürdürebilmek açısından, tartışılmak durumundadır.

2017 yılı tahminleri itibariyle seçilmiş ülkelere ilişkin tüketici enflasyonu verileri incelendiğinde Arjantin ve Türkiye'nin farklı boyutlarda olduğu görülmektedir. Bu ülkelerin ardından Güney Afrika ve Meksika'nın bir alt platoda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu veriler, söz konusu ülkelerdeki yüksek faizlerin önemli bir kaynağını da ortaya koymaktadır.

2017 yılında, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, işsizlik yüksek düzeylerini korumaya devam etmiştir. Bu yıl itibariyle en yüksek işsizliğe sahip ülkeler; Güney Afrika (%27,7), Yunanistan (%20,6) ve İspanya'dır (%16,7). Brezilya, İtalya ve Türkiye'de bu ülkeleri takip etmektedir. Dünyanın daha çok gelişmiş ülkelerinin yer aldığı Euro bölgesinde de işsizlik yüzde 9,8 gibi yüksek bir düzeyde bulunmaktadır.

İşsizliğin gelecek yıllarda da yüksek düzeylerini koruması, hatta daha da artması yüksek bir olasılıktır. Zira, her geçen gün teknolojik gelişmelere bağlı olarak üretimin işgücüne bağımlılığı azalmaktadır. Sanayi 4.0 uygulamalarının yaygınlaşması da bu olumsuz gelişmeye katkı yapabilecektir.

2.4. MENKUL KIYMET BORSALARI

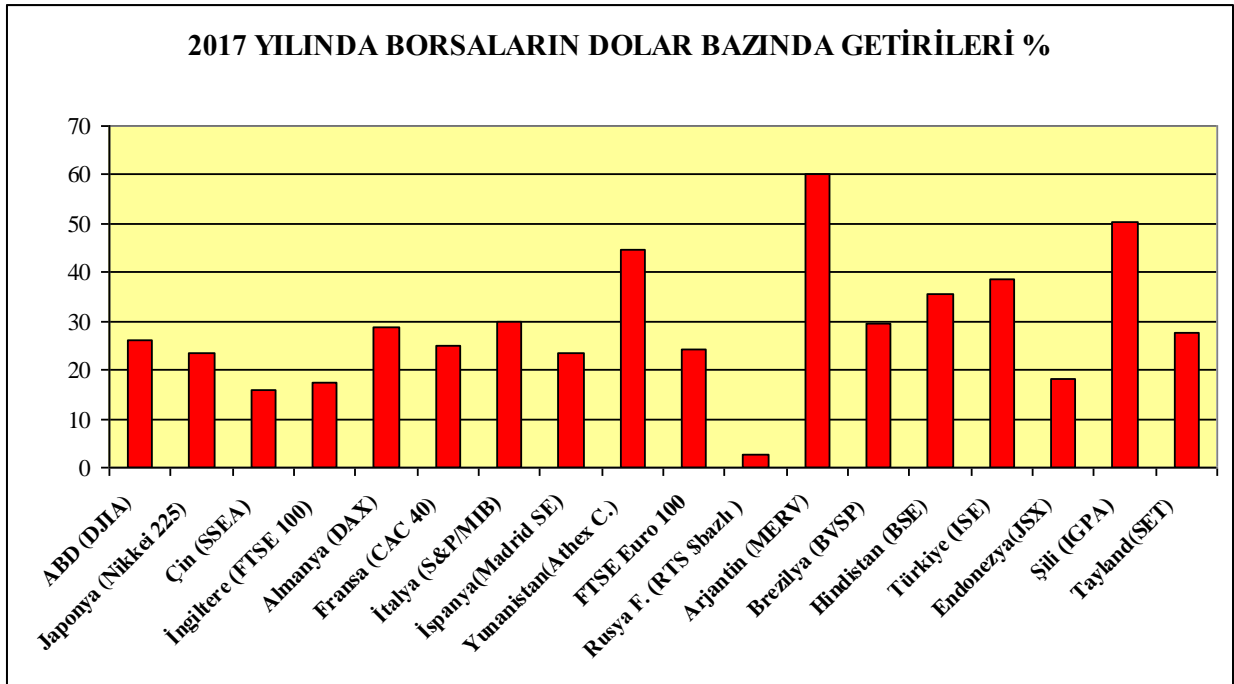
2016 yılında büyük borsaların birçoğu yatırımcısına reel kazanç sağlamıştı. Ancak 2017 yılı borsacıların altın yıllarından biri olmuştur. Nitekim Tablo 2.4 incelendiğinde, 2017 yılında (30 Aralık 2016-3 Ocak 2018 arasında) incelenen tüm borsaların hem ulusal hem de Dolar cinsinden pozitif reel kazanç sağladığı görülmektedir. Böylesi bir gelişme yaşanmasında Doların değer kaybının da rolü olmakla birlikte, bu durum borsaların yüksek kazanç imkanı sunduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

TABLO 2.4: SEÇİLMİŞ ÜLKELERE İLİŞKİN BORSA VERİLERİ

ÜLKE	2016			2017		
	04.Oca.17	31 Aralık 2015'e Göre Değişim (%)		3. Oca.18	30 Aralık 2016'ya Göre Değişim (%)	
	BORSA ENDEKSİ	Ulusal Para ile	Dolar ile	BORSA ENDEKSİ	Ulusal Para ile	Dolar ile
ABD (DJIA)	19.942	14,4	14,4	24.923	26,1	26,1
Japonya (Nikkei 225)	19.594	2,9	5,6	22.765	19,1	23,6
Çin (SSEA)	3.307	-10,7	-16,6	3.528	8,6	16,0
İngiltere (FTSE 100)	7.189	15,2	-3,9	7.671	7,4	17,4
Almanya (DAX)	11.584	7,8	4,0	12.978	13,0	28,9
Fransa (CAC 40)	4.899	5,7	1,9	5.331	9,6	25,0
İtalya (S&P/MIB)	19.626	-8,4	-11,6	21.905	13,9	29,8
İspanya(Madrid SE)	956	-0,9	-4,5	1.021	8,2	23,4
Yunanistan(Athex C.)	657	4,1	0,4	817	27,0	44,8
FTSE Euro 100	1.121	2,5	-1,1	1.214	9,2	24,4
Rusya F. (RTS \$bazlı)	1.176	28,9	55,4	1.183	2,7	2,7
Arjantin (MERV)	18.143	55,4	24,9	31.476	86,1	60,0
Brezilya (BVSP)	61.589	42,1	74,4	77.995	29,5	29,6
Hindistan (BSE)	26.633	2,0	-0,9	33.793	26,9	35,6
Türkiye (ISE)	76.143	6,2	-13,3	116.052	48,5	38,7
Endonezya(JSX)	5.301	15,4	18,4	6.252	18,0	18,0
Şili (IGPA)	20.809	14,6	20,9	28.228	36,1	50,2
Tayland(SET)	1.563	21,4	22,0	1.779	15,3	27,8

Kaynak: The Economist.com

2017 yılında Dolar bazında en çok kazandıran borsalar ise sırasıyla; Arjantin, Şili, Yunanistan, Türkiye, Hindistan, İtalya ve Brezilya olmuştur. Tabloda yer alan ülkeler arasında Dolar bazında tek haneli getiriye sağlayan yüzde 2,7 ile sadece Rusya olmuştur.

Önceki bölümlerde oldukça sorunlu ekonomik koşullara sahip olduğu vurgulanan Arjantin ile ciddi yapısal sorunları olan Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelerde borsaların çok yüksek kazançlar sağlaması, bir kez daha reel ekonomi ile finans sistemi arasındaki bağı zayıfladığına ilişkin tezleri güçlendirmektedir.

2.5. REZERVLERDE GELİŞMELER

Tüm ülkeler çeşitli risklere karşı konvertibl, yani dünya genelinde kabul gören paralar veya altın cinsinden rezerv tutmaktadır. Bu rezervin miktarı için ölçüt olarak genellikle 6 aylık ithalat tutarı kullanılmaktadır. Ülkelerin sadece zorunlu ithal malları için değil, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve hızlanması sonrasında ortaya çıkan spekülasyon döviz ataklarına karşı da rezerv tuttukları görülmektedir.

Bugün gelinen noktada merkez bankalarının daha çok; bağımsızlık, enflasyon hedeflemesi, esnek kur sistemi şeklinde ifade edilebilecek üç boyutlu zemin üzerinde faaliyette bulunduğu görülmektedir. Böylesi bir yapıda merkez bankalarının faizi çıpa olarak kullanması, döviz kurları ve sermaye hareketlerinin ise serbest olması şeklinde bir anlayış benimsenmektedir. Bu anlayışta kurların serbest bırakılması nedeniyle, merkez bankalarının döviz müdahale etmemesi ve kur hedefi belirlememesi öngörülmektedir.

Ancak uygulamada, özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış girdi bağımlılıklarının yüksek olması ve kurlardaki artışın enflasyonu körüklemesine bağlı olarak döviz müdahale ettiği, bu müdahalenin başarılı olması için de yüksek miktarda döviz tuttuğu görülmektedir. Dolayısıyla, bu sistemin içinde, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından, bazı çelişkileri barındırdığı görülmektedir. Ancak, bütün bunlar paraları rezerv olarak tutulan ülkelerin senyoraaj geliri elde ettiği gerçeğini değiştirmemektedir.

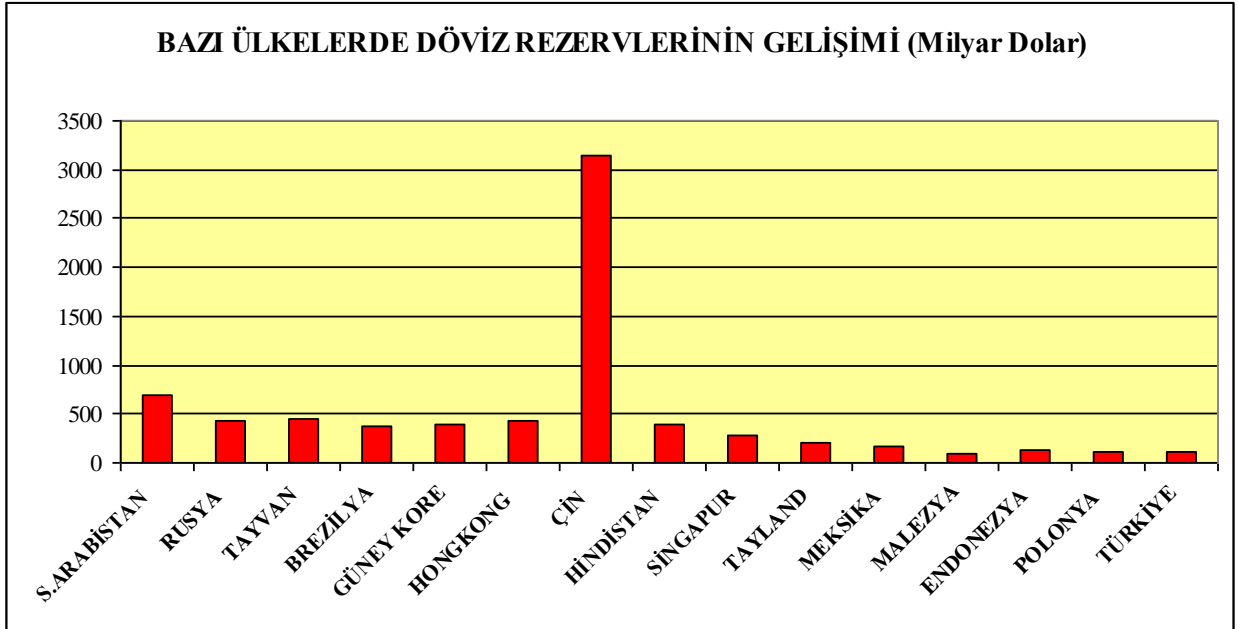
2017 yılına ilişkin son veriler çerçevesinde önemli bazı ülkelerdeki rezerv miktarları Tablo 2.5'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi büyüme ve dış ticaret fazlası rekortmeni Çin'in döviz rezervleri 3,1 trilyon Dolar düzeyindedir. Bu ülkeyi 694 milyar Dolar ile Suudi Arabistan, 432 milyar Dolar ile Rusya, 422 milyar Dolar ile Hong Kong, 402 milyar Dolar ile Hindistan izlemektedir.

TABLO 2.5: SEÇİLMİŞ ÜLKELERE İLİŞKİN REZERV VERİLERİ

ÜLKE (Kasım 2017)	REZERV MİKTARI	DIŞ TİCARET DENGESİ	CARI DENGE
ÇİN	3.138 (Kasım)	416 (Kasım)	122 (Q3)
S.ARABİSTAN	694 (Kasım)	43 (2016)	174 (Q2)
RUSYA	432 (Kasım)	111 (Ekim)	33 (Q3)
TAYVAN	447 (Q3)	17 (Kasım)	74 (Q3)
BREZİLYA	374 (Aralık)	67 (Aralık)	-11 (Kasım)
GÜNEY KORE	387 (Aralık)	96 (Aralık)	82 (Kasım)
HONG KONG	422 (Kasım)	-60 (Kasım)	15 (Q3)
HİNDİSTAN	402 (Aralık)	-140 (Kasım)	-34 (Q3)
SİNGAPUR	280 (Kasım)	46 (Kasım)	57 (Q3)
TAYLAND	203 (Kasım)	15 (Kasım)	47 (Q3)
MEKSİKA	173 (Kasım)	-11 (Kasım)	-16 (Q3)
MALEZYA	102 (Kasım)	23 (Kasım)	9 (Q3)
ENDONEZYA	126 (Kasım)	13 (Kasım)	-13 (Q3)
POLONYA	113 (Kasım)	3 (Ekim)	1 (Ekim)
TÜRKİYE	115 (Kasım)	-77 (Aralık)	-42 (Ekim)

Kaynak: The Economist.com

Rezerv büyüklüğü açısından ilk sırada yer alan ülkeler, Hindistan hariç, cari fazla veren ülkelerdir. Bir başka deyişle, bu ülkeler diğer ülkelerle yaptıkları mal ve hizmet ticaretinin sonucunda artıya geçerek fazla elde eden ve böylece rezerv biriktiren ülkelerdir. Hindistan, Türkiye ve Meksika ise hem dış ticaret açığı hem cari açık verdiği halde yüksek miktarda döviz rezervine sahip ülkeler arasında yer almaktadır.

Yüksek miktarda rezerv tutan ve bu rezervleri de yabancı para (Dolar, Euro, İsviçre Frangı gibi) olarak tutan ülkelerin bazılarının rezervlerinde döviz yerine altın tercih ettiği görülmektedir. Bu gelişmenin devamı ve genişlemesi durumunda finansal piyasalarda önemli sonuçlar üretmesi olasılığı bulunmaktadır.

2.6. EMTİA FİYATLARINDA GELİŞMELER

Dünya ekonomisindeki gelişmeleri değerlendirirken incelenmesi gereken konulardan biri de emtia fiyatları olmak durumundadır. Zira, emtia fiyatları hem arz hem de talep cephesindeki gelişmeleri yansıtmaya özelliğine sahiptir. Bu nedenle Tablo 2.6'da enerji, enerji dışı ve değerli metaller olmak üzere üç grup emtiaya ilişkin fiyat endeksleri verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2017 yılında enerji hammaddeleri fiyatlarında yüzde 23,6, enerji dışı emtia fiyatlarında yüzde 5,2, değerli metallerde ise binde dört düzeyinde artış yaşanmıştır.

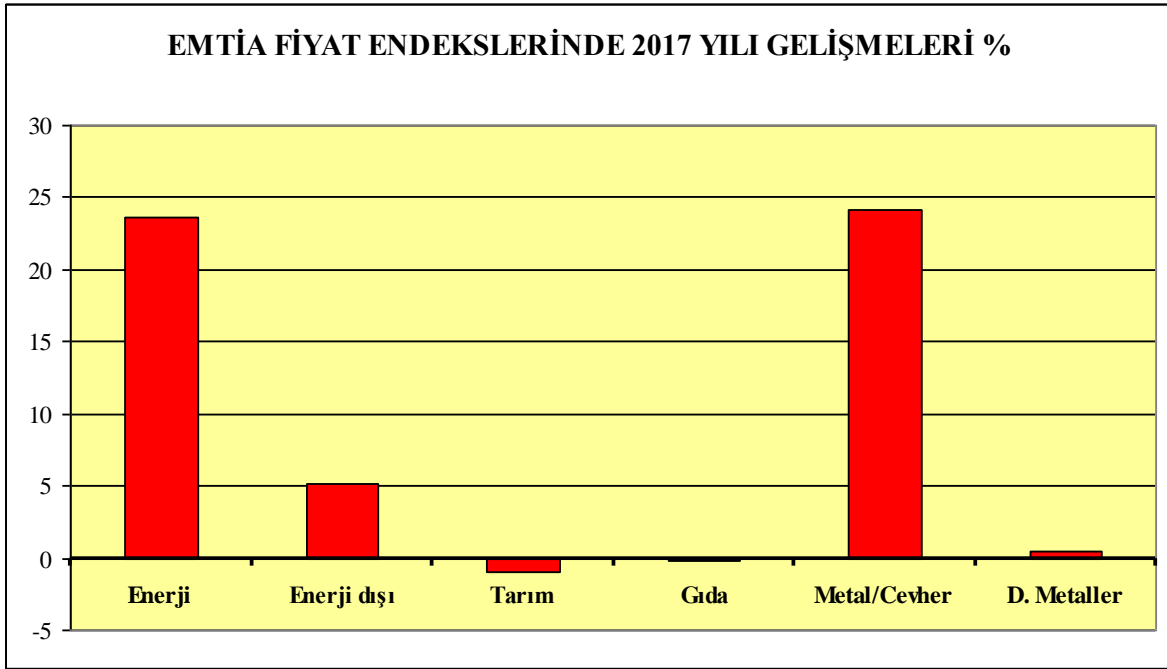
TABLO 2.6: EMTİA FİYAT ENDEKSLERİNDE GELİŞMELER (2010=100)

YIL	ENERJİ	ENERJİ DIŞI									DEĞERLİ METALLER
		T. Enerji Dışı	TARIM						Gübreler	Metal ve Cevherler	
			Toplam Tarım	Gıda			Hammaddeler				
				Toplam	Yağlar	Hububat	Toplam	Kereste			
2010	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2011	128,7	119,8	121,6	122,5	120,5	138,2	122,0	117,3	142,6	113,5	136,3
2012	127,6	109,5	114,5	124,5	126,1	141,3	101,3	109,1	137,6	96,1	138,5
2013	127,4	101,7	106,3	115,6	115,9	128,2	95,4	102,6	113,7	90,8	115,1
2014	118,3	97,0	102,7	107,4	109,0	103,9	91,9	104,9	100,5	84,8	101,1
2015	64,9	82,4	89,3	90,9	85,2	88,8	83,3	96,1	95,4	66,9	90,6
2016	55,0	80,3	89,1	92,3	89,6	82,0	80,2	89,6	75,3	63,0	97,5
2017	68,0	84,5	88,2	92,1	89,1	81,6	81,3	85,6	72,6	78,2	97,8
%	23,6	5,2	-1,0	-0,2	-0,5	-0,5	1,3	-4,6	-3,5	24,2	0,4

Kaynak: IMF

Diğer taraftan, enerji dışındaki mal grubunun içinde yer alan tarım ürünlerinin fiyatlarının 2017 yılında yüzde bir oranında gerilerken, metal ve cevher fiyatlarının yüzde 24,2 oranında artmış olması dikkati çekmektedir. Bu veriler, dünya üretimi ve ticaret hacmindeki artışın bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

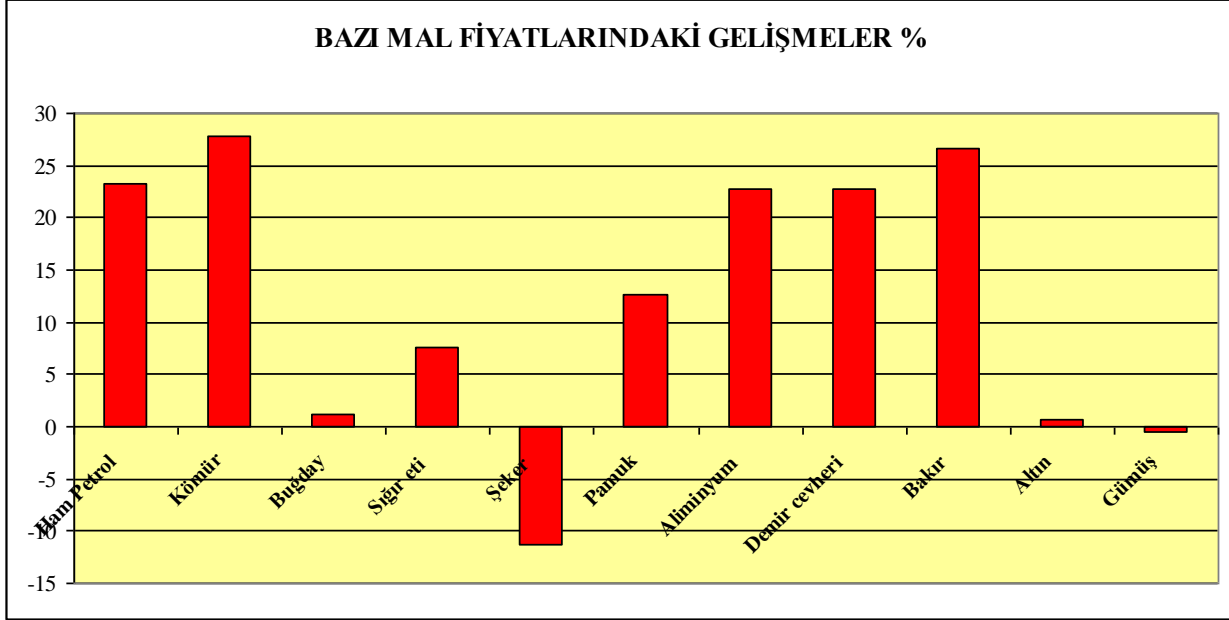
Emtia fiyat endekslerinin yanında bazı temel girdilerin Dolar bazındaki fiyatlarının gelişimi de Tablo 2.7'de verilmiştir. Buna göre, 2017 yılında en yüksek fiyat artışları sırasıyla; kömür (%27,8), bakır (%26,7), ham petrol (%23,3) ve Alüminyum (%22,7) ve pamukta (%12,6) gerçekleşmiş, şeker (%11,3) ve gümüş (%0,5) fiyatlarında ise gerileme yaşanmıştır.

TABLO 2.7: BAZI EMTİA FİYATLARINDA GELİŞMELER

YIL	Ham Petrol (Ort)	Kömür (G. Afrika)	Buğday (ABD)	Sığır eti	Şeker (Ort.)	Pamuk (A endeks)	Alüminyum	Demir Cevheri	Bakır	Altın	Gümüş
	(Varil /\$)	(Mt/\$)	(Mt/\$)	(Kg/\$)	(Kg/\$)	(Kg/\$)	(Mt/\$)	(dmtu/\$)	(Mt/\$)	(Ons/\$)	(Ons/\$)
1960	1,63	..	..	0,74	0,07	0,65	511,47	11,42	678,76	35,27	0,91
1970	1,21	..	..	1,30	0,08	0,68	614,17	9,84	1415,7	35,94	1,77
1980	36,87	..	168,30	2,76	0,63	2,06	1774,91	28,09	2182,0	607,86	20,80
1990	22,88	32,88	129,09	2,56	0,28	1,82	1639,45	32,50	2661,4	383,47	4,83
2000	28,23	26,57	98,91	1,93	0,18	1,30	1549,14	28,79	1813,4	279,03	4,95
2010	79,04	91,62	229,68	3,35	0,47	2,28	2173,12	145,86	7534,7	1224,66	20,15
2011	104,01	116,30	285,91	4,04	0,57	3,33	2401,39	167,75	8828,1	1569,21	35,22
2012	105,01	92,92	295,37	4,14	0,47	1,97	2023,28	128,50	7962,3	1669,52	31,14
2013	104,08	80,24	276,73	4,07	0,39	1,99	1846,67	135,36	7332,1	1411,46	23,85
2014	96,24	72,34	245,21	4,95	0,37	1,83	1867,42	96,95	6863,4	1265,43	19,07
2015	50,75	57,04	206,38	4,42	0,30	1,55	1664,68	55,85	5510,4	1160,66	15,72
2016	42,81	64,12	176,30	3,93	0,40	1,64	1604,18	58,42	4867,9	1248,99	17,15
2017	52,81	81,92	178,18	4,23	0,35	1,84	1967,65	71,76	6169,9	1257,56	17,07
2017/16	23,3	27,8	1,1	7,6	-11,3	12,6	22,7	22,8	26,7	0,7	-0,5

Kaynak: IMF

Hammadde fiyatlarındaki bu gelişmeler, dünya ekonomisindeki canlanma yanında enflasyonist baskıların da bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu durum özellikle ABD’de enflasyonun güçlü eğilim kazanmasına engel olmak amacıyla Fed’in faiz artırımlarının sayısı ve oranını etkileyebilecektir.

Diğer taraftan, enerji hammadde fiyatlarındaki artışlar Türkiye gibi enerjide büyük ölçüde dışa bağımlı ülkelerde bir taraftan cari açığın artmasına diğer taraftan da enflasyonun yükselmesine neden olabilecektir. Dolayısıyla, önceki yıllarda hem enflasyonun hem de cari açığın daha da artmasını engelleyen düşük enerji fiyatları şimdi tam tersi etkiler yaratabilecektir. Bu durumun 2018 yılında da devam etmesi, özellikle enflasyonla mücadeleyi zorlaştırabilecek bir gelişme olacaktır.

2.7. DOLARIN DEĞERİNDEKİ GELİŞMELER

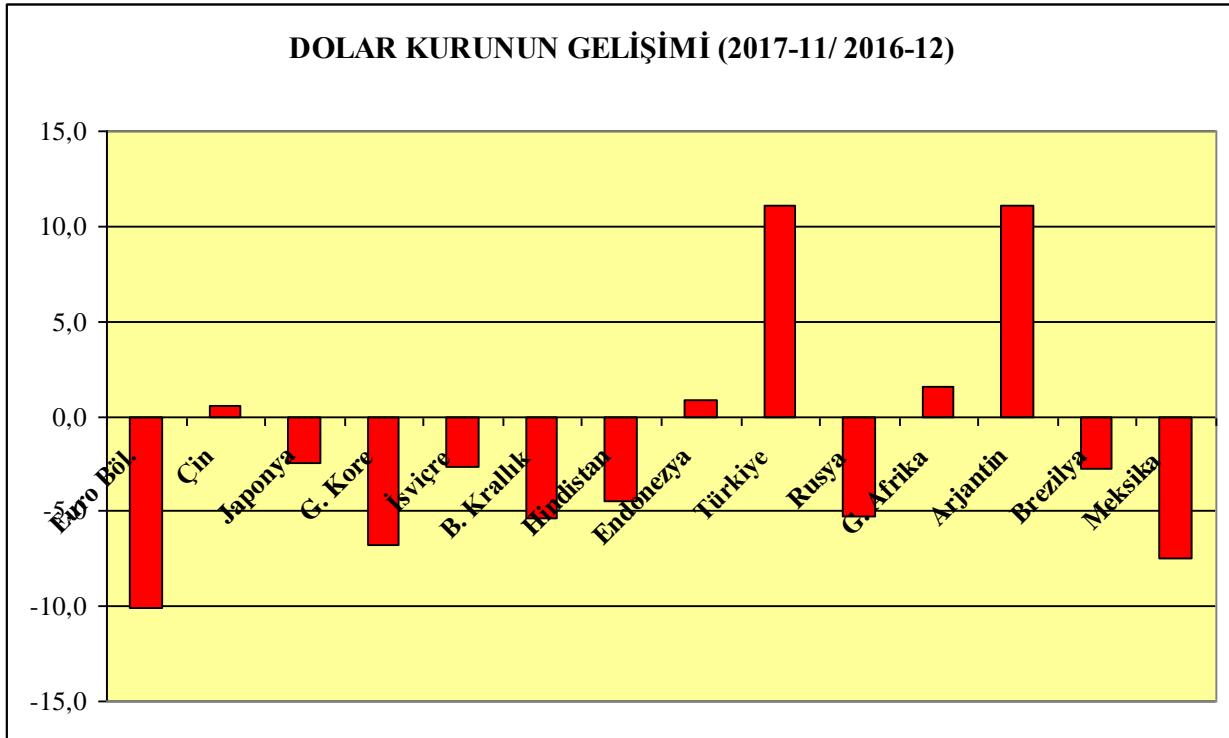
1944 yılında oluşturulan para sisteminin ardından önce Batı Bloğunun, 1990 sonrasında da tüm dünyanın en önemli döviz ve rezerv parası konumuna gelen Doların 2017 yılında çeşitli ülke paraları karşısındaki değerinin gelişimi Tablo 2.8’de verilmiştir. Buna göre, 2016 yılının Aralık ayı ile 2017 yılının Kasım ayı arasındaki dönemde Dolar; Çin, Endonezya, Türkiye, Arjantin ve Brezilya paraları karşısında değer kazanırken tabloda yer alan tüm diğer paralara karşı değer kaybetmiştir. Diğer taraftan, çeyreklik dönemler yani 2016 yılının dördüncü çeyreği ile 2017 yılının üçüncü çeyreği arasındaki dönemde de Doların değerinde genel olarak bir düşüş yaşanmıştır.

TABLO 2.8: BAZI ÜLKELERDE DOLAR KURUNUN GELİŞİMİ

ÜLKE	YIL VE DÖNEMLER						DEĞİŞİM (%)		
	2013	2016	2016-IV	2016-12	2017-III	2017-11	2017III/ 2016-IV	2017-11/ 2016-12	2017-11/ 2013
Euro Böl.	0,75	0,90	0,93	0,95	0,85	0,85	-8,2	-10,1	13,2
Çin	7,76	7,76	7,76	7,76	7,82	7,81	0,7	0,6	0,6
Japonya	97,60	108,79	109,11	115,90	111,01	112,99	1,7	-2,5	15,8
G. Kore	1.095	1.160	1.156	1.183	1.132	1.103	-2,1	-6,8	0,7
İsviçre	0,93	0,99	1,00	1,02	0,96	0,99	-3,8	-2,7	7,0
B. Krallık	0,64	0,74	0,80	0,80	0,76	0,76	-5,1	-5,4	18,4
Hindistan	58,60	67,20	67,42	67,90	64,29	64,86	-4,7	-4,5	10,7
Endonezya	10.461	13.308	13.248	13.418	13.329	13.527	0,6	0,8	29,3
Türkiye	1,90	3,02	3,28	3,49	3,51	3,88	7,1	11,1	103,8
Rusya	31,84	67,06	63,08	62,18	59,00	58,92	-6,5	-5,3	85,1
G. Afrika	9,66	14,71	13,91	13,84	13,18	14,06	-5,3	1,6	45,6
Arjantin	5,46	14,76	15,42	15,73	17,29	17,48	12,1	11,1	220,2
Brezilya	2,16	3,49	3,29	3,35	3,16	3,26	-3,9	-2,8	51,1
Meksika	12,77	18,66	19,80	20,51	17,82	18,98	-10,0	-7,5	48,6

Kaynak: IMF

2017 yılında Doların karşısında en fazla değer kazandığı paralar yüzde 11,1 ile Arjantin ve Türkiye paraları olmuştur. Euro, Meksika ve G. Kore paraları ise Doların 2017 yılında karşısında en çok değer yitirdiği paralar olmuştur.

2017 yılının 11. ayı ile 2013 yılının sonu arasındaki döneme ilişkin bir değerlendirme yapıldığında Doların tabloda yer alan tüm paralara karşı nominal olarak değer kazandığı görülmektedir.

Bu dönemde Dolar en fazla değeri; yüzde 220 ile Arjantin, yüzde 103 ile Türkiye, yüzde 85 ile Rusya ve yüzde 51 ile Brezilya parası karşısında kazanmıştır. Bu veriler, önceki bölümlerdeki analizlerle birlikte değerlendirildiğinde, bu dört ülkenin zorlu koşullarla karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır.

Kısaca ifade etmek gerekirse; 2017 yılında dünya ekonomisi; reel boyutta ılımlı, finansal boyutta ise oldukça parlak bir yıl olarak tarihteki yerini almıştır. Böylesi bir yılda her bir ülke özgün koşulları ve ekonomi yönetiminin yetkinliği çerçevesinde az ya da çok, olumlu ya da olumsuz etkilere maruz kalmıştır.

III. BÖLÜM

2017 YILINDA

TÜRKİYE EKONOMİSİ

3. 2017 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

Türkiye, 2016 yılı itibariyle, dünyanın 17. büyük ekonomisidir ve gelişmekte olan ülkelerin tipik özelliklerini göstermekte, tipik sorunlarıyla karşı karşıya bulunmaktadır. Nitekim; bölgesel ve sektörel dengesizlik, teknolojide dışa bağımlılık ve yeterince rekabetçi olmayan piyasa yapıları gibi yapısal ekonomik sorunları bulunmaktadır. Bunun yanında yetersiz kurumsallaşma, gerektiğinde rekabetçi olmayan davranış yapısı, çalışma ve başarı ilkesinin tam işletilememesi (liyakat), fiyat mekanizmasının işleyişindeki aksaklıklar gibi sistem sorunlarının olduğu görülmektedir. Yapısal ve sistemsel sorunların bir sonucu olarak da istikrarsız büyüme, yüksek oranlı işsizlik, cari açık, yüksek enflasyon ve bozuk gelir dağılımı gibi ekonomik süreç sorunlarıyla sıkça karşılaşmaktadır.

Türkiye, ekonomi yanında birey olamayan vatandaşları ile sosyolojik, sorunların nedenlerini değil sonuçlarını ortadan kaldırmaya yönelik anlayışıyla felsefik, kısa vadeli bakış açısı ve zaman kullanma konusundaki yetersizliklerine bağlı olarak da planlama sorunlarıyla karşı karşıyadır.

Böylesi sorunları olan her gelişme sürecindeki ülke gibi Türkiye ekonomisi de bazen yüksek performans göstermekte bazen de krizlerle karşılaşmaktadır. Ancak, her şeye rağmen özellikli konumu ve büyük potansiyelleriyle Türkiye, dünyanın önemli ve gözde bir ülkesidir.

Türkiye ekonomisindeki gelişmeleri değerlendirirken yukarıda aktarılan yapısal/kalıtsal nitelikleri kadar bulunduğu coğrafyanın zorlukları da göz ardı edilmemelidir. Nitekim Türkiye “bitmeyen savaşlar coğrafyası” konumundaki Ortadoğu’ya en uzun sınırı olan ülkedir. Üç milyonu aşkın Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapmakta, onlar için çok ciddi kaynak harcamaktadır. Güçlü ve donanımlı bir orduya sahip olma zorunluluğu, askeri harcamaların yüksek olmasına neden olmaktadır. Gelecek için büyük avantaj oluşturan genç nüfus yapısı, bugün için yüksek bağımlılık oranı (nüfus/çalışan sayısı) olarak kendisini göstermektedir.

Türkiye böylesi zorlu koşullarda varlığını ve gelişimini sürdürmeye çalışmakta, gösterdiği performansla da zaman zaman tüm dünyayı şaşırtmaktadır. İzleyen bölümde, bu koşullar da dikkate alınarak, Türkiye ekonomisinin 2017 yılında gösterdiği performans, farklı göstergeler itibariyle değerlendirilecektir.

3.1. ÜRETİM VE BÜYÜME

Ekonomik büyüme, bir çok alandaki gelişmelerin birlikte belirlediği bir sonuç olarak bir ülkenin performansını ölçmekte kullanılan en konsantre göstergedir. Türkiye ekonomisinin 2017 yılına ilişkin büyüme performansına ortaya koymak amacıyla Tablo 3.1'de temel büyüme göstergeleri verilmiştir. Buna göre ekonomi 2016 yılına göre 2017 yılının ilk çeyreğinde yüzde 5,3, ikinci çeyrekte 5,4 ve üçüncü çeyrekte yüzde 11,1 gibi rekor bir düzeyde büyümüştür. Benzer yüksek oranları takvim etkisinden arındırılmış büyüme verileri içinde görmekteyiz.

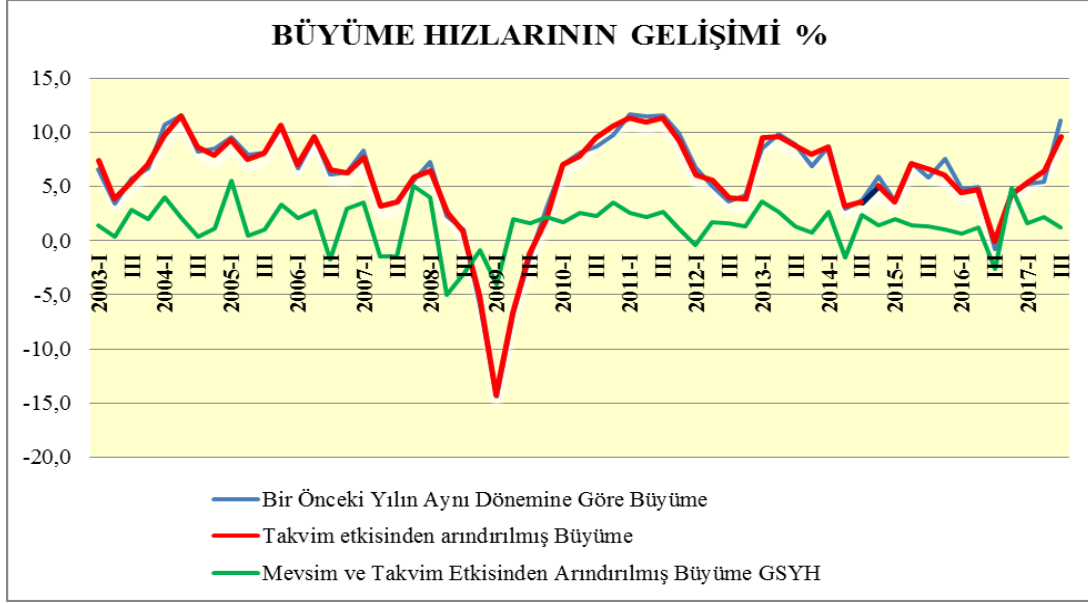
TABLO 3.1: TEMEL BÜYÜME GÖSTERGELERİ (%)

Dönem	Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Büyüme	Takvim etkisinden arındırılmış Büyüme	Mevsim ve Takvim Etkisinden Arındırılmış Büyüme
2014-I	8,7	8,6	2,7
II	2,9	3,2	-1,6
III	3,7	3,5	2,4
IV	5,9	5,1	1,4
2015-I	3,6	3,6	1,9
II	7,2	7,2	1,5
III	5,8	6,7	1,3
IV	7,5	6,0	1,0
2016-I	4,8	4,4	0,6
II	4,9	4,7	1,2
III	-0,8	-0,1	-2,6
IV	4,2	4,2	4,9
2017-I	5,3	5,4	1,6
II	5,4	6,4	2,2
III	11,1	9,6	1,2

Kaynak: TÜİK

Bu iki büyüme hızı hesaplaması geçen yılın aynı dönemleriyle kıyaslanarak yapılmaktadır. Çeyreklik büyüme verilerini geçen yıl değil de önceki dönemlere göre yapabilmek amacıyla mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış büyüme verileri hesaplanmaktadır. Buna göre, 2017 yılının ilk çeyreğinde yüzde 1,6, ikinci çeyrekte yüzde 2,2 ve üçüncü çeyrekte de yüzde 1,2 düzeyinde büyüme gerçekleşmiştir.

Aşağıdaki grafikte, 2003 yılından günümüze bu üç farklı gösterge itibariyle büyüme hızlarının gelişimi verilmiştir. Buradan Türkiye’de hangi gösterge açısından bakılırsa bakılsın istikrarlı bir büyüme sağlanamadığı görülmektedir. Bu nedenle, Türkiye’nin istikrarlı, yüksek oranlı ve sürdürülebilir büyümeyi hedeflemesi gerekmektedir.

2017 yılında gerçekleşen yüksek oranlı büyümenin sektörel arka planına ilişkin göstergeler Tablo 3.2’de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2016 yılının ilk üç çeyreğinde de küçülen tarım sektörü 2017 yılının ilk üç çeyreğinde de büyümüştür. Bunun sonucunda sektörün 9 aylık büyümesi yüzde 3,3 düzeyinde gerçekleşmiştir.

TABLO 3.2: SEKTÖREL BÜYÜME HIZLARI (%)

SEKTÖR	2016				2017		
	I	II	III	IV	I	II	III
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	-3,4	-3,4	-3,5	0,4	3,1	4,8	2,8
Sanayi	8,1	4,7	-1,8	5,9	6,8	7,2	14,8
İmalat Sanayii	7,8	4,8	-3,1	5,7	6,0	7,0	15,2
İnşaat	2,5	12,8	2,8	3,2	5,6	5,5	18,7
Hizmetler *	2,6	1,0	-6,3	3,7	6,4	5,9	20,7
Bilgi ve iletişim	4,7	7,2	3,0	8,2	9,2	10,1	15,5
Finans ve sigorta faaliyetleri	9,4	13,3	0,8	12,2	9,9	9,4	-5,8
Gayrimenkul faaliyetleri	4,2	4,6	2,8	2,8	1,5	1,4	1,5
Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri	6,8	11,7	1,1	2,3	7,1	6,2	15,4
Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	5,9	6,2	5,7	3,9	2,7	3,2	5,1
Diğer hizmet faaliyetleri	2,9	2,6	1,0	4,5	3,2	5,5	11,5
Sektörler Toplamı	4,9	5,0	-1,1	4,2	5,9	5,6	11,4
Vergi-Sübvansiyon	4,2	4,6	1,5	4,8	0,7	3,7	8,4
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	4,8	4,9	-0,8	4,2	5,3	5,4	11,1

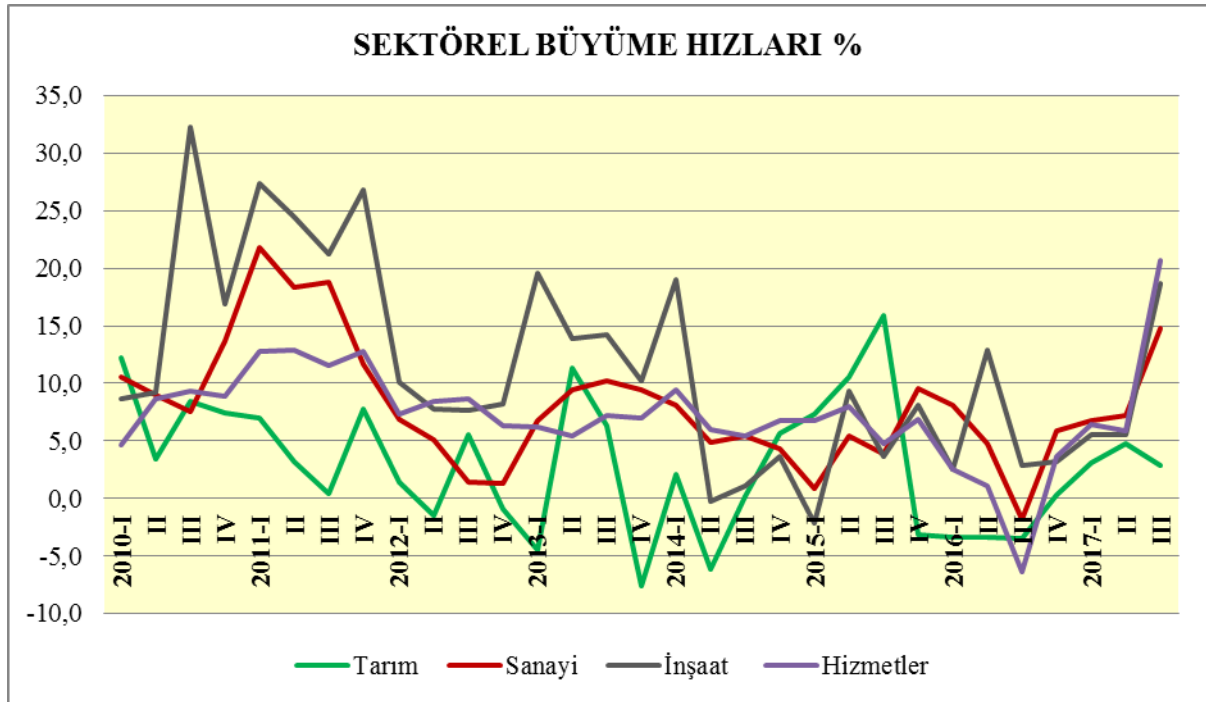
(*) Toptan ve perakende ticaret, ulaştırma ve depolama, konaklama ve yiyecek hizmetlerini kapsamaktadır.

Kaynak: TÜİK

Sanayi sektörü üretimi ise ilk iki çeyrekte yüzde 6,8 ve yüzde 7,2 oranında büyümüş, üçüncü çeyrekte ise yüzde 14,8 gibi oldukça yüksek hızlara ulaşmıştır. Böylece sektör yılın ilk 9 aylık bölümünü yüzde 9,5 oranındaki büyüme ile tamamlamıştır.

Ülkemizin en büyük ana sektörü konumundaki hizmetler sektörünün büyüme verileri incelendiğinde ise ilk üç çeyrek itibariyle yüzde 6,4, yüzde 5,9 ve yüzde 20,7 oranındaki büyüme verileriyle karşılaşılmaktadır. Bunun sonucunda sektör ilk dokuz ayın toplamında yüzde 11 gibi oldukça yüksek bir düzeyde büyümüştür.

Uzun yıllardır Türkiye'nin lokomotif sektörü olan inşaatın büyüme verileri de yüksek sayılabilecek düzeylerde gelmiştir. Diğer sektörler gibi yılın ilk çeyreğinde görece olarak yavaş (yüzde 5,6 ve yüzde 5,5) büyüyen sektör yılın üçüncü çeyreğinde atağa kalkmış ve yüzde 18,7'lik büyüme hızı yakalamıştır. Bunun sonucunda da, sektör yılın dokuz aylık bölümünde yüzde 10,2 oranında büyümüştür.

Diğer taraftan ilgili grafik incelendiğinde Türkiye'de sektörel büyüme hızlarının da çok büyük oranda istikrarsızlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durum tarım sektörü için bir noktaya kadar anlaşılabilir olmakla birlikte, sanayi ve hizmetler sektöründeki büyük oranlı dalgalanmaları engelleyecek önlemlerin alınması uygun olacaktır. Aksi halde bu durum yatırımları olumsuz etkileyecektir.

Bu veriler çerçevesinde; son çeyrekte de yüzde 5'in üzerinde gelmesi beklenen büyümeyle birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye ekonomisinin 2017 yılını yüzde 6-7 aralığında büyüyerek tamamlayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu yüksek büyüme performansının arka planı hakkında şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

Baz etkisi: Bilindiği gibi 2016 yılının üçüncü çeyreğine henüz girilmişken, hain Fetö terör örgütü darbe girişiminde bulunmuştu. Milletimizin duyarlı tavrı, iktidarı ve muhalefetiyle, siyasi partilerin demokrasi yanındaki duruşu bu girişimi engellemişti. Ancak, bu gelişme sonrası yaşananlar ekonomik birimlerin beklentileri üzerinde olumsuz etki yapmış, iç ve dış talep yavaşlamış, üretim gerilemişti.

Bunun sonucunda Türkiye ekonomisi 2016 yılının üçüncü çeyreğinde küçülmüştü. Bu olumsuzluk 2017 yılı üçüncü çeyrek büyümesi için olumlu baz etkisi yapmıştır.

Rusya ile ilişkilerin normalleşme rotasına girmesi: Rusya ile yaşanan "uçak krizi" sonrası zorlu bir döneme giren Türkiye-Rusya ilişkileri 2017 yılında hem tarım ürünleri ihracatının artması hem de Rus turistlerin artışıyla büyümeye olumlu katkı yapmıştır.

Kur artışlarının etkisi: Küresel koşulların da rol oynadığı gelişmelerin sonucunda birçok gelişmekte olan ülke gibi Türkiye'de de kurlar artmıştır. Bu gelişme bir taraftan ihracatı teşvik etmiş, diğer taraftan da yerli üreticiye rekabet avantajı sağlayarak ithalatı kısmen de olsa baskılamıştır. Dolayısıyla oldukça zorlu küresel koşullar ve kaotik Ortadoğu ortamında kur artışları ihracatçı ve yerli girdi üreticilerine "can suyu" olmuştur.

KGF destekli krediler: Bu krediler özsermayesi zayıf, finansman yükü yüksek firmaların likidite sorunu yaşamadan hem banka kredilerini hem de tedarikçilere yapılması gereken ödemelerini çevirmelerine imkan vermiştir. Bu durum üretim üzerindeki finansman zorluğunu azaltarak iç ve dış talebe kolaylıkla cevap verilebilmesini sağlayarak büyümeye katkı yapmıştır.

ÖTV ve KDV indirimi: Darbe girişiminin ekonomide yarattığı olumsuzlukları tamir etmek amacıyla mobilya ve beyaz eşyada sağlanan vergi indirimleri (ÖTV ve KDV indirimi) tüketicilerin talebini artırmasına neden olmuş, büyümeye katkı vermiştir.

Uzun (10 gün) Bayramı tatilleri: Uzun süreli tatiller üretimde aksamalara yol açmakla birlikte, halkın seyahat ve tüketim harcamalarının artmasına neden olmaktadır.

Bu yılki uzun bayramı tatilleri, yaz aylarına denk gelmesinin de etkisiyle, büyümeye talep yönlü katkı yapmıştır.

Tüketici kredilerindeki artış: 2017 yılında Tüketici kredileri yaklaşık yüzde 16 oranında artmıştır. Bu oran 2013 yılından sonraki en yüksek kredi artış hızı olmuştur. Bu gelişmede yaz ve bayram tatili ve vergi indirimleri kadar faizlerde beklenen artışlar öncesi kredi kullanmak isteği etkili olmuş olabilir. Artan kredi kullanımı doğal olarak talebi canlandırarak büyümeyi desteklemiştir.

İstihdam seferberliği ve istihdam artışı: Hükümetimizce başlatılan istihdam seferberliği sonucunda 2016 yılının ilk dokuz ayı ortalamasına göre 2017 yılında istihdam 825 bin kişi artmıştır. İstihdam artışı gelir artışına, gelir artışı ise talep artışına, talep artışı da üretim artışına imkan vermiştir.

3.2. HARCAMALAR VE BÜYÜME

Ekonomik büyümenin yukarıda ele alınan üretim yani arz boyutu yanında bir de talep boyutu bulunmaktadır. Bir başka deyişle, bir taraftan ekonomide üretim yapılmakta ve bu süreçte gelirler (Ücret, kar, faiz, kira) elde edilmekte diğer taraftan bu gelirler harcamaya dönüşerek yeniden üretimi beslemektedir. Bir ekonomi açısından harcamalardaki reel artış kadar harcamaların bileşimi de önem taşımaktadır. Nitekim istikrarlı yüksek oranlı büyüme için yatırım harcamaları ile mal ve hizmet ihracatındaki artışın daha fazla olması tercih edilmektedir.

Tablo 3.3'de 2017 yılında harcamalarda meydana gelen değişimleri gösteren veriler yer almaktadır. Buna göre, özel tüketim harcamalarının 2016 yılının aynı dönemine göre 2017 yılının ilk çeyreğinde yüzde 3,4, 2. ikinci çeyreğinde yüzde 3,1, üçüncü çeyrekte ise yüzde 11,7 oranında arttığı görülmektedir. Böylece, 2017 yılının dokuz aylık bölümünde özel tüketim yüzde 6,1 oranında büyümüştür.

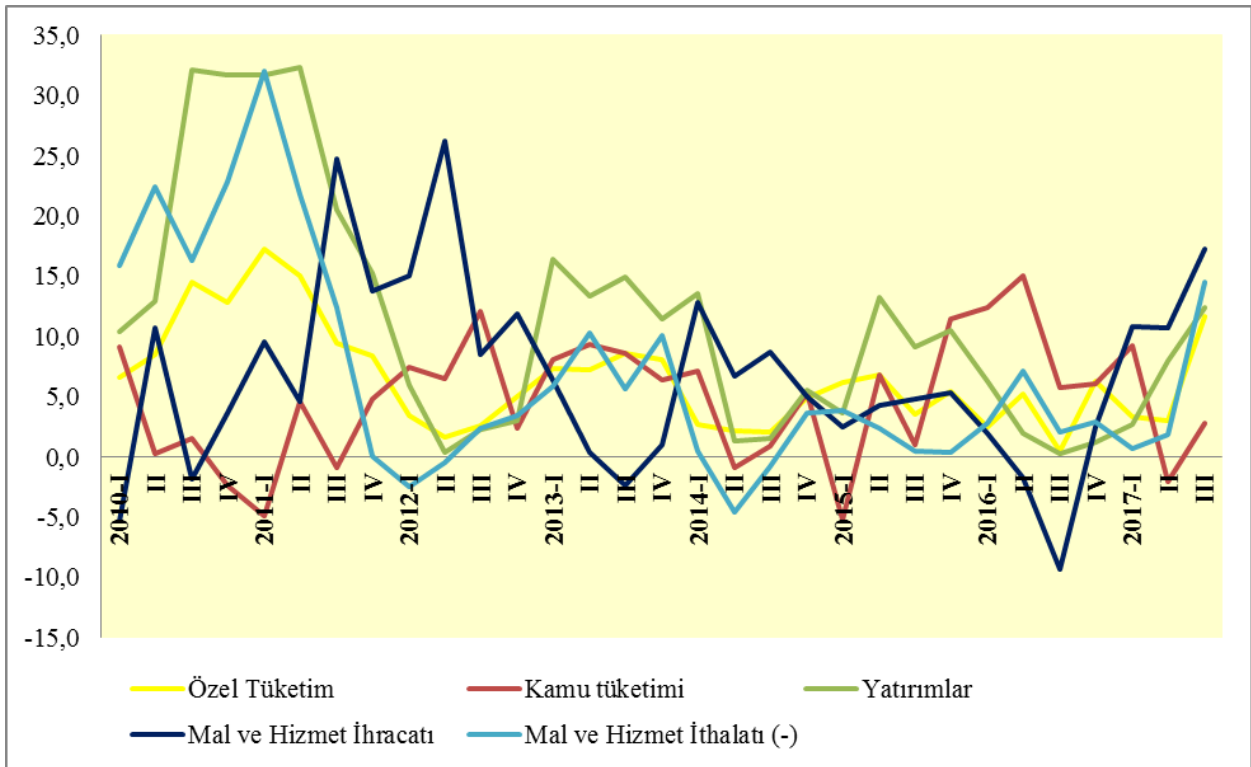
TABLO 3.3: HARCAMA YÖNÜNDE BÜYÜME (%)

HARCAMA	2016				2017			9 Aylık
	I	II	III	IV	I	II	III	
Özel Tüketim	2,5	5,2	0,5	6,3	3,4	3,1	11,7	6,1
Kamu tüketimi	12,4	15,0	5,8	6,1	9,3	-2,1	2,8	3,0
Yatırımlar	6,2	2,0	0,3	1,2	2,7	8,0	12,4	7,9
Mal ve Hizmet İhracatı	1,9	-1,7	-9,4	2,5	10,9	10,7	17,2	13,0
Mal ve Hizmet İthalatı (-)	2,8	7,1	2,1	2,9	0,7	1,8	14,5	5,6
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	4,8	4,9	-0,8	4,2	5,3	5,4	11,1	7,4

Kaynak: TÜİK

Devletin nihai tüketim harcamaları ise 2017 yılının ilk üç çeyreğinde yüzde 9,3 gibi oldukça yüksek oranda artmış, ikinci çeyrekte ise yüzde 2,1 oranında gerilemiştir. Bu gelişme ilk çeyrekte bozulan bütçe dengelerini yeniden düzeltmeyi amaçlamıştır. Üçüncü çeyrekteki kamu harcamalarında yüzde 2,8 ile ılımlı bir artış gerçekleşmiştir. Böylece, yılın dokuz aylık bölümünde kamu harcamalarındaki büyüme yüzde 5 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2017 yılının dokuz aylık bölümünde ekonomi yüzde 7,4 oranında büyürken kamu harcamalarındaki artışın yüzde 3 düzeyinde kalması, kamunun ekonomiyi yavaşlatmasına sebep olmuştur. Ancak, bütçenin görünümü böylesi bir tercihi zorunlu kılmıştır.

2017 yılında yatırım harcamaları (Gayri safi sabit sermaye oluşumu) ilk çeyrekte yüzde 2,7, ikinci çeyrekte ise yüzde 8 oranında artmıştır. Yılın üçüncü çeyreğinde ise yatırımlarda yüzde 12,4 gibi uzun süredir görülmeyen bir oranda büyüme yaşanmıştır. Bu veriler ilk üç çeyrek toplamında yatırımlarda yüzde 7,9 gibi önemli bir artışı mümkün kılmıştır.

Türkiye yüzde 50 civarında dışa açıklık oranına sahip bir ülkedir. Bir başka deyişle ihracat ve ithalatının toplamı GSYİH'nın yüzde 50'si düzeylerinde bulunmaktadır. Bu nedenle ithalat ve ihracattaki gelişmeler büyüme üzerinde doğrudan ve önemli oranda etki yapmaktadır. Bu bağlamda, 2017 yılında yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde mal ve hizmet ihracatının ilk üç çeyrekte sırasıyla; yüzde 10,9, yüzde 10,7 ve yüzde 17,2 oranında büyüdüğü anlaşılmaktadır. Bu veriler oldukça yüksektir ve gerisinde iki faktörün olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki baz etkisidir.

Nitekim 2016 yılının ilk çeyreğinde ihracat yüzde 1,9 gibi düşük bir oranda artmış, izleyen iki çeyrekte ise yüzde 1,7 ve yüzde 9,4 oranında gerilemiştir. Buna bağlı olarak da 2017 yılı büyümesi daha yüksek gerçekleşmiştir. İkinci faktör ise 2017 yılında döviz kurlarında yaşanan yüksek oranlı artışlardır. Nitekim yılın ilk üç çeyreğinde de Dolar ve Euro, 2016 yılına göre yüzde 20'ler düzeyinde artmıştır. Bu da ihracatçıların rekabet gücüne olumlu katkı yapmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak da ihracat yılın dokuz aylık bölümünü yüzde 13'lük büyüme ile kapatmıştır.

Diğer taraftan, kur artışlarının ithalatı olumsuz etkilemesi beklenir. Nitekim bu etki yılın ilk iki çeyreğinde kendini hissettirmiş ve ithalat sadece binde 7 ve yüzde 1,8 oranında artabilmiştir. Ancak ekonominin ve ihracatın çok hızlı büyüdüğü üçüncü çeyrekte ithalat artışı da yüzde 14,5 düzeylerine gelmiş ve 9 aylık büyüme yüzde 5,6 oranında gerçekleşmiştir. Bu veriler, Türkiye'nin yüksek oranlı büyümesi durumunda ithalatın da yüksek oranda arttığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, yüksek oranda dış girdi bağımlılığı Türkiye'nin çok önemli bir sorunu olarak varlığını sürdürmektedir. Bu bağımlılığın makul düzeylere çekilmesine imkan verecek yatırımlara olan ihtiyaç da artarak devam etmektedir.

Harcamalarda 2017 yılının dokuz aylık bölümünde yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde ise özel tüketim ve ihracat çekişli yani uzun zamandır özlenen nitelikte iki kanatlı bir büyüme gerçekleştiği söylenebilir. Bu durumun devamı, Türkiye ekonomisinin sağlıklı büyümesi için önem taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye; daha çok yerli üretici dostu kur politikaları uygulamalı, dışa bağımlılığı azaltacak yatırımlara özellikli teşvikler vermelidir.

3.3. YATIRIMLAR

Dünya farklı üretim sistemleri ve yeni ürünlerin ön plana çıktığı bir üretim desenine doğru yönelmiştir. Bu durum geleneksel sektörler kadar yeni ve yenilikçi sektörlerle yönelik yatırımların da önemini artırmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye hem yatırımların miktarını artırmak hem de desenini geliştirmek durumundadır. Ancak, sadece niyet ve ümitlerle değil etkili politikalarla bu sürecin yönlendirilmesi, yatırım ikliminin iyileştirilmesi ve de reel üretken yatırımlara yönelik pozitif ayrımcılık yapılması gerekmektedir. Aksi halde, sanayi devrimini kaçıran Osmanlı Devleti gibi Türkiye Cumhuriyeti de bilgi çağı devrimini kaçırabilecektir.

Bunun için de eğitim ve üretimin yeni bir anlayış ile entegre edilmesi, öncesinde de eğitim sisteminin bilim bazlı köklü bir reforma tabi tutulması gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin önce yatırım anlayışını değiştirmesi sonrada yatırımlarda ciddi bir sıçrama yapması zorunluluğu bulunmaktadır. Bu süreçte; yabancı yatırımcılar açısından öncelik arz eden hukuk sistemi, demokrasi standartları ve bürokrasi boyutunda mevcut sorunların aşılması, Türkiye'nin Avrasya'nın üretim üssü olma yolunda çabalar harcaması gerekmektedir.

Bu genel değerlendirmelerin ardından izleyen bölümde 2016 yılında yatırımlarda yaşanan gelişmeler yerli ve yabancı yatırımlar boyutundan incelenecektir.

3.3.1. YERLİ YATIRIMLARIN GELİŞİMİ

TÜİK tarafından 2016 yılının üçüncü çeyreğinde yapılan revizyon sonrası üretilen veriler çerçevesinde yatırım miktarları ve yatırımlardaki büyümeye ilişkin veriler Tablo 3.4'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi toplamda ilk çeyrekte 186, ikinci çeyrekte 228, üçüncü çeyrekte ise 244 milyar TL tutarında yatırım (toplam üretilmiş mali olmayan aktifler) gerçekleştirilmiştir.

Büyüme açısından incelendiğinde ise ilk çeyrekte sadece yüzde 2,7 oranında büyüyen yatırımların ikinci ve üçüncü çeyrekte hızlandığı ve yüzde 8 ile yüzde 12,4 oranında arttığı görülmektedir. Dolayısıyla, yatırımlar da ikinci çeyrekle birlikte ekonomideki genel iklime uyum sağlamıştır.

TABLO 3.4: YATIRIMLARIN GELİŞİMİ

SERMAYE SINIFLAMASI	2016				2017		
	I	II	III	IV	I	II	III
	YATIRIM TUTARI (Milyon TL)						
İnşaat	87.551	103.030	109.403	124.491	111.116	139.268	142.430
Makine ve Teçhizat	64.039	73.542	64.695	81.589	61.832	76.416	86.677
Diğer Aktifler	12.144	12.884	13.322	17.971	13.638	13.148	14.900
Üretilmiş Mali Olm. Aktifler	163.734	189.456	187.420	224.051	186.586	228.833	244.006
	BÜYÜME (%)						
İnşaat	3,9	2,6	2,7	2,1	13,3	22,5	12,0
Makine ve Teçhizat	10,5	0,2	-3,7	-0,7	-12,1	-9,3	15,3
Diğer Aktifler	2,0	8,1	2,2	3,9	2,6	-8,0	1,1
Üretilmiş Mali Olm. Aktifler	6,2	2,0	0,3	1,2	2,7	8,0	12,4

Kaynak: TÜİK

Kuşkusuz yatırımların miktarı ve büyümesi kadar niteliği de önem taşımaktadır. Bu bağlamda, makine ve teçhizat yatırımlarının daha önemli ve öncelikli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye'nin uzun yıllardır daha çok inşaat yatırımlarına ağırlık vermesi bu ifadeyi daha anlamlı hale getirmektedir. Ayrıca yılın ilk iki çeyreğinde hem toplam yatırımlar hem de inşaat yatırımları (yüzde 13,3 ve yüzde 22,5) büyürken makine ve teçhizat yatırımlarının yüzde 12,1 ve yüzde 9,3 oranında gerilemiş olması da Türkiye'deki yatırım iklimine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Bununla birlikte, makine ve teçhizat yatırımlarının üçüncü çeyrekte yüzde 15,3 gibi yüksek bir oranda artması, 2017 yılında yaşanan sevindirici gelişmeler arasında sayılmalıdır. Ancak, bu durum makine teçhizat yatırımlarının daha fazla uyarılması ve anlamlı hale getirilmesine olan ihtiyacı azaltmamaktadır.

Yatırımlardaki gelişmeleri değerlendirmede kullanılabilecek bir diğer gösterge ise, teşvikli yatırımların gelişimidir. Bu amaçla, 2003 yılı sonrasındaki teşvik belgeli sabit sermaye yatırımların gelişimi Tablo 3.5'de verilmiştir. Buna göre 2017 yılı Ocak-Kasım döneminde teşvikli yatırımlarda tutar olarak 2016 yılının aynı dönemine göre yüzde 81,3 oranında artış kaydedilmiştir. Bu oran 2003 sonrası dönemde, 2010 yılının ardından, karşılaşılan en yüksek ikinci artış olmuştur. Artışın gerisinde ise yüzde 310,7 oranında artarak 101,1 milyar tutarındaki yatırımla tarihi rekorunu kıran enerji yatırımları bulunmaktadır. Bu yıl tarıma yönelik teşvikli yatırımlar yüzde 134,3 oranında artarak 1,7 milyar TL'ye ulaşmış ve nominal olarak rekor kırmıştır.

Bu yılın 11 aylık bölümünde ülkemiz açısından büyük önem taşıyan imalat sanayi yatırımlarındaki artış yüzde 57 düzeyinde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde hizmetler sektörü yatırımları yüzde 30, madencilik yatırımları ise yüzde 44 oranında gerilemiştir. Ekonominin canlı olduğu bir yılda bu sektörlerdeki yatırımların gerilemesinin üzerinde durulması gerekmektedir.

TABLO 3.5: TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİKLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

(Milyon TL)	ENERJİ	HİZMETLER	İMALAT	MADENCİLİK	TARIM	Genel Toplam
2003	444	5.172	5.659	324	81	11.680
2004	678	7.463	7.368	260	109	15.878
2005	1.409	6.846	7.083	647	72	16.057
2006	1.001	7.648	4.330	203	116	13.298
2007	4.835	8.461	6.200	321	122	19.939
2008	8.832	6.878	4.764	246	118	20.838
2009	6.591	7.502	8.509	859	215	23.676
2010	8.441	24.615	31.299	2.021	1.276	67.652
2011	13.435	15.405	18.978	792	1.191	49.801
2012	11.382	13.931	33.545	2.162	686	61.706
2013	31.488	19.065	35.353	8.871	829	95.606
2014	10.415	26.791	24.622	1.973	639	64.440
2015	37.766	34.674	23.489	2.411	750	99.090
2016	25.523	43.628	24.221	3.760	808	97.940
2016/11	24.622	42.081	22.000	3.742	731	93.177
2017/11	101.113	29.478	34.538	2.081	1.712	168.921
2016/2017 Değişim (%)	310,7	-30,0	57,0	-44,4	134,3	81,3

Kaynak: ekonomi.gov.tr

Teşvikli yatırımların istihdam kapasitesine ilişkin veriler Tablo 3.6'da verilmiştir. Buna göre, Türkiye'de 2003-2017 (Ocak-Kasım) döneminde gerçekleştirilen toplam 850 milyar TL'lik teşvikli yatırım çerçevesinde yaklaşık bir milyon 831 bin kişiye istihdam imkanı sağlanmıştır.

2017 yılının 11 aylık bölümünde teşvik kapsamındaki yatırımlarda 201 bin704 kişiye yaratılan istihdam ile de tarihi bir rekor kırılmıştır. Bu yıl içinde yaratılan istihdamın 95 bini hizmetler, 89 bini imalat sanayi, 7 bin 250'si enerji, 6 bin 87'si tarım ve 3 bin 785'i madencilik sektöründe gerçekleşmiştir.

TABLO 3.6: TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİKLERİNİN İSTİHDAM KAPASİTESİ

YIL	ENERJİ	HİZMETLER	İMALAT	MADENCİLİK	TARIM	Genel Toplam
2003	1.872	43.933	81.666	13.588	2.320	143.379
2004	1.542	50.164	95.986	6.294	4.368	158.354
2005	726	55.950	83.674	4.874	2.298	147.522
2006	734	40.176	51.923	2.940	2.245	98.018
2007	2.167	30.324	63.641	2.293	1.839	100.264
2008	2.793	29.541	54.771	2.446	1.643	91.194
2009	1.317	25.419	46.942	3.085	1.829	78.592
2010	2.528	48.657	68.983	5.169	7.479	132.816
2011	3.732	43.875	63.137	3.416	5.698	119.858
2012	3.183	57.009	78.265	6.866	2.825	148.148
2013	4.310	74.398	97.882	10.125	3.004	189.719
2014	2.151	68.678	65.996	4.060	2.186	143.071
2015	4.194	69.098	63.626	2.111	2.677	141.706
2016	4.863	66.226	62.584	2.453	2.854	138.980
2016/11	4.529	60.283	55.650	2.399	2.663	125.524
2017/11	7.250	95.302	89.280	3.785	6.087	201.704
2016/2017 Değişim (%)	60,1	58,1	60,4	57,8	128,6	60,7

Kaynak: ekonomi.gov.tr

Diğer taraftan 2016 yılının ilk 11 aylık döneminde teşvikli yatırımlar aracılığıyla yaratılan istihdam geçen yılın aynı dönemine göre; enerji sektöründe yüzde 27,9, madencilik sektöründe yüzde 20,4, tarımda yüzde 18,2 imalat sanayinde yüzde 5,9, hizmetler sektörün ise yüzde 3,1 oranında artmıştır. Böylece yılın 11 aylık döneminde 128 bin kişiye iş imkanı yaratılmıştır.

TABLO 3.7: KURULAN VE KAPANAN ŞİRKETLERİN SAYILARI (Adet)

YIL	Kurulan	Kapanan	Kurulan-Kapanan
2007	55.350	9.954	45.396
2008	49.003	9.578	39.425
2009	44.472	10.395	34.077
2010	51.968	13.442	38.526
2011	54.442	14.991	39.451
2012	39.764	16.062	23.702
2013	49.943	17.400	32.543
2014	58.715	15.822	42.893
2015	67.622	13.701	53.921
2016	64.481	12.328	52.153
2016/11	59.596	10.432	49.164
2017/11	67.785	12.538	55.247
2016/2017 Değişim (%)	13,7	20,2	12,4

Kaynak: TÜİK

Yatırımlardaki gelişmeleri yansıtmaları açısından dikkate alınabilecek bir diğer gösterge ise kurulan ve kapanan şirket sayılarıdır. Tablo 3.7’de yer alan Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2017 yılının 11 aylık bölümünde 67.785 yeni şirket kurulmuş, 12.538 şirket ise kapanmıştır. Böylece kurulan net işletme sayısı geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 12,4 oranında artmıştır. Bu yılın 11 aylık bölümünde kurulan şirket sayısı 1998 yılından bugüne ulaşılan en yüksek düzeyi ifade etmektedir.

3.3.2. YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ

Çalışmanın ilk bölümünde ortaya konulduğu gibi dünya genelinde 2000-2016 döneminde yaklaşık 21 trilyon Dolarlık, sadece 2016 yılında 1,4 trilyon Dolarlık doğrudan yabancı yatırım hareketi gerçekleşmiştir. Sermaye yetersizliği çeken tüm ülkeler bu yatırımlardan daha fazla pay almak için çaba harcamaktadır. Bunlardan biri de Türkiye’dir. Ancak, Türkiye ne ekonomisinin büyüklüğü ne de potansiyeliyle uyumlu düzeyde doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekememektedir.

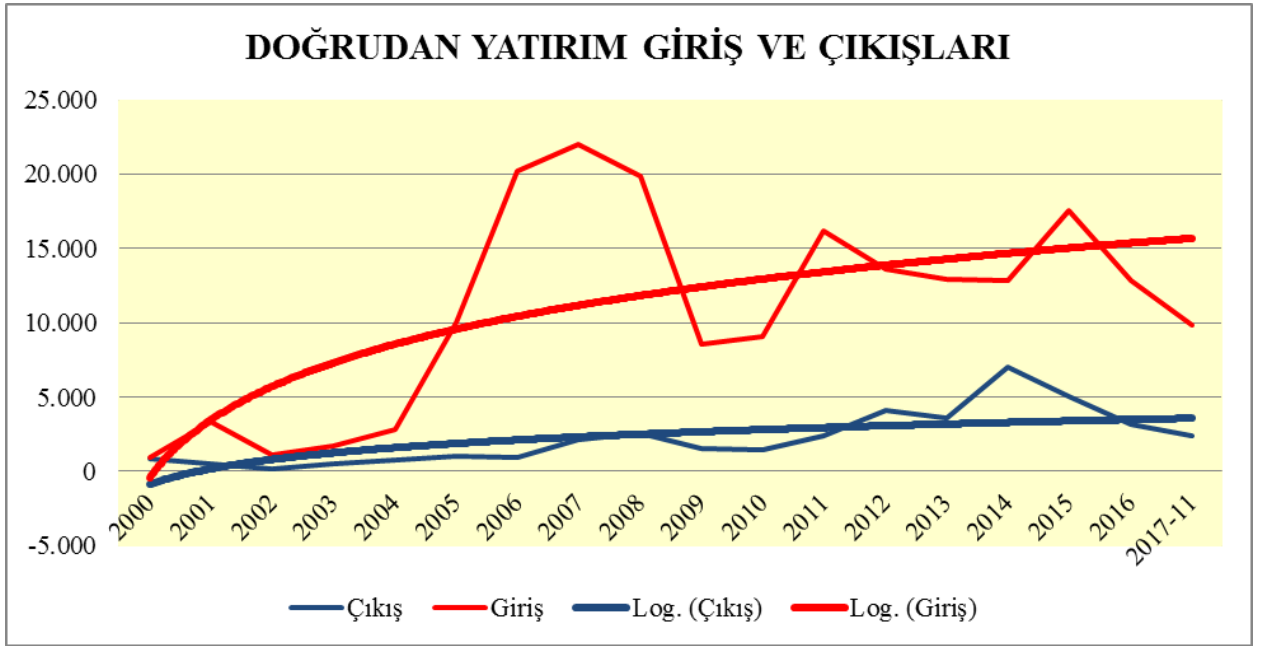
Bu konudaki gelişmeleri görebilmek amacıyla Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlarının gelişimi Tablo 3.8’de verilmiştir. Buna göre 2000 sonrası dönemde Türkiye’ye toplam 195,4 milyar Dolar tutarında doğrudan yabancı yatırım girişi olmuştur. Bu tutarın 41,7 milyar Dolarlık kısmı ise gayrimenkul (konut, arazi) için gelmiştir.

TABLO 3.8: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

(Milyon Dolar)	ÇIKIŞ	GİRİŞ	
		Toplam	Gayrimenkul
2000	870	982	0
2001	497	3.352	0
2002	143	1.082	0
2003	480	1.702	998
2004	780	2.785	1.343
2005	1.064	10.031	1.841
2006	924	20.185	2.922
2007	2.106	22.047	2.926
2008	2.549	19.851	2.937
2009	1.553	8.585	1.782
2010	1.482	9.099	2.494
2011	2.370	16.182	2.013
2012	4.106	13.628	2.636
2013	3.627	12.896	3.049
2014	7.047	12.828	4.321
2015	5.095	17.550	4.156
2016	3.147	12.854	3.890
Ocak-Kasım 2016	2.722	10.853	3.671
Ocak-Kasım 2017	2.360	9.817	4.398
Değişim	-13,3	-9,5	19,8
TOPLAM	40.200	195.456	41.706

Kaynak: TÜİK

Diğer taraftan, tabloda yer alan verilerden oluşturulan aşağıdaki grafiğin incelenmesinden, doğrudan yabancı yatırımların AB ile ilişkilerin geliştiği ve özelleştirmelerin hızlandığı 2004-2008 döneminde en yüksek düzeylere ulaştığı görülmektedir. Tabloda dikkati çeken bir diğer nokta ise, 2009 küresel finans krizinde gerileyen doğrudan yatırımların bir daha kriz öncesi düzeylere ulaşamamasıdır. Türkiye'nin daha fazla doğrudan yabancı yatırımı çekebilmesi ve bunları daha çok gayrimenkul dışındaki üretken alanlara yönlendirebilmesi için ekonominin yanında siyasi ve hukuki alanda da gelişmelere ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Küreselleşme süreci ve girişimcilerimizin bu sürece uyum sağlama konusundaki çabaları Türkiye'yi de doğrudan yabancı yatırım ihracatçısı konumuna getirmiştir. Bu gelişmede dünya genelindeki fırsatlar kadar ülke içinde yerli yatırımcıların aleyhine olan koşulların da etkili olduğu açıktır.

Nitekim, 29 milyar Dolar gibi büyük bir bölümü 2010 yılı sonrası dönemde olmak üzere 2000-2017-11 arasındaki dönemde girişimcilerimiz dünyanın değişik ülkelerine 40 milyar Dolar düzeyinde doğrudan yatırım yapmıştır. Yatırımların bu şekilde Türkiye'de makro ekonomik ve toplumsal-siyasi süreçlerdeki bazı olumsuzlukların yaşandığı dönemde artması üzerinde durulması gereken bir konudur.

3.4. İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM

Tablo 3.9’da istihdam ile ilgili dönemsel veriler bulunmaktadır. Buradan görüldüğü gibi 2017 yılı Ekim ayı itibariyle ülkemizde çalışma çağındaki nüfus yaklaşık olarak 60 milyondur. Bu nüfusun 31,9 milyonu çalışmak isterken, bunlardan 28,6 milyonu iş bulabilme şansına sahip olmuş, 3,2 milyonu yani yüzde 10,3’ü işsiz kalmıştır.

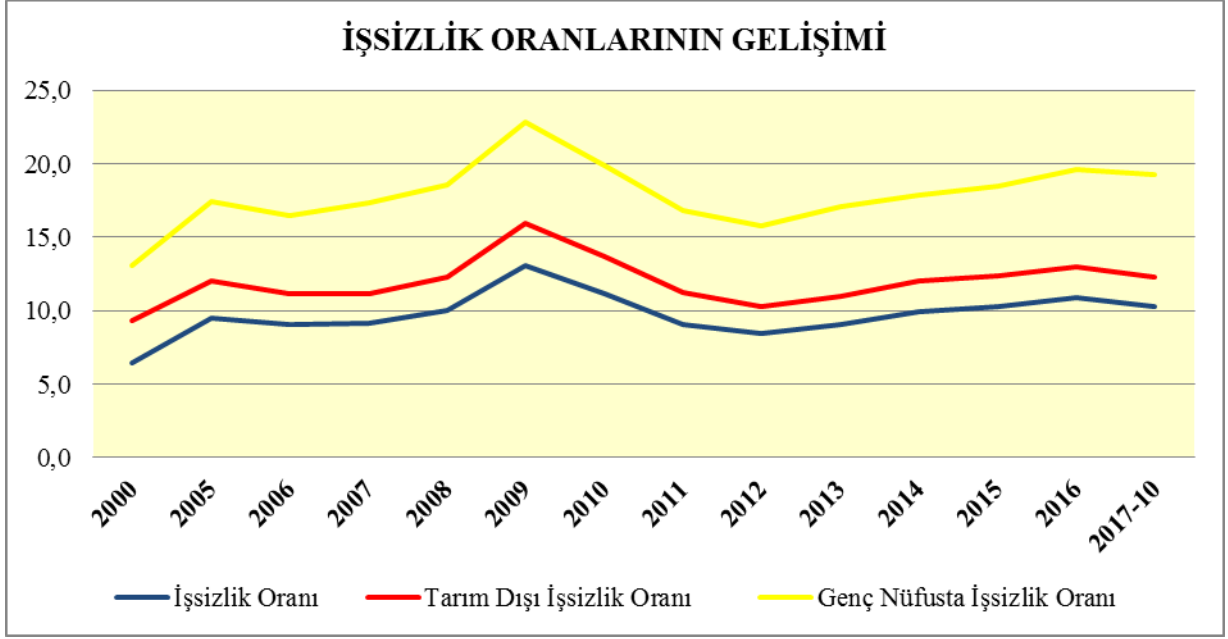
Türkiye’de yüzde 33,9 ile kayıtdışı istihdam yüksek düzeyini 2017 yılında da sürdürmüştür. Günümüzde teknik imkanların ve dolayısıyla, işgücü ve gelir/harcamaları kontrol edebilecek sistemlerin artmasına rağmen bu konuda istenen noktaya gelinememiştir. Kuşkusuz 2000 yılında yüzde 50 olan kayıtdışı istihdam oranının 2017 yılında yüzde 33’lere çekilmesi önemli bir başarıdır. Ancak son üç yılda bu konuda herhangi bir mesafe alınamamış olması da üzerinde durulması gereken bir konudur.

TABLO 3.9: İŞGÜCÜ DURUMU (Bin kişi)

YIL	15 ve üzeri Yaştaki Nüfus	İşgücü Arzı	İstihdam Edilenler	İşsizler	Kayıt Dışı İstihdam	İşgücüne Katılma Oranı	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı	Tarım Dışı İşsizlik Oranı	Genç Nüfusta İşsizlik Oranı
	Bin Kişi					Yüzde				
2000	46.211	23.078	21.581	1.497	50,6	49,9	46,7	6,5	9,3	13,1
2005	48.356	21.691	19.633	2.058	48,2	44,9	40,6	9,5	12,0	17,5
2006	49.275	21.913	19.933	1.980	47,0	44,5	40,5	9,0	11,1	16,5
2007	50.177	22.253	20.209	2.044	45,4	44,3	40,3	9,2	11,2	17,3
2008	50.982	22.899	20.604	2.295	43,5	44,9	40,4	10,0	12,3	18,6
2009	51.833	23.710	20.615	3.095	43,8	45,7	39,8	13,1	16,0	22,9
2010	52.904	24.594	21.858	2.737	43,3	46,5	41,3	11,1	13,7	19,9
2011	53.985	25.594	23.266	2.328	42,1	47,4	43,1	9,1	11,3	16,8
2012	54.961	26.141	23.937	2.204	39,0	47,6	43,6	8,4	10,3	15,8
2013	55.983	27.047	24.601	2.445	36,7	48,3	43,9	9,0	10,9	17,1
2014	56.986	28.786	25.933	2.853	35,0	50,5	45,5	9,9	12,0	17,9
2015	57.854	29.678	26.621	3.057	33,6	51,3	46,0	10,3	12,4	18,5
2016	58.720	30.535	27.205	3.330	33,5	52,0	46,3	10,9	13,0	19,6
2017/10	60.148	31.932	28.645	3.287	33,9	53,1	47,6	10,3	12,3	19,3

Kaynak: TÜİK

Tablodaki veriler ve bağlantılı grafik, Türkiye’de işsizliğin yüzde 10 düzeylerinde istikrar kazandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca yaratabileceği potansiyel sorunların daha büyük olması nedeniyle üzerinde daha fazla durulması gereken tarım dışı işsizlik yüzde 12, çoğunluğunu eğitilmiş insanların oluşturduğu genç nüfusta işsizlik oranı ise yüzde 20 düzeylerine adeta yapışmıştır. Dolayısıyla, enflasyon ve işsizliği Türkiye’nin öncelikli sorunlar arasında saymak yanlış olmayacaktır.

Türkiye'de işgücüne katılım oranı hala gelişmiş ülkelerin oldukça gerisindedir. Türkiye'de ortalama yaş yükseldikçe, kadınların iş hayatına katılımı arttıkça, çok uzak olmayan bir dönemde işgücüne katılım oranını yüzde 70'lere ulaşacaktır. Bu dönemin aynı zamanda Sanayi 4.0 uygulamalarının, yani neredeyse insansız üretim sistemlerinin yaygınlaşmaya başlayacağı döneme karşılık gelecek olması ise konunun önemini daha da artıracaktır. Türkiye bu bağlamda nüfus-eğitim-işgücü-yatırım-üretim zincirinde entegre stratejiler hazırlamak ve uygulamaya koymak zorundadır. Aksi halde, karşılaşılabilecek sosyal ve siyasi sorunların boyutlarını çok büyük olabilecektir.

2017 yılında istihdamın sektörel dağılımına ilişkin gelişmeler ise Tablo 3.10'da verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2016 yılı Ekim ayı sonunda 5,3 milyon kişi olan tarımda çalışan sayısı 2017 yılı Ekim ayı sonu itibariyle yaklaşık 229 bin kişi artarak 5,5 milyona yükselmiştir.

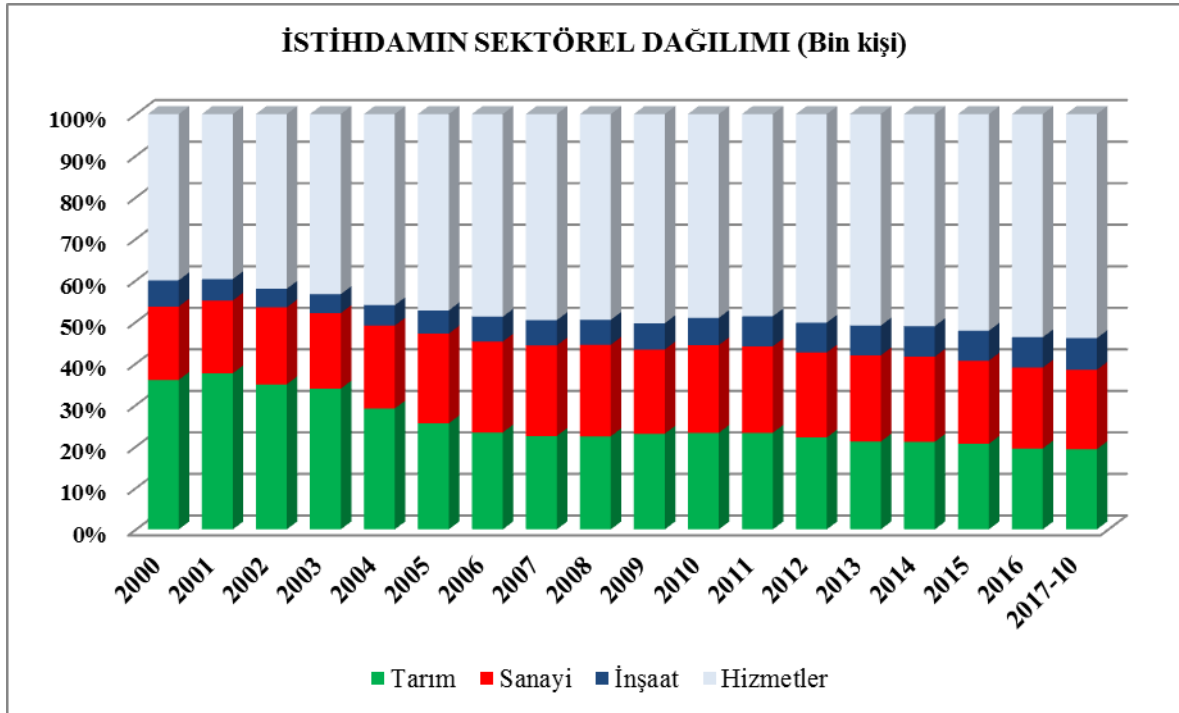
Tarım sektörünün yılın ilk üç çeyreği sonunda yüzde 3,3 oranında büyüdüğü dikkate alındığında istihdam artışı anlamlı görünmektedir. Ancak, sektör yüzde 3,3 büyürken istihdamın yüzde 4,1 oranında artması, günümüz teknolojik imkanları dikkate alındığında, sorgulanması gereken bir durumdur.

TABLO 3.10: İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI (Bin kişi)

Yıl	Bin Kişi				Toplam İçindeki Payları (%)			
	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2008	4.621	4.537	1.239	10.208	22,4	22,0	6,0	49,5
2009	4.752	4.179	1.305	10.380	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	5.084	4.615	1.434	10.725	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	5.412	4.842	1.680	11.332	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	5.301	4.903	1.717	12.016	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	5.204	5.101	1.768	12.529	21,2	20,7	7,2	50,9
2014	5.470	5.315	1.912	13.235	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	5.483	5.332	1.914	13.891	20,6	20,0	7,2	52,2
2016	5.305	5.296	1.987	14.617	19,5	19,5	7,3	53,7
2016-10	5.305	5.282	2.071	14.609	19,5	19,4	7,6	53,6
2017-10	5.534	5.470	2.186	15.455	19,3	19,1	7,6	54,0
Artış	229	188	115	846	--	--	--	--

Kaynak: TÜİK

2017 yılı Ekim ayı itibariyle son bir yılda istihdam; sanayi sektöründe 188 bin, hizmetler sektöründe 846 bin, inşaat sektöründe ise 115 bin kişi artmıştır. Buna göre istihdam; yılın ilk dokuz ayında yüzde 9,5 oranında büyüyen sanayi sektöründe yüzde 3,4, yüzde 10,2 oranında büyüyen inşaat sektöründe yüzde 4,1, yüzde 11 büyüyen hizmetler sektöründe ise yüzde 5,2 oranında artmıştır. Dolayısıyla, tarım dışında hiçbir sektör büyüme hızından daha yüksek oranda istihdam artışı sağlayamamıştır.

Bu gelişmelere bağlı olarak, 2017 yılı Ekim ayı sonunda tarımın istihdam içindeki payı yüzde 19,5'e, sanayinin payı yüzde 19,1'e gerilerken inşaatın payı yüzde 7,6'da sabit kalmış, hizmetler sektörünün payı ise yüzde 54'e yükselmiştir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, 2017 yılında gerçekleşen yüksek oranlı büyüme ve istihdam seferberliği sonucunda hem istihdam artışı sağlanmış, hem de işsizliğin artması engellenmiştir. Ancak gelinen nokta, yüksek büyüme ve istihdam seferberliğinin işsizliği azaltmadığı bir durumda, Türkiye'de üç milyonun üzerindeki işsiz sayısının ve işsizlik oranının azalması için yeni ve farklı stratejilere ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla, hem ekonomi yönetiminin hem bilim adamlarının hem de Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu konuya daha fazla odaklanması uygun olacaktır.

3.5. DIŞ TİCARET, ÖDEMELER DENGESİ VE KURLAR

Bu başlık altında Türkiye ekonomisinin oldukça sorunlu alanları olan dış ticaret, ödemeler dengesi ve döviz kurlarında 2017 yılında yaşanan gelişmeler değerlendirilecektir.

3.5.1. DIŞ TİCARET

Tablo 3.11'den görülebileceği gibi 2016 yılının Ocak-Kasım döneminde 129 milyar Dolar olan ihracat, 2017 yılının aynı döneminde yüzde 10,4 oranında artarak 143 milyar Dolara yükselmiştir. Bu dönemde ithalat ise yüzde 16,9 oranında artarak 210 milyon Dolar olmuştur. İhracat ve ithalattaki bu gelişmelere bağlı olarak da dış ticaret açığı yüzde 33 oranında artarak 50 milyar Dolardan 67 milyar Dolara yükselmiştir. Böylece, yüksek oranlı büyüme yüksek oranda artan dış ticaret açığı olarak geri besleme etkisi yapmış, dışa bağımlılık konusunda yeni adımlar atılması zorunluluğunu bir kez daha hatırlatmıştır.

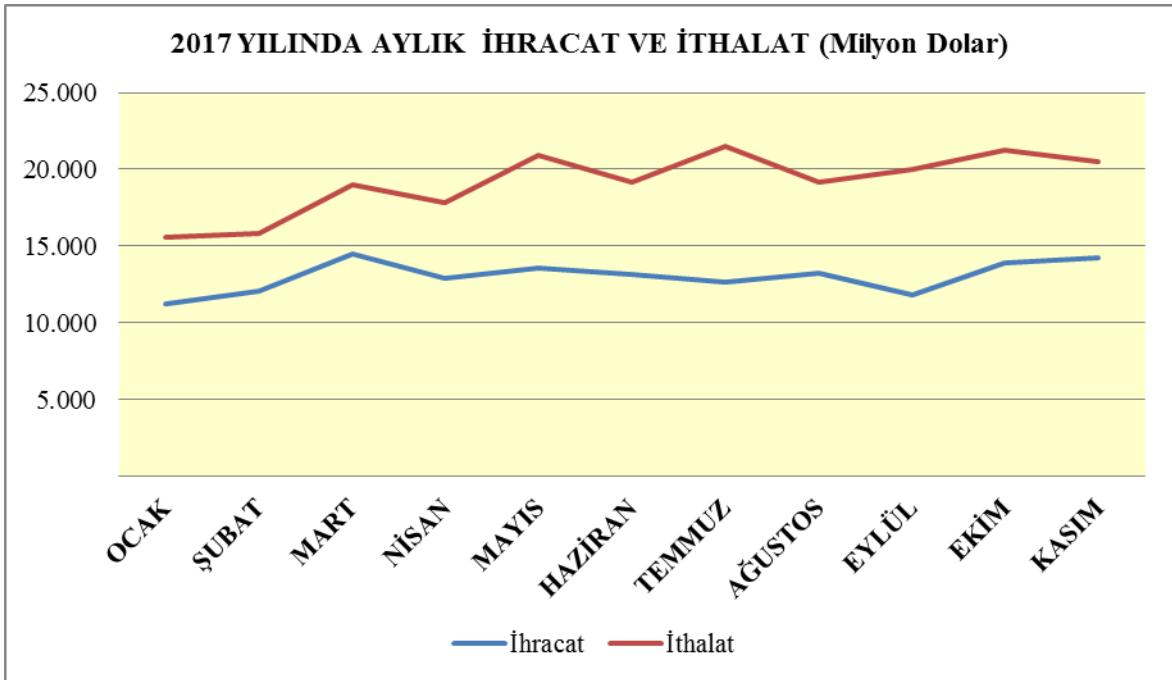
2017 yılında aylar itibari ile ihracat ve ithalatın gelişimini gösteren grafik incelendiğinde, dış ticaret açığında Mayıs ayı sonrasında önemli bir artış yaşandığı görülmektedir. Bu gelişmeye bağlı olarak da Temmuz ayı sonrasında yıllık bazda dış ticaret açığı düzenli olarak artmış ve Kasım ayı sonunda 87 milyar Dolara ulaşmıştır. 2011 yılındaki 105 milyar Dolar ve 2013 yılındaki 99 milyar Dolarlık dış ticaret açığının ardından 2017 yılı Kasım sonunda oluşan yıllık açık Cumhuriyet tarihinin üçüncü büyük açığı olmuştur.

TABLO 3.11: DIŞ TİCARETTE GELİŞMELER (Milyon Dolar)

DÖNEM	İHRACAT		İTHALAT		DENGE	
	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık
OCAK	11.249	132.983	15.592	200.757	-4.343	-67.774
ŞUBAT	12.091	131.866	15.826	201.005	-3.735	-69.139
MART	14.474	131.200	19.018	202.257	-4.544	-71.057
NİSAN	12.861	133.723	17.788	203.857	-4.927	-70.134
MAYIS	13.585	134.486	20.923	207.584	-7.338	-73.097
HAZİRAN	13.128	135.207	19.177	207.284	-6.049	-72.077
TEMMUZ	12.615	138.485	21.490	214.080	-8.875	-75.595
AĞUSTOS	13.254	139.269	19.161	216.626	-5.907	-77.357
EYLÜL	11.815	141.621	19.977	221.305	-8.162	-79.684
EKİM	13.924	140.640	21.215	225.512	-7.292	-84.872
KASIM	14.217	141.776	20.537	229.114	-6.320	-87.338
OCAK-KASIM 2015	--	132.088	--	189.242	--	-57.154
OCAK-KASIM 2016	--	129.749	--	180.208	--	-50.459
OCAK-KASIM 2017	--	143.213	--	210.704	--	-67.491
2017-2016 Değişim (%)	--	10,4	--	16,9	--	33,8

Kaynak: TÜİK

Yeni milli gelir serisine göre Türkiye 2011 yılında yüzde 11,1, 2013 yılında yüzde 8,5 büyümüştür. Dolayısıyla, Türkiye yüzde 5-6'nın üzerinde bir büyüme gerçekleştirdiğinde dış ticaret açığında büyük bir sıçrama ile karşılaşmaktadır. Büyük hedeflere ulaşmak için Türkiye'nin uzun süre yüzde 7 ve üzerinde büyümesi gerekmektedir. Ancak, dış ticaret verileri bu oranların sürdürülebilir olmadığını ortaya koymaktadır.

Mal grubu bazında 2017 yılında dış ticarete yaşanan gelişmeler Tablo 3.12'de sunulmuştur. Buna göre 2016 yılı Ocak-Kasım dönemine oranla, 2017 yılının aynı döneminde tüketim malları ithalatı binde 4, ara malları ithalatı yüzde 27,7 oranında artarken, sermaye (yatırım) malları ithalatı yüzde 10,6 oranında gerilemiştir. Ekonominin oldukça hızlı büyüdüğü bir yılda yatırım malları ithalatının gerilemesi, girişimcilerin geleceğe ilişkin beklentilerinin yeterince iyimser olmadığı anlamına gelmektedir.

Aynı dönemde ihracattaki gelişmelere bakıldığında, 2017 yılının Ocak-Kasım döneminde sermaye (%15,7), ara (%8,9) ve tüketim malları (%11,1) ihracatının arttığı, diğer kategorisinde yer alan malların ihracatının ise yüzde 19 oranında gerilediği görülmektedir.

TABLO 3.12: MAL GRUBU BAZINDA DIŞ TİCARET (Milyon Dolar)

(Milyon Dolar)	Ocak-Kasım				Değişim (%)
	2016		2017		
İhracat	129.749	100,0	143.213	100,0	10,4
Sermaye (yatırım) malları	14.395	11,1	16.649	11,6	15,7
Ara (ham madde) malları	61.505	47,4	66.954	46,8	8,9
Tüketim malları	53.083	40,9	58.990	41,2	11,1
Diğerleri	766	0,6	620	0,4	-19,0
İthalat	180.208	100,0	210.704	100,0	16,9
Sermaye (yatırım) malları	32.693	18,1	29.237	13,9	-10,6
Ara (ham madde) malları	121.573	67,5	155.220	73,7	27,7
Tüketim malları	25.558	14,2	25.659	12,2	0,4
Diğerleri	384	0,2	588	0,3	53,1
DENGE	-50.459	100,0	-67.491	100,0	33,8
Sermaye (yatırım) malları	-18.297	36,3	-12.588	18,7	-31,2
Ara (ham madde) malları	-60.068	119,0	-88.266	130,8	46,9
Tüketim malları	27.525	-54,5	33.331	-49,4	21,1
Diğerleri	381	-0,8	32	0,0	-91,5

Kaynak: TÜİK

Tablo 3.12 Türkiye'nin yapısal sorunlarından birini de ortaya koymaktadır. Nitekim, 2017 yılının ilk 11 aylık bölümünde tüketim malları dış ticareti 33 milyar Dolar fazla verirken, ara mallarında 88 milyar Dolar, yatırım mallarında ise 12 milyar Dolarlık açık verilmiştir. Bazı girdi ve ürünlerde dışa bağımlılığı ortaya koyan bu veriler, aynı zamanda dış kaynak bağımlılığının gerekçelerinden birini de ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle, dış girdi bağımlılığı sonuçta dış kaynak bağımlılığını beslemektedir.

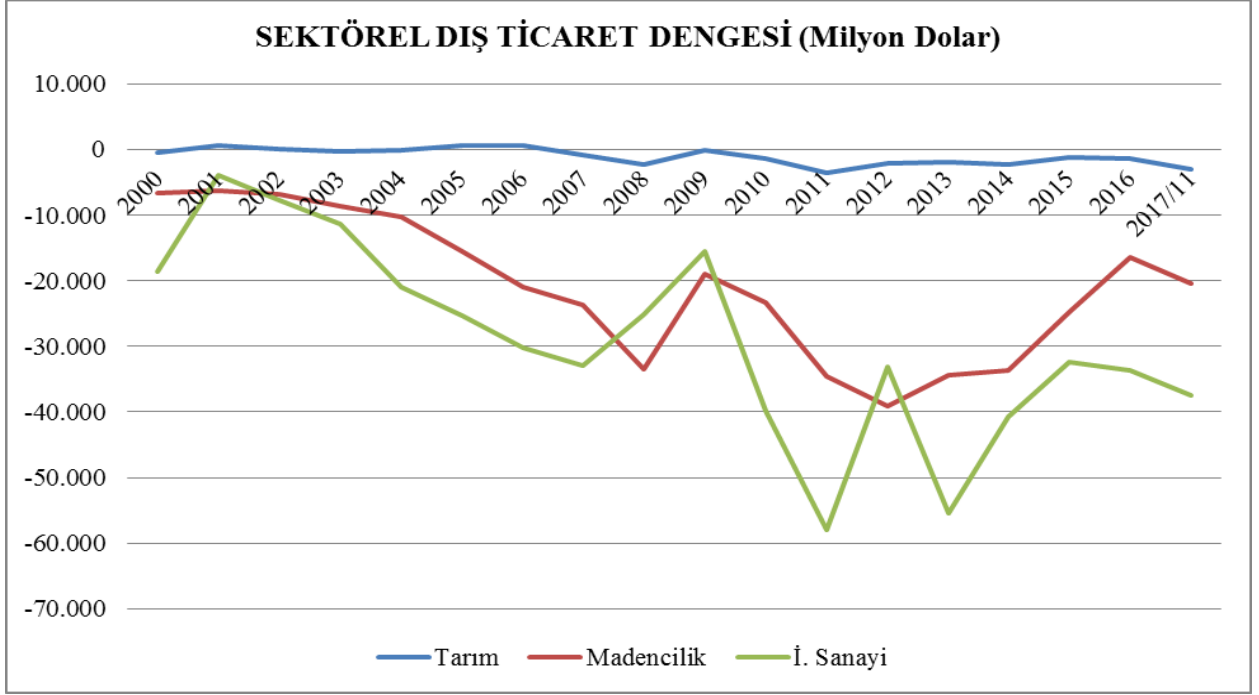
Yıllar itibariyle dış ticaretin sektörel gelişimi Tablo 3.13'de verilmiştir. Buradaki veriler değerlendirildiğinde; 2017 yılı Ocak-Kasım döneminde ihracatın 2016 yılının aynı dönemine göre; tarım, ormancılık ve balıkçılık ürünlerinde yüzde 1,5 oranında gerilerken, imalat sanayi ürünlerinde yüzde 10,4, madencilik ve taş ocaklığı ürünlerinde ise yüzde 31,7 oranında artış yaşandığı görülmektedir. Aynı döneme ilişkin sektörel ithalat verileri incelendiğinde: madencilik ürünlerinde yüzde 39,8, imalat sanayi ürünlerinde yüzde 13,1, tarım ürünlerinde ise yüzde 23,5 oranında artış yaşandığı anlaşılmaktadır.

TABLO 3.13: SEKTÖREL BAZDA DIŞ TİCARET (Milyon Dolar)

YIL	TARIM			MADENCİLİK			İMALAT SANAYİ		
	İhracat	İthalat	Denge	İhracat	İthalat	Denge	İhracat	İthalat	Denge
2005	3.468	2.826	643	810	16.321	-15.511	68.813	94.208	-25.395
2006	3.611	2.935	676	1.146	22.034	-20.887	80.246	110.379	-30.133
2007	3.883	4.672	-788	1.661	25.314	-23.653	101.082	133.938	-32.856
2008	4.177	6.433	-2.256	2.155	35.650	-33.495	125.188	150.252	-25.065
2009	4.536	4.625	-89	1.683	20.625	-18.942	95.449	111.031	-15.581
2010	5.091	6.490	-1.399	2.687	25.933	-23.245	105.467	145.367	-39.900
2011	5.353	8.944	-3.591	2.805	37.331	-34.526	125.963	183.930	-57.968
2012	5.379	7.503	-2.124	3.161	42.247	-39.086	143.194	176.235	-33.041
2013	5.912	7.776	-1.865	3.879	38.205	-34.326	141.358	196.823	-55.465
2014	6.376	8.658	-2.282	3.406	37.126	-33.720	147.059	187.742	-40.683
2015	6.125	7.265	-1.140	2.799	27.609	-24.810	134.390	166.821	-32.431
2016	5.811	7.097	-1.286	2.677	27.609	-24.932	133.596	166.821	-33.225
2016-11	5.112	6.543	-1.431	2.425	16.933	-14.509	121.820	151.977	-30.158
2017-11	5.035	8.079	-3.045	3.193	23.669	-20.475	134.437	171.834	-37.397
Değişim (%)	-1,5	23,5	112,7	31,7	39,8	41,1	10,4	13,1	24,0

Kaynak: TÜİK

2000-2017 dönemine ilişkin olarak sektörel bazda dış ticaret dengesinin gelişimi izleyen grafikte verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2001 krizi sonrasında, yüksek faiz-düşük kur olarak tanımlanabilecek makro ekonomik iklim nedeniyle, tüm sektörlerde özellikle de madencilik ve imalat sanayide dış ticaret açığı hızla artmıştır. 2009 krizinin kurlarda yaptığı düzeltme sonucu dış açıklardaki iyileşme izleyen yıllarda yeniden tersine dönmüştür. Bu arada, 2007 yılından itibaren tarım sektörü de sürekli açık verir hale gelmiştir. Türkiye gibi tarımsal üretim potansiyeli yüksek bir ülkenin tarım ürünleri dış ticaretinde bu noktaya gelmesi üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Zira, önceki yıllarda konjonktürel olarak açık veren tarım ürünleri dış ticareti artık yapısal hale gelmiştir. Bunun anlamı ise Türkiye'nin daha fazla dış kaynağa ihtiyaç duyması, daha kırılgan hale gelmesidir.

Diğer taraftan, tabloda yer alan verilere göre 2005 yılı ile 2017 yılının on birinci ayı arasındaki dönemde dış ticaret dengesi; tarım ürünlerinde 18 milyar Dolar, madencilik ürünlerinde 347 milyar Dolar, imalat sanayi ürünlerinde ise 459 milyar Dolar olmak üzere toplam 825 milyar Dolar açık vermiştir. Bu dönemde, Türkiye dış hizmet gelirleri dengesinde 250 milyar Dolar, cari transferleri ise 22 milyar Dolar fazla oluşmuştur. Dolayısıyla, geriye kalan 552 milyar Dolarlık açık dış borçlanma ve ülke içindeki kaynakların dışarıya çıkışıyla ödenmiştir. Bu veriler Türkiye'nin sürdürülemez bir dış ticaret yapısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca her geçen gün daha yüksek katma değerli ve pahalı bilgi çağı ürünleri daha fazla ithal edilirken ihracatın geleneksel ürün yoğun deseninde dönüşüm sağlanamaması, sorunun her geçen gün daha da büyüyeceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Türkiye ekonomisinin gerçek ve öncelikli gündeminin; üretim deseninde yenilenme ve buna imkan verecek bağlantılı alanlarda (eğitim, Ar-Ge, Ür-Ge gibi) gelişme olması gerekmektedir.

Türkiye'nin dış pazar yapısında 2017 yılında gerçekleşen gelişmeler Tablo 3.14'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 1996 yılında ihracatın yüzde 56'sı AB ülkelerine yapılırken bu oran 2016 yılında yüzde 48'e, 2017 yılı Kasım ayı sonunda ise yüzde 47,1'e gerilemiştir. Aynı dönemde OECD ülkelerinin ihracat içindeki payında benzer bir gelişme olmuş ve 2000 yılında yüze 70 olan pay 2017 yılında yüzde 52'ye gerilemiştir.

TABLO 3.14: İHRACATIN BÖLGESEL DAĞILIMI (%)

ÜLKE GRUBU	1996	2000	2005	2010	2016	2016 Ocak-Kasım	2017 Ocak-Kasım
A-(AB 28)	54,2	56,5	56,5	46,5	48,0	48,3	47,1
B-TÜRKİYE SERBEST BÖL.	1,9	3,2	4,0	1,8	1,3	1,3	1,3
C-DİĞER ÜLKELER	43,9	40,3	39,4	51,7	50,8	50,4	51,7
Diğer Avrupa (AB Hariç)	10,9	6,6	7,7	9,8	6,8	6,9	6,2
Afrika	5,0	4,9	4,9	8,2	8,0	8,0	7,3
Amerika	8,2	12,9	8,1	5,3	6,6	6,5	7,8
Asya	19,5	13,9	18,0	28,0	28,8	28,4	29,9
Avustralya ve Yeni Zelanda	0,3	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4
Diğer Ülke ve Bölgeler	0,1	1,4	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1
D-SEÇİLMİŞ GRUPLAR							
OECD Ülkeleri	63,3	70,8	62,4	50,4	54,3	54,7	52,6
EFTA Ülkeleri	1,4	1,2	1,1	2,1	2,3	2,4	1,0
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	12,6	8,9	11,7	12,7	9,2	9,2	9,9
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	4,9	3,1	3,6	6,7	6,7	6,9	5,1
Bağımsız Devletler Topluluğu	11,0	5,5	6,5	9,0	5,4	5,4	5,7
Türk Cumhuriyetleri	3,2	2,1	1,9	3,4	2,8	2,8	2,7
İslam Konferansı Teşkilatı	17,8	12,9	17,8	28,5	28,9	28,7	28,9
D-8 Gelişen Sekiz Ülke		-	-	-	6,4	6,5	4,4
Toplam	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK

2017 yılında Türkiye'nin ihracatı içindeki payı en fazla artan grup Asya, en fazla gerileyen ülke grubu ise Ekonomik İşbirliği Teşkilatı olmuştur. Bununla birlikte, ilişkilerin geliştirilmesi için önemli çabalar harcanan Afrika ülkelerinin ihracat içindeki payının binde 7 oranında azalarak yüzde 7,3'e gerilemesi dikkati çekmektedir.

Tablo 3.15'de yer alan ithalatın ülke gruplarına göre dağılım verileri incelendiğinde, her zaman olduğu gibi, 2017 yılında da AB ülkeleri ile Asya'nın ilk iki sırayı aldığı görülmektedir. 2017 yılının 11 aylık bölümünde bu iki ülke grubunun ithalat içindeki payının azaldığı, İslam Konferansı Teşkilatının ise arttığı görülmektedir.

TABLO 3.15: İTHALATIN BÖLGESEL DAĞILIMI (%)

ÜLKE GRUBU	1996	2000	2005	2010	2016	2016 Ocak-Kasım	2017 Ocak-Kasım
A-(AB 28)	55,8	52,4	45,2	39,0	39,0	39,1	36,3
B-TÜRKİYE SERBEST BÖL	0,7	0,9	0,7	0,5	0,7	0,7	0,7
C-DİĞER ÜLKELER	43,5	46,7	54,1	60,5	60,3	60,2	63,0
Diğer Avrupa (AB Hariç)	9,0	11,2	17,4	16,2	11,0	10,9	13,4
Afrika	4,6	5,0	2,8	2,6	2,7	2,7	3,0
Amerika	10,6	8,8	6,7	9,1	8,6	8,6	8,9
Asya	18,2	18,9	22,8	28,8	34,2	34,4	33,4
Avustralya ve Yeni Zelanda	1,0	0,6	0,3	0,3	0,3	0,2	0,9
Diğer Ülke ve Bölgeler	0,1	2,2	4,2	3,6	3,4	3,3	3,4
D-SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARI							
OECD Ülkeleri	71,8	66,6	57,6	50,7	50,8	50,7	49,4
EFTA Ülkeleri	2,5	2,1	3,8	2,2	1,6	1,4	3,2
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	8,9	12,4	17,5	17,8	12,2	12,2	13,1
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	2,7	2,8	4,3	6,3	3,9	3,9	4,9
Bağımsız Devletler Topluluğu	7,0	10,2	14,5	15,6	10,4	10,5	11,2
Türk Cumhuriyetleri	0,7	1,2	1,0	1,6	1,3	1,3	1,4
İslam Konferansı Teşkilatı	12,8	11,6	8,3	12,0	11,7	11,5	14,1
D-8 Gelişen Sekiz Ülke		-	-	-	5,5	5,4	6,8
Toplam	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK

3.5.2. ÖDEMELER DENGESİ

2017 yılında ödemeler bilançosunda yaşanan gelişmeler Tablo 3.16'da verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2016 yılı Ocak-Kasım döneminde 28,6 milyar Dolar olan cari açık 2017 yılının aynı döneminde yüzde 37,5 oranında artarak 39,3 milyar Dolara yükselmiştir. Bu gelişmede cari işlemlerin en büyük alt hesabı olan mal dengesindeki (dış ticaret) gelişmeler belirleyici olmuştur. Nitekim, dış ticaret açığı bu dönemde yaklaşık yüzde 39 oranında artmış ve 36 milyar Dolardan 51 milyar Dolara yükselmiştir.

Diğer taraftan, Türkiye'nin, turizm sektörünün katkısıyla geleneksel olarak fazla veren, hizmetler hesabındaki fazla yılın 11 aylık döneminde yüzde 31 oranında artmıştır. Bu hesaptaki olumlu gelişmede turizm sektörünün, özellikle Rusya boyutundan, artan gelirlerinin belirleyici olduğu görülmektedir.

Bu arada yurt dışına ödenen ve yurt dışından elde edilen faiz, kar, menkul kıymet kazançlarının sürekli negatif veren bakiyesinde 2017 yılında yüzde 22 oranında artış yaşanmış ve Türkiye'den bu hesap kanalıyla 10 milyar Dolarlık kaynak çıkışı olmuştur.

TABLO 3.16: ÖDEMELER DENGESİNDE GELİŞMELER (Milyon Dolar)

	(Milyon Dolar)	Ocak-Kasım		Değişim (%)
		2016	2017	
I-(A+B+C)	CARİ İŞLEMLER HESABI	-28.652	-39.393	37,5
1	Toplam Mal İhracatı	136.703	151.672	11,0
2	Toplam Mal İthalatı	173.301	202.716	17,0
A.	DIŞ TİCARET DENGESİ	-36.598	-51.044	39,5
3	Hizmet Gelirleri	34.850	40.551	16,4
4	Hizmet Giderleri	20.143	21.228	5,4
B.	HİZMETLER DENGESİ	14.707	19.323	31,4
5	Yatırım Gelirleri	4.875	4.441	-8,9
6	Yatırım Giderleri	13.086	14.481	10,7
C.	YATIRIM GELİRLERİ DENGESİ	-8.211	-10.040	22,3
D.	CARİ TRANSFERLER	1.450	2.368	63,3
II-(D+E+F)	SERMAYE-FİNANS HESABI	27.961	37.711	34,9
1	Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	2.722	2.360	-13,3
2	Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	10.853	9.817	-9,5
D.	DOĞRUDAN YATIRIM DENGESİ	8.131	7.457	-8,3
1	Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	-16	-656	4000,0
2	Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	8.277	23.292	181,4
2.1	Hisse Senetleri	705	3.050	332,6
2.2	Borç Senetleri	7.572	20.242	167,3
E.	PORTFÖY HAREKETLERİ DENGESİ	8.293	23.948	188,8
1	Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	2.726	4.726	73,4
1.1.	Merkez Bankası	0	0	0,0
1.2.	Genel Hükümet	-315	-405	28,6
1.3.	Bankalar	4.620	2.695	-41,7
1.4.	Diğer Sektörler	-1.579	2.436	-254,3
2	Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	14.240	11.016	-22,6
2.1.	Merkez Bankası	-397	-208	-47,6
2.2.	Genel Hükümet	-888	-843	-5,1
2.3.	Bankalar	2.280	1.678	-26,4
2.4.	Diğer Sektörler	13.245	10.389	-21,6
F	DİĞER YATIRIMLAR DENGESİ	11.514	6.290	-45,4
I+II	Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	-691	-1.682	143,4
III-	NET HATA VE NOKSAN	8.470	2.282	-73,1
I+II+III	GENEL DENGE	-7.779	-600	-92,3
	REZERV VARLIKLAR	7.779	600	-92,3

Kaynak: TCMB

Ödemeler dengesinin para akımlarını gösteren sermaye-finans hesabındaki gelişmeler incelendiğinde; Türkiye'ye 2016 yılının 11 aylık dönemine göre 2017 yılında gelen net dış kaynağın yüzde 34,9 oranında artarak 27 milyar Dolardan 37 milyar Dolara yükseldiği görülmektedir.

Bu 37 milyar Dolarlık sermaye girişinin 23,9 milyar Dolar gibi önemli bir miktarı net sıcak para (portföy yatırımları), 6,2 milyar Doları kamu ve özel kesim net dış borçlanmasından, 7,2 milyar Dolarlık kısmı ise net doğrudan yatırım girişinden kaynaklanmıştır. 2017 yılının ilk 11 aylık dönemine yabancılara satılan gayrimenkul tutarı ise 4,3 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

2017 yılı Ocak-Kasım döneminde gerçekleştirilen 11 milyar Dolarlık dış borçlanmanın 10,3 milyar Dolarlık kısmını bankacılık dışı özel sektör, 1,6 milyar Dolarlık kısmını ise bankacılık sektörü gerçekleştirmiştir. Bu dönemde Merkez Bankası ve Hazine yani kamu kesimi, borç kullanmamış ve yaklaşık 1,1 milyar Dolar dış borç geri ödemesi yapmıştır.

Nereden ve nasıl geldiği veya ülkeden nasıl çıktığı anlaşılamayan döviz hareketlerinin gösterildiği net hata ve noksan kaleminden, geçen yıla göre önemli oranda gerileme olmakla birlikte, yılın 11 aylık bölümünde 2,2 milyar Dolarlık giriş gerçekleşmiştir. Böylece 2017 yılının 11 aylık döneminde sermaye finans hesabından gerçekleşen (37,7 milyar Dolar) para girişi cari açığı (39,3 milyar Dolar) finanse etmeye yetmemiştir. Ayrıca net hata-noksan hesabında gelen ilave 2,2 milyar Dolar da geriye kalan açığı finanse edememiştir. Alt hesaplardaki bu gelişmeler sonucunda ödemeler bilançosu dengesi 600 milyon Dolar açık vermiş yani ülkenin döviz rezervleri bu tutarda azalmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde de ortaya konulduğu gibi, küreselleşme sürecinin önplana çıkan sonuçlarından biri de dünya genelinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımlarına hız kazandırmasıdır. Yıllık bazda 1,4 trilyon Dolara ulaşan doğrudan yatırım hareketi, onun çok çok üstünde olan portföy hareketleri daha çok gelişmiş ülkelere gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru olmaktadır. Böylece dünya genelinde yatırım, üretim ve finansman kartları yeniden dağıtılmaktadır. Ancak ABD'de Donald Trump'ın başkan seçilmesi sonrasında ilan ettiği ve uygulamaya koymaya çalıştığı politikalar, devam etmesi halinde, bu hareketlerin sınırlanması, en azından dünyanın en büyük sermaye ihracatçısı ABD için sözkonusu olabilecektir.

Türkiye'de hızlanan bu sermaye hareketlerinden daha çok sıcak para yani portföy yatırımları kanalından faydalanmıştır. Nitelik açısından sorgulanması gereken bu gelişmenin gerisinde, 2000 sonrası dönemde dünya genelinde yaşanan likidite bolluğunun yanında, daha çok yüksek faiz sunan kamu kağıtları ve sınırlı girişle sıçrayabilen hisse senetleri pazarının bulunduğu söylenebilir.

Türkiye'de sıcak paranın (yabancı portföy yatırımlarının) 2017 yılında aylık bazdaki gelişimi Tablo 3.17'de verilmiştir. Bu tablo incelendiğinde yılın 11 aylık bölümleri itibariyle; 2016 yılında 8,2 milyar Dolar, 2017 yılında ise 23,2 milyar Dolarlık net sıcak para girişi yaşandığı görülmektedir. Bu tutar, sıcak para girişinin 38 milyar Dolar ile rekor kırdığı 2012 yılından sonraki en büyük giriş olmuştur.

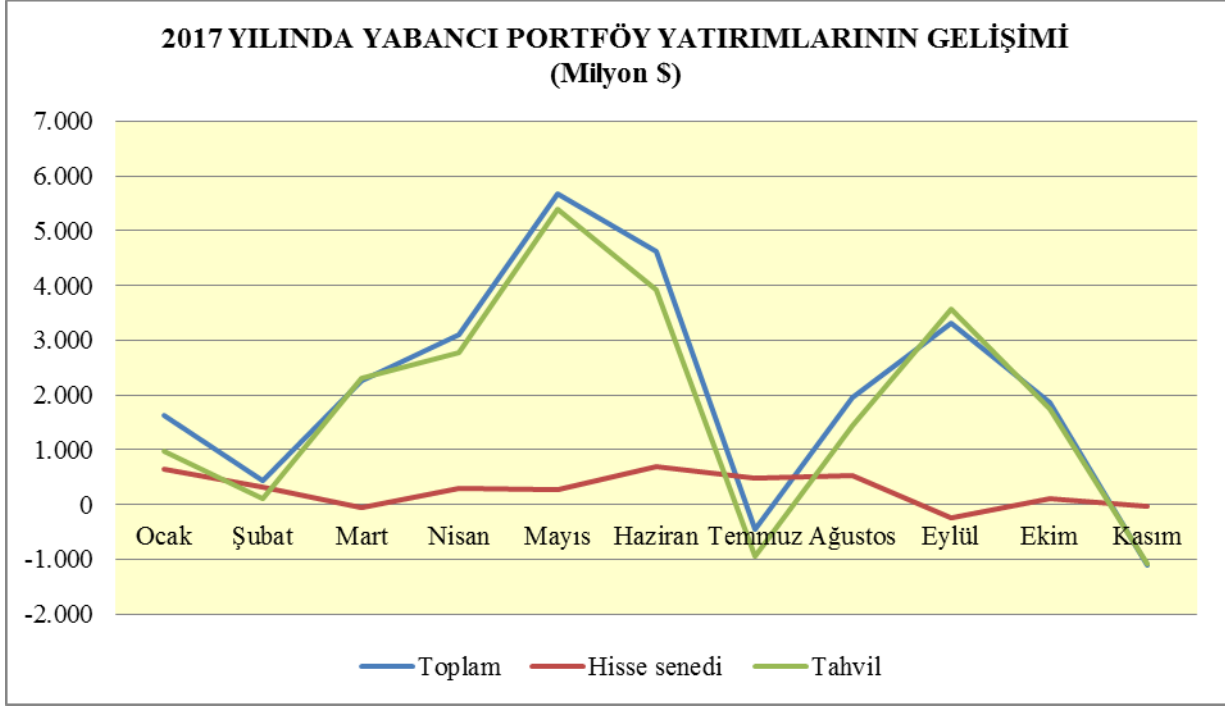
TABLO 3.17: YABANCI PORTFÖY YATIRIMLARININ GELİŞİMİ
(Milyon Dolar)

Aylar	TOPLAM	Hisse Senetleri	Borç Senetleri
OCAK	1.624	649	975
ŞUBAT	443	331	112
MART	2.260	-49	2.309
NİSAN	3.093	307	2.786
MAYIS	5.673	272	5.401
HAZİRAN	4.623	693	3.930
TEMMUZ	-460	488	-948
AĞUSTOS	1.964	520	1.444
EYLÜL	3.319	-248	3.567
EKİM	1.866	111	1.755
KASIM	-1.113	-24	-1.089
Ocak-Kasım 2016	8.277	705	7.572
Ocak-Kasım 2017	23.292	3.050	20.242
Değişim (%)	181,4	332,6	167,3

Kaynak: TCMB

Portföy yatırımlarının yıl içindeki gelişimine bakıldığında 2017 yılında döviz kurlarında yaşanan dalgalanmanın önemli bir nedeninin de sıcak para giriş-çıkışları olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim “Şubat-Temmuz dönemi düzenli giriş, Temmuz çıkış, Ağustos-Ekim giriş, Kasım çıkış” olacak şekilde bir hareket yaşanmıştır. Bu gelişmede FED’in faiz kararına ilişkin beklentiler, içerideki ekonomik (faiz) ve siyasi gelişmeler belirleyici olmuştur.

Portföy yatırımlarının alt unsurlarından hisse senedi cephesinde 2017 yılında yaşanan hareketlere bakıldığında, 2016 yılının Ocak-Kasım dönemine göre bu yıl giren sermayenin 3,3 kata varan bir artış göstererek 700 milyon Dolardan 2 milyar Dolara yükseldiği görülmektedir. Bu gelişme Borsa'da kırılan rekorların bir gerekçesini ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan, 2017 yılının 11 aylık bölümünde Türkiye'ye gelen 23,2 milyar Dolarlık yabancı portföy yatırımının 20 milyar Dolarlık bölümü borç senetleri yani faiz kazancı için gelmiştir. Bu durum bir taraftan yabancılar açısından Türkiye'de faizlerin cazip olduğunu diğer taraftan da dış kaynak girişinin artmasının büyük ölçüde faizlere bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

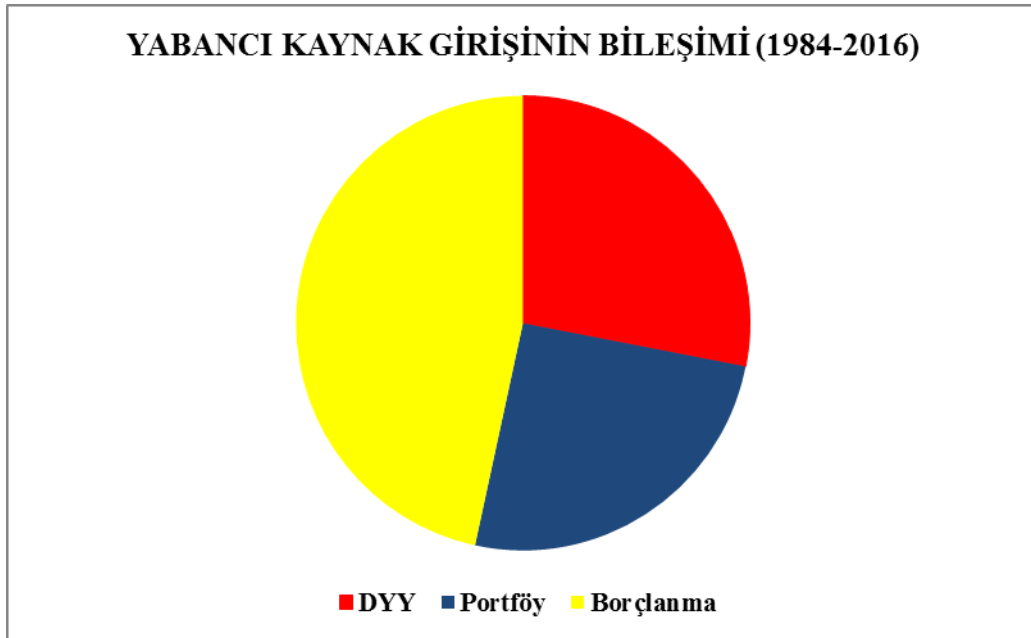
Ülkeler arasında sermaye geçişleri; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve kredi-borçlanma olmak üzere üç kanaldan gerçekleşmektedir. Bir ülkenin bu kaynakları yönlendirmek için tercih edilmesinde; yüksek getiri beklentisi, vergi oranları, hukuk sisteminin işlevselliği ve siyasi istikrar gibi faktörler rol oynamaktadır. Bilindiği gibi doğrudan yatırımlardan kar, portföy yatırımlarından borsa kazancı (hisse fiyatında artış, temettü ve ikincil piyasa işlemlerinde tahvillerin değer artışı), kredi ve borçlardan ise faiz kazancı elde edilmektedir. Tablo 3.18'de 1984 sonrası dönemde ülkemize bu üç kanaldan giren yabancı kaynaklar ile bu kaynaklara ödenen getiriler yer almaktadır.

TABLO 3.18: DIŞARIYA AKTARILAN KAYNAKLAR (Milyon Dolar)

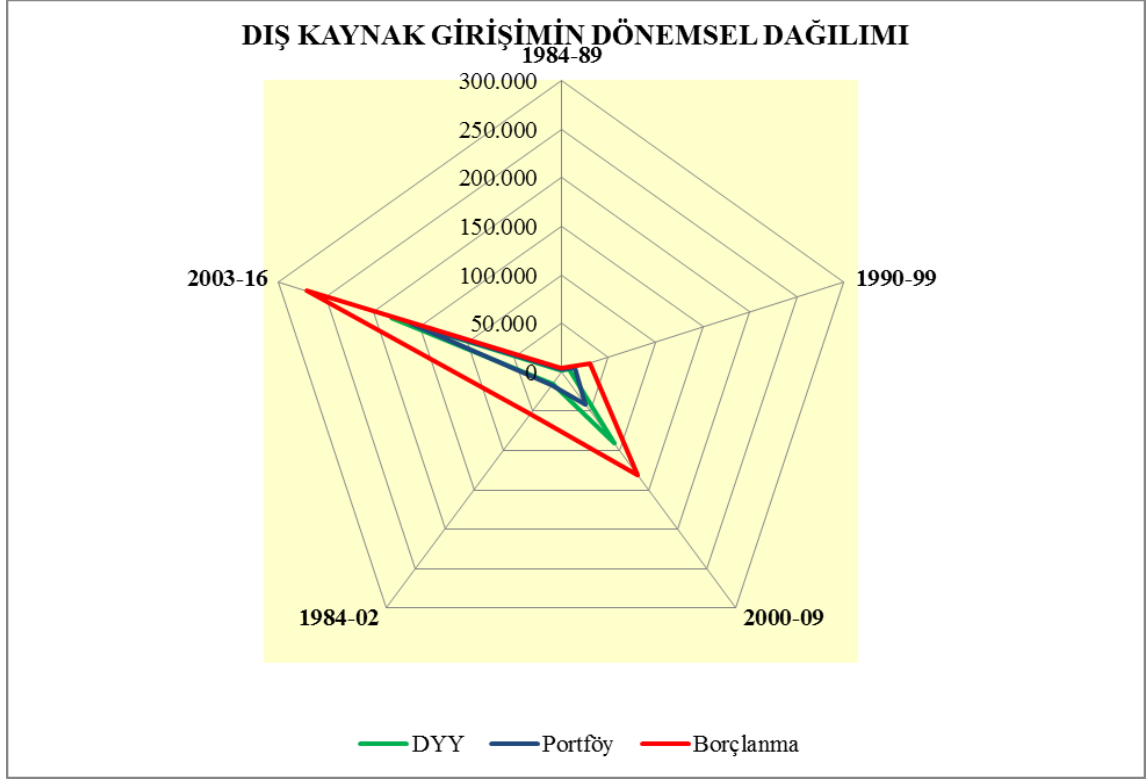
DÖNEM	DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM		PORTFÖY YATIRIMI		DIŞ BORÇLANMA-KREDİ		TOPLAM	
	GİRİŞ	KAR TRANSFERİ	GİRİŞ	KAZANÇ TRANSFERİ	GİRİŞ	FAİZ TRANSFERİ	GİRİŞ	KAZANÇ
1984-89	1.469	-517	3.082	0	4.228	-13.566	8.779	-14.083
1990-99	7.717	-2.202	14.259	-6.264	29.781	-35.690	51.757	-44.156
2000-09	90.602	-13.011	40.673	-28.487	130.863	-58.453	262.138	-99.951
1984-02	14.602	-3.708	16.732	-12.189	53.651	-63.973	84.985	-79.870
2003-16	180.140	-32.981	159.238	-49.750	269.981	-82.534	609.359	-165.265
1984-16	194.742	-36.689	175.970	-61.939	323.632	-146.507	694.344	-245.135
2016/11	10.853	2.975	8.277	4.640	14.240	5.591	33.370	13.206
2017/11	9.817	3.174	23.292	5.274	11.016	6.194	44.125	14.642
Değişim (%)	-9,5	6,7	181,4	13,7	-22,6	10,8	32,2	10,9

Kaynak: TCMB verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablodan görülebileceği gibi 1984-2016 döneminde ülkemize toplam 694 milyar Dolarlık dış kaynak girişi olmuş, bu kaynaklara 245 milyar Dolarlık getiri sağlanmıştır. Bu dış kaynağın yüzde 87 gibi çok büyük bir bölümü 2003 sonrasında gelmiştir. 2017 yılının 11 aylık bölümünde de bu süreç devam etmiş ve ilave 44 milyar Dolarlık kaynak girişi olmuştur. 2017 yılının Ocak-Kasım döneminde yabancı yatırımcıların Türkiye'den transfer ettikleri kazanç tutarı ise 14,6 milyar Dolara ulaşmıştır.

2016 yılı sonu itibariyle 694 milyar Dolara ulaşan yabancı kaynakların dağılımı incelendiğinde; 194,7 milyar Dolarının doğrudan yatırım, 175,9 milyar Dolarının portföy yatırımı, 323 milyar Dolarının ise kredi ve borçlardan oluştuğu görülmektedir. Bu kaynakların dönemsel olarak oransal dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Buradan stratejik ve üretim artışına katkı sağlayan doğrudan yatırım girişlerinin büyük özelleştirmelerin yapıldığı 2000-2009 döneminde yoğunlaştığı, borçlanmanın 2003 sonrasında hız kazandığı görülmektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında; Türkiye'ye dış kaynak girişinin 2003 sonrası dönemde önemli oranda arttığı, bunun da adeta bir bağımlılık yaptığı, buna bağlı olarak da hızlı büyümenin dış kaynak girişine, dış kaynak girişinin faiz oranlarına daha bağımlı hale geldiği söylenebilir. Böylesi bir yapının hem küresel hem ülke içi ekonomik ve siyasi gelişmelere daha duyarlı, daha kırılgan bir ekonomi üretmesi kaçınılmazdır.

3.5.3. ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU

Türkiye'nin dünya genelinden farklı yatırım alanları itibariyle alacakları ile diğer ülkelerin Türkiye'den alacaklarını gösteren uluslararası yatırım pozisyonunda 2017 yılında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tablo 3.19'da yer alan Merkez Bankası verilerine göre 2017 yılının üçüncü çeyreği sonu itibariyle Türkiye'nin dünya genelinde 225 milyar Dolar düzeyinde varlığı, dünya geneline ise 666 milyar Dolar yükümlülüğü (borcu) bulunmaktadır.

TABLO 3.19: ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU

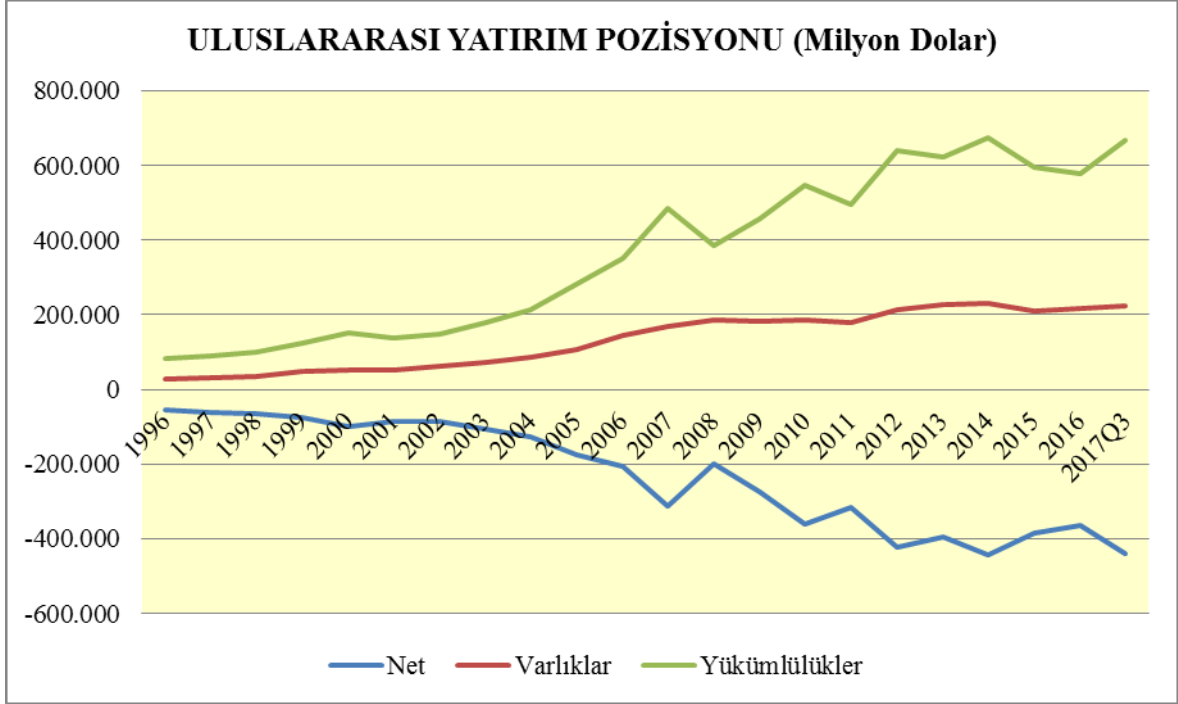
	(Milyon Dolar)	2000	2010	2016	2017 Q3	Değişim (2016-Q3)
	Ulus. Yat. Pozisyonu, NET	-98.281	-361.311	-363.078	-440.586	-77.508
A.	Varlıklar	53.166	185.908	215.526	225.476	9.950
1.	Doğrudan Yatırımlar	3.668	23.962	39.503	41.327	1.824
2.	Portföy yatırımları	0	2.230	1.284	1.136	-148
2.1	Hisse senetleri	0	372	497	400	-97
2.2	Borç senetleri	0	1.858	787	736	-51
3.	Diğer yatırımlar	26.173	73.732	68.479	71.069	2.590
3.1	Diğer Hisse Sen. ve Kat. Pay.	602	991	1.502	1.600	98
3.2	Efektif ve Mevduatlar	19.627	58.139	47.004	47.255	251
3.3	Krediler	2.063	2.557	6.274	7.017	743
3.4	Ticari Krediler	2.697	10.526	12.158	13.650	1.492
3.5	Diğer Varlıklar	1.184	1.519	1.541	1.547	6
4.	Rezerv varlıklar	23.325	85.984	106.260	111.944	5.684
B.	Yükümlülükler	151.447	547.219	578.604	666.062	87.458
1.	Doğrudan Yatırımlar	18.812	188.602	141.637	177.510	35.873
2.	Portföy yatırımları	35.862	118.195	142.979	176.889	33.910
2.1	Hisse senetleri	7.404	61.311	35.505	49.815	14.310
2.2	Borç senetleri	28.458	56.884	107.474	127.074	19.600
3.	Diğer yatırımlar	96.773	240.422	293.988	311.663	17.675
3.1	Efektif ve Mevduatlar	16.111	44.323	43.460	46.594	3.134
3.2	Krediler	72.799	171.240	212.383	220.864	8.481
3.3	Ticari Krediler	7.863	23.381	36.859	42.852	5.993
3.4	SDR Tahsisatları	0	1.478	1.286	1.353	67

Kaynak: TCMB

Dolayısıyla bu tarihte uluslararası yatırım pozisyonu 440 milyar Dolar açık vermiştir. Bu açık, 2016 yılı sonuna göre, 2017'nin üçüncü çeyreğinde yaklaşık 78 milyar Dolar artmıştır. Bu dokuz aylık artış 2010 yılından sonraki (2015) en yüksek ikinci artış olmuştur.

Uluslararası Yatırım Pozisyonu grafiğinden görüldüğü gibi; 1996-2002 döneminde yatırım pozisyonu açığında önemli bir artış olmamış, ancak bu dönemin ardından dış yükümlülükler ve buna bağlı olarak yatırım pozisyonu açığı rekor oranda artmıştır.

2009 yılında kısmen sekteye uğrayan bu gelişme, gelişmiş ülkelerin uyguladığı likidite genişlemesinin ardından yeni ve daha yüksek bir ivme kazanmıştır. Ayrıca 2015 ve 2016 yıllarında daralma sürecine giren pozisyon açığı 2017 yılında yeniden ivme kazanmıştır.

2017 yılı üçüncü çeyreği itibariyle Türkiye'de 666 milyar Dolar olan yabancı varlıkların yani Türkiye'nin küresel yükümlülüklerinin; 177 milyar Doları doğrudan yabancı yatırım, 176 milyar Doları portföy yatırımı, 311 milyar Doları ise mevduat ve krediler şeklinde dağılmaktadır. 2017 yılının 3. Çeyreği sonunda yükümlülüklerde ortaya çıkan artışın 35 milyar Doları doğrudan yatırımlar, 33 milyar Doları portföy yatırımları, 17 milyar Doları ise diğer yatırımlardan kaynaklanmıştır. Bu veriler özellikle küresel spekülörlerin 2017 yılında Türkiye'yi cazip bulduklarını ortaya koymaktadır.

2017 yılının 3. çeyreği itibariyle Türkiye'nin uluslararası varlıklarının dağılımına bakıldığında ise; 41 milyar Dolarının doğrudan yatırım, 1,1 milyar Dolarının portföy yatırımı, 71 milyar Dolarının mevduat ve krediler, 112 milyar Dolarının ise rezerv varlıklar şeklinde bulunduğu görülmektedir. Bu arada 2017 yılının üçüncü çeyreğinde, 2016 yılı sonuna göre, Türkiye'nin varlıkları 9,9 milyar Dolar artarken bu artışın önemli bir bölümü döviz rezervlerindeki 5,6 milyar Dolarlık artıştan kaynaklanmıştır. Dolayısıyla dış kaynak girişindeki artış az da olsa Merkez Bankası rezervlerine yansımıştır.

3.5.4. DÖVİZ KURLARI

Döviz kurlarının, etki gücü açısından Türkiye ekonomisinin en önemli değişkeni olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira en amatöründen en profesyoneline kadar tüm ekonomik aktörlerin ekonomik gelişmeleri değerlendirmek açısından baktıkları ilk göstergelerden biri döviz kurlarıdır. Bu durum Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik krizlerin etkisinin bireylerin yaşamlarına daha çok döviz kurları kanalından (pahalı akaryakıt, ulaşım, ithal ürün gibi) yansımalarıyla yakından ilgilidir. Dolayısıyla döviz kurlarındaki gelişmelere duyarlılık ve tepki oldukça yüksektir.

Bu arada küreselleşme süreci, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin döviz boyutundan handikaplarını bir taraftan daha belirgin olarak ortaya çıkarmış diğer taraftan da küresel spekülörlere fırsatlar yaratmıştır. Nitekim gelişmekte olan ülkeler bir çok nedene bağlı olarak gelişmiş ülkelere oranla yüksek yüksek enflasyonla yaşamaktadır. Bunun önemli bir sonucu faizlerin de yüksek olmasıdır. Yüksek faizler ise küresel spekülörlerin radarına en hızlı yakalanan değişkendir. 1980'lerin başında Batı, 1990'ların başında da Doğu Bloğunun sermaye hareketleri açısından daha liberal hale gelmesiyle spekülatif sermaye adeta hiç inmeyen bir uçak gibi dünyanın her tarafında hareket etmeye başlamıştı. Teknolojik gelişmeler sonucu bu hareket elektronik hatlara kaymıştır. Geline noktada her iş gününde trilyonlarca Dolar elektronik hatlarda dolaşmakta, kimi ülkelerde geçici mutluluklar, kimilerine ise kalıcı acılar bırakmaktadır.

Türkiye böylesi bir iklimde her ikisini de tadan bir ülke konumundadır.

“Yüksek enflasyon→yüksek faiz→sıcak para girişi→reel kurlarda gerileme→ucuz ithal ürün→aşırı tüketim→hızlı büyüme→yüksek cari açık→artan risk algısı→sıcak para çıkışı→kriz→yüksek kur→yüksek faiz→yeniden sıcak para girişi→yeniden reel kurlarda gerileme...”

şeklinde özetlenebilecek kısır döngüyü Türkiye; 1994, 2001, 2009 yılları öncesi ve sonrasında yaşamıştır ve halen yaşamaya devam etmektedir. Ülkeyi 7-8 yılda bir krize götüren bu yapılanmadan çıkış için gerçek anlamda bir yapısal dönüşüm henüz sağlanamamış, adeta “sıcak para” ve “beton bloklar” arasına sıkışmış bir ekonomi görüntüsü oluşmuştur. Böylesi bir sürecin sonsuza kadar devam ettirilemeyeceği açıktır. Türkiye'nin bu süreçten çıkışının; tamamen piyasa dinamiklerine bırakılarak pahalı bir şekilde mi, yoksa bilimsel temelde hazırlanmış stratejiler aracılığıyla daha az hasarla mı gerçekleşeceğini, çok da uzun olmayan zaman gösterecektir.

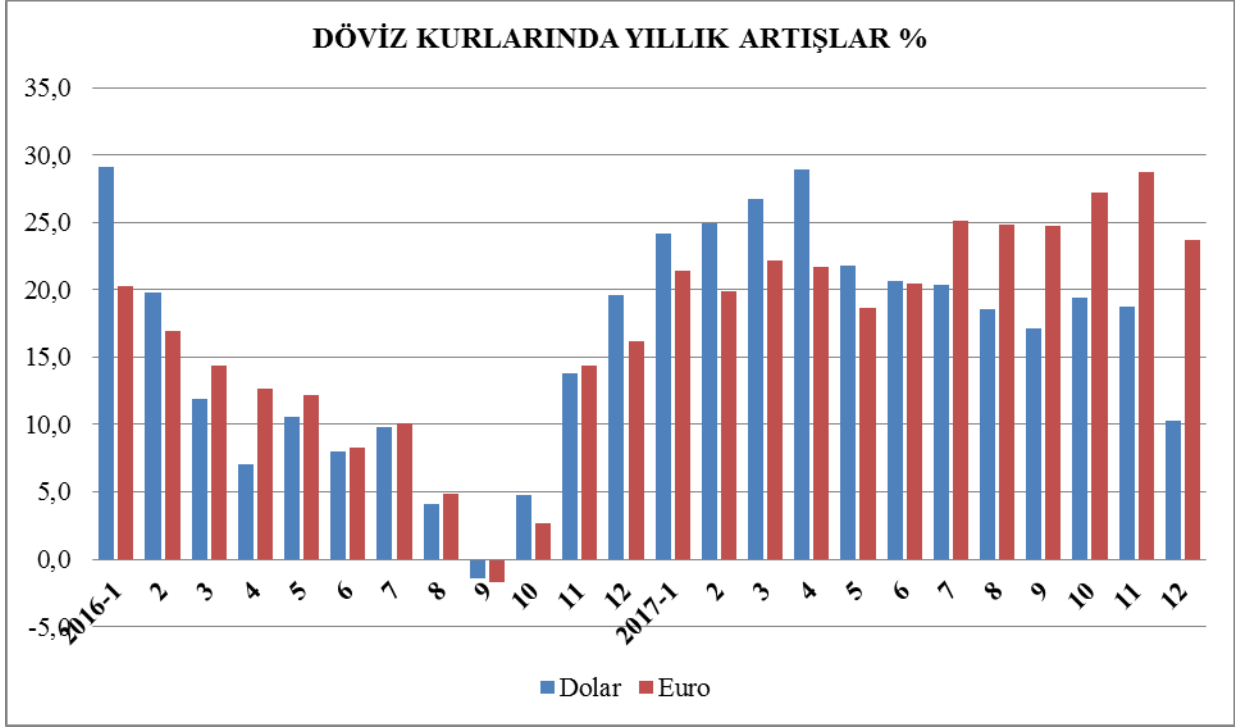
Bu açıklamalar çerçevesinde; 2017 yılında yıllık ortalama döviz kurlarında gerçekleşen gelişmeler Tablo 3.20'de verilmiştir. Buradan 2017 yılına 3,492 TL düzeyinde başlayan Doların yıl sonunda yüzde 10,3 oranında artarak 3,851 TL olduğu görülmektedir. Dolardaki yüksek oranlı artışların yılın ilk ayı ile Ekim ve Kasım'da gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

TABLO 3.20: DÖVİZ KURLARINDA AYLIK GELİŞMELER

AY	DOLAR			EURO			€/ \$
	\$/TL	Aylık değişim	Yıllık Değişim	€/TL	Aylık değişim	Yıllık Değişim	
2016-12	3,492	6,8	19,6	3,685	4,2	16,1	1,055
2017-1	3,738	7,0	24,2	3,969	7,7	21,4	1,062
2	3,676	-1,7	24,9	3,915	-1,4	19,9	1,065
3	3,669	-0,2	26,8	3,919	0,1	22,1	1,068
4	3,657	-0,3	28,9	3,914	-0,1	21,7	1,070
5	3,567	-2,5	21,8	3,936	0,6	18,6	1,103
6	3,522	-1,3	20,6	3,952	0,4	20,5	1,122
7	3,563	1,2	20,4	4,095	3,6	25,1	1,149
8	3,516	-1,3	18,6	4,147	1,3	24,8	1,180
9	3,471	-1,3	17,2	4,141	-0,1	24,8	1,193
10	3,666	5,6	19,4	4,312	4,1	27,2	1,176
11	3,883	5,9	18,7	4,554	5,6	28,7	1,173
12	3,851	-0,8	10,3	4,557	0,1	23,7	1,183

Kaynak: TCMB

Euro ise yeni yıla 3,685 TL olarak girmiş, yılı yüzde 23,7'lik artış ile 4.557 TL'ye yükselerek kapatmıştır. Euro'daki yüksek oranlı artışların da Dolar ile aynı dönemde gerçekleştiği görülmektedir. Küresel ve daha çok da ABD'deki ekonomik ve siyasi gelişmelerin etkisiyle, Euro Dolar karşısında değer kazanmış ve 1.055'den 1.183'e yükselmiştir. 2017 yılı sonunda paritenin geldiği düzey 2014 yılı Aralık ayından sonraki en yüksek düzey olmuştur. ABD'nin 450 milyar Dolar düzeyinde cari açık verirken Euro bölgesinin 400 milyar Dolar düzeyinde cari fazla vermesi nedeniyle bu gelişmeyi normal karşılamak gerekmektedir. Ancak, spekülasyon hareketleri ve siyasi gelişmelerin döviz kurlarının değerini ekonomilerin reel dinamiklerinden kopardığı bir küresel iklimde Euro/Dolar paritesindeki değişimlerin kaçınılmaz olacağı açıktır.

Döviz kurlarında yıllık ortalamalar boyutunda yaşanan gelişmeler ise Tablo 3.21’de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, Dolar kurunda yüzde 20,7, Euro kurunda yüzde 23,2, yarım Dolar ve yarım Euro’dan oluşan döviz sepetinde ise yüzde 22,1 oranında artış olmuştur. Bu yıl içinde ayrıca Euro, Dolar karşısında değer kazanmıştır.

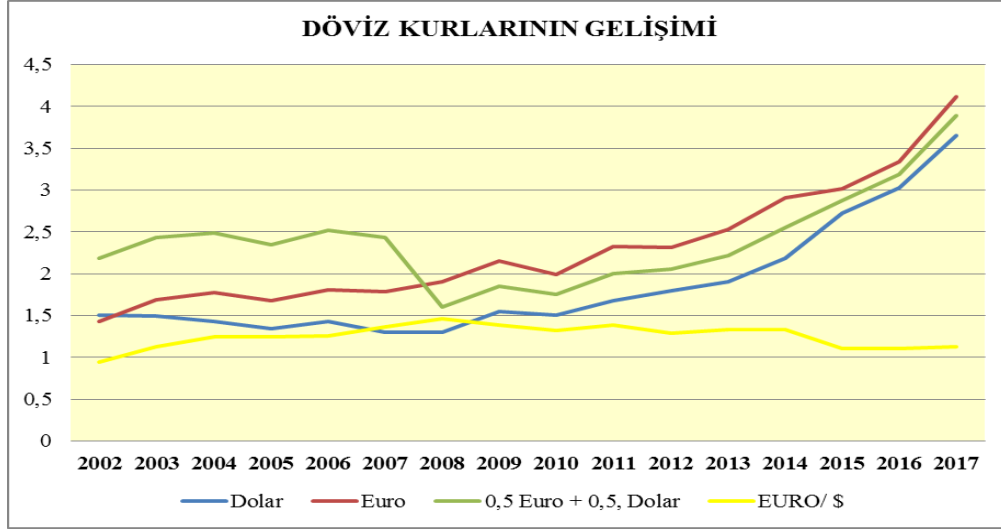
TABLO 3.21: DÖVİZ KURLARINDA YILLIK GELİŞMELER

YIL	Dolar	Euro	0,5 Euro + 0,5 Dolar	EURO/ \$ Paritesi
2002	1,509	1,433	2,188	0,949
2003	1,497	1,689	2,438	1,129
2004	1,426	1,772	2,485	1,243
2005	1,344	1,674	2,346	1,245
2006	1,435	1,804	2,522	1,258
2007	1,305	1,782	2,435	1,366
2008	1,296	1,900	1,598	1,466
2009	1,551	2,156	1,854	1,390
2010	1,504	1,994	1,749	1,326
2011	1,674	2,328	2,001	1,391
2012	1,797	2,310	2,053	1,286
2013	1,903	2,528	2,216	1,328
2014	2,190	2,909	2,549	1,328
2015	2,722	3,021	2,872	1,110
2016	3,024	3,343	3,183	1,105
2017	3,651	4,120	3,886	1,129
Artış (%)	20,7	23,2	22,1	2,2

Kaynak: TCMB

Tabloda yer alan veriler ve aşağıdaki grafik incelendiğinde Euro'nun TL karşısındaki nominal değerinin 2011 yılından sonra düzenli olarak arttığı, son iki yılda ise artış eğiliminin daha da güçlendiği görülmektedir. Dolarda ise artış eğilimi ise 2015 yılından sonra daha belirgin hale gelmiştir. Bu arada döviz sepeti ilk kez 2016 yılında 3 TL'yi aşmış, 2017 yılında ise 4 TL sınırını zorlamaya başlamıştır.

Döviz kurlarındaki değişmeyi enflasyondan bağımsız olarak değerlendirmek yani sadece nominal kurları analiz etmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Bu nedenle Tablo 3.22'de 2003-2017 döneminde Türkiye'deki enflasyon oranları (TL'nin ülke içindeki satınalma gücündeki düşüş) ile Dolar ve Euro'nun değerindeki değişme (TL'nin döviz satınalma gücündeki değişiklik) verilmiştir.

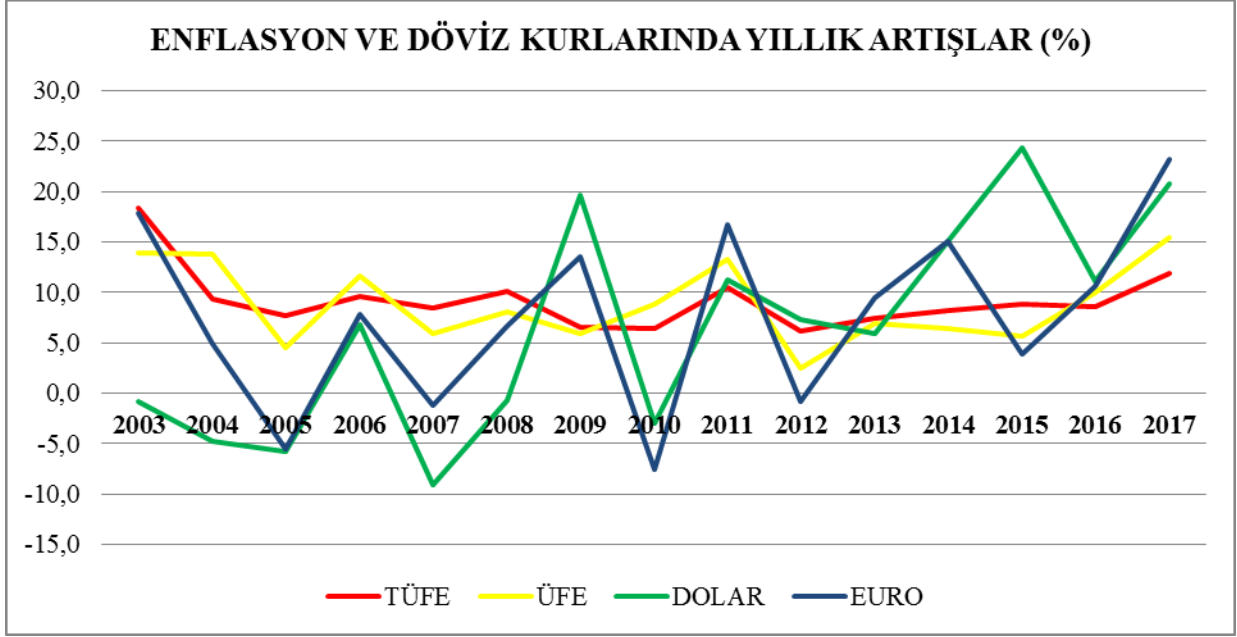
2003-2008 döneminde nominal Dolar kurunda, 2006 yılı hariç, gerileme yaşanmış yani TL'nin Doları satın alma gücü artmıştır. Böylece bu dönemde Dolar bazlı ithal malların TL cinsinden fiyatları ortalama olarak yüzde 2,4 oranında gerilerken, içindeki malların fiyatı ise yaklaşık yüzde 10 artmıştır. Bir başka deyişle, TL içinde değer kaybederken dışarıda değer kazanmıştır. Bunun anlamı yerli girişimcilerin yüzde 12,4 düzeyinde bir fiyat dezavantajına düşmesidir. Euro açısından ise bu oran yüzde 5,5 düzeyindedir. Yani ülkemiz ihracatçısı dış pazarlarda, iç piyasa için üretim yapan yerli girişimcimiz ise ülke içinde yabancı rakiplerine karşı rekabet gücü kaybına uğramıştır.

TABLO 3.22: ENFLASYON DÖVİZ KURLARI (%)

YIL	TÜFE	ÜFE	DOLAR	EURO
2003	18,4	13,9	-0,8	17,9
2004	9,3	13,8	-4,7	4,9
2005	7,7	4,5	-5,8	-5,5
2006	9,7	11,6	6,8	7,8
2007	8,4	5,9	-9,1	-1,2
2008	10,1	8,1	-0,7	6,6
2009	6,5	5,9	19,7	13,5
2010	6,4	8,9	-3,0	-7,5
2011	10,5	13,3	11,3	16,8
2012	6,2	2,5	7,3	-0,8
2013	7,4	7,0	5,9	9,4
2014	8,2	6,4	15,1	15,1
2015	8,8	5,7	24,3	3,9
2016	8,5	9,9	11,1	10,7
2017	11,9	15,5	20,7	23,2
Ort.	9,2	8,9	6,5	7,6

Kaynak: TCMB

Bununla birlikte, grafikten de görülebileceği gibi, ilk düzeltme 2009 krizi sürecinde gelmiş, ardından da 2014 yılından sonra döviz kurlarındaki artış enflasyonun üzerine çıkmıştır. Böylece 2003-2008 aralığındaki dönemsel bozulma, 2014 sonrasında dönemsel düzeltme sürecine girmiştir.

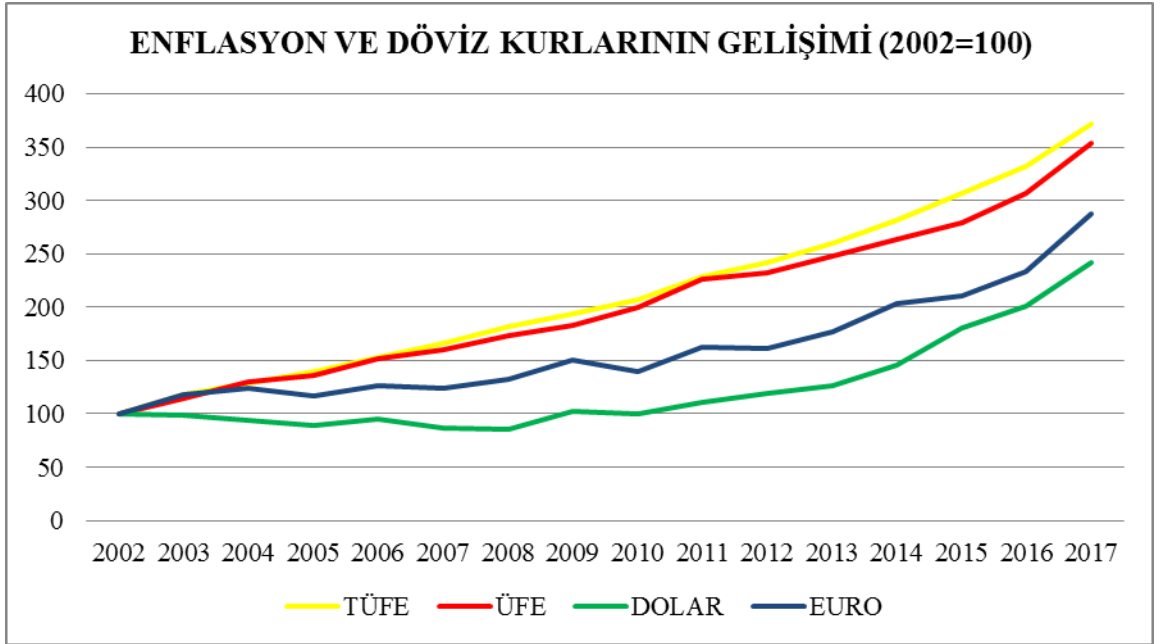
Bu düzeltmenin hangi aşamada olduğunu ortaya koymak amacıyla, kriz sonrası olması nedeniyle 2002 yılı baz alınarak, döviz kurlarındaki değişimler ve enflasyon verilerinden endeks oluşturulmuştur. Böylece 2002 yılına göre; TL'nin değerindeki değişimleri değerlendirme imkanı doğmuştur. Buna göre; 2002-2017 döneminde TÜFE 3,7 kat, ÜFE 3,5 kat artarken, Euro'nun nominal değerindeki artış 2,8, Doların nominal değerindeki artış ise 2,4 kat olmuştur.

TABLO 3.23: DÖVİZ KURLARINDA DÖNEMSEL GELİŞMELER (2002=100)

YIL	TÜFE	ÜFE	DOLAR	EURO
2002	100,0	100,0	100,0	100,0
2003	118,4	113,9	99,2	117,9
2004	129,4	129,6	94,5	123,7
2005	139,4	135,5	89,1	116,8
2006	152,8	151,2	95,1	125,9
2007	165,6	160,2	86,5	124,4
2008	182,3	173,2	85,9	132,6
2009	194,2	183,4	102,8	150,5
2010	206,6	199,7	99,7	139,1
2011	228,2	226,3	110,9	162,5
2012	242,3	231,9	119,1	161,2
2013	260,2	248,0	126,1	176,4
2014	281,5	263,8	145,1	203,0
2015	306,3	278,9	180,4	210,8
2016	332,4	306,6	200,4	233,3
2017	372,0	354,0	241,9	287,5

Kaynak: TCMB

Bu verilerin anlamı ise, 2002 yılında içeride fiyatı 100 TL olan bir nihai malın fiyatının 2017 yılında 372 TL'ye yükselirken, Euro bölgesinden ithal edilen malın fiyatının ancak 287 TL'ye, ABD'den (veya başka bir ülkeden Dolarla satın alınan) ithal edilen malın fiyatının ise 242 TL'ye yükselmesidir. Kuşkusuz ABD ve Euro bölgesinde de enflasyon yaşanmakta dolayısıyla bu ülke/bölgelerde de fiyatlar artmaktadır. Ancak, Türkiye'deki yıllık yüzde 10 düzeylerindeki enflasyon dikkate alındığında, yüzde 2'yi geçmeyen bu oranların sınırlı fiyat artışı etkisi ihmal edilebilir. Dolayısıyla, 2002 yılına göre 2017 yılında Türkiye'deki malların fiyatı (TÜFE'ye göre) Euro ile ithal edilen mallar karşısında yüzde 29,4, Dolar ile ithal edilen ürünlerde ise yüzde 53,8 oranında pahalı kalmıştır. Bu düzeydeki farkı kar marjlarından taviz ile gidermek mümkün olamayacağı için de geriye seçenek olarak yerli üreticilerin daha çok ithal girdi kullanmaya ve/veya ürettikleri ürünü ithal etmeye başlamaları kalmaktadır. Kuşkusuz en son seçenek de üretimde vazgeçmek olacaktır.

Son yıllarda kurlarda yaşanan artışların yeterli/gerekli düzeltmeyi ne oranda yaptığını grafikten görmek mümkündür. Bu arada, önceki bölümlerde ele alınan göstergelerdeki değişiklikler de dikkate alındığında, grafik Türkiye'de istikrarlı tek şeyin enflasyon olduğunu ortaya koymaktadır. Baz alınan 2002 yılına göre Türkiye'de üretilen malların hala ithal edilen mallara göre pahalı olduğu, yani TL'nin Dolar ve Euro'yu satın alma gücünün hala yüksek olduğu görülmektedir. Bu da döviz kurlarında olası artışın devam edeceği anlamına gelmektedir.

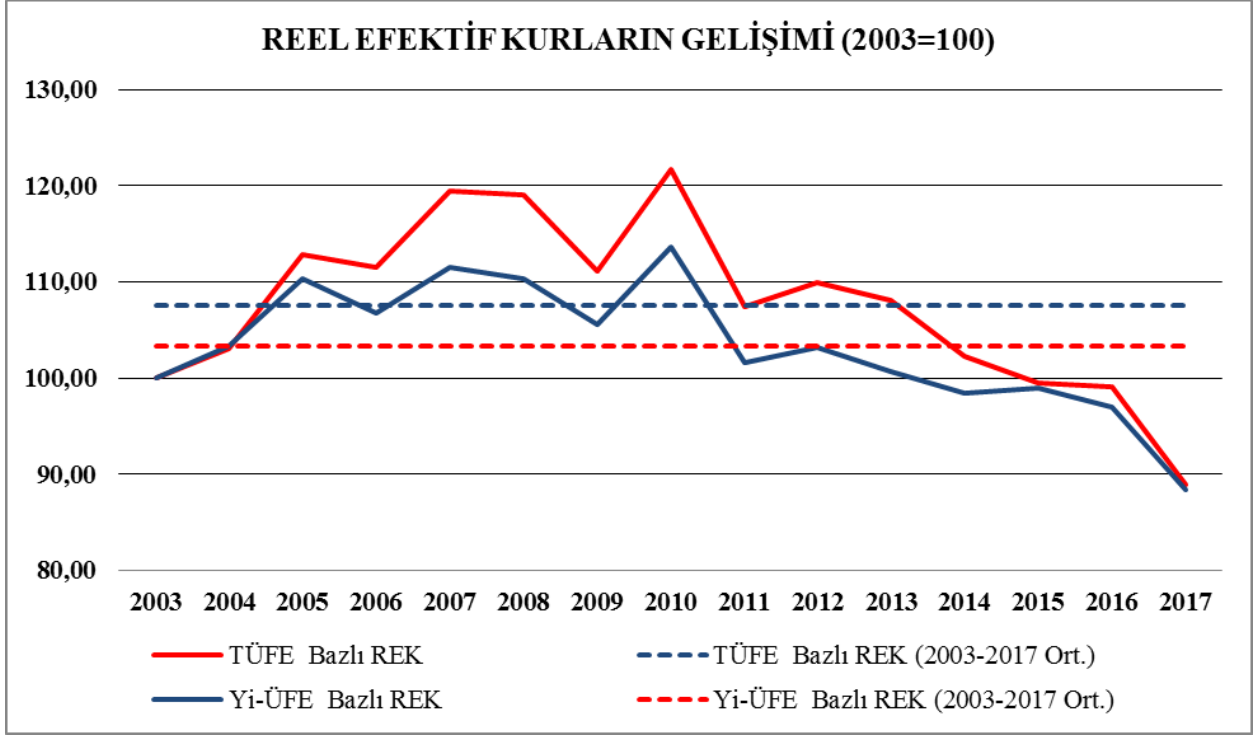
Kurların reel düzeyini daha kapsamlı olarak değerlendirmek için reel efektif döviz kuru (REK) endeksleri de kullanılmaktadır. Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından hesaplanan reel efektif döviz kuru (REK) endeksleri ülkemiz fiyat düzeyinin dış ticaret yaptığımız ülkelerin fiyat düzeylerine oranının, ağırlıklı geometrik ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Bu kur TÜFE veya Yi-ÜFE bazlı olarak hesaplanmakta ve reel efektif kurdaki artış TL'nin reel olarak değer kazandığı, düşüş ise değer kaybettiği anlamına gelmektedir. Tablo 3.24'de 2003-2017 döneminde reel efektif kurların gelişimi verilmiştir.

TABLO 3.24: REEL EFEKTİF DÖVİZ KURLARI

YIL	TÜFE Bazlı REK	Değişim (%)	Yi-ÜFE Bazlı REK	Değişim (%)
2003	100,00	--	100,00	--
2004	103,06	3,1	103,27	3,3
2005	112,84	9,5	110,33	6,8
2006	111,50	-1,2	106,77	-3,2
2007	119,45	7,1	111,49	4,4
2008	119,03	-0,4	110,29	-1,1
2009	111,18	-6,6	105,62	-4,2
2010	121,74	9,5	113,66	7,6
2011	107,39	-11,8	101,55	-10,7
2012	110,00	2,4	103,18	1,6
2013	108,13	-1,7	100,73	-2,4
2014	102,28	-5,4	98,47	-2,2
2015	99,50	-2,7	98,91	0,5
2016	99,06	-0,4	96,94	-2,0
2017	88,83	-10,3	88,41	-8,8
Ort.	107,60		103,31	

Kaynak: TCMB

Buna göre 2004-2013 döneminde TL sürekli olarak aşırı değerlenmiş, yani ithal mallar Türkiye için ucuzlamıştır. 2009 yılında, krizin etkisiyle TL'nin değerinde bir düşüş olmuş, ancak yine başlangıç yılının üzerinde yani aşırı değerli kalmıştır. 2014 yılından sonra TL'de düzenli bir değer kaybı gerçekleşmiştir. 2017 yılında TL'nin değerinde görülen gerileme ise 2011 yılından sonraki en yüksek ikinci düşüş olmuştur.

Diğer taraftan 2003-2017 döneminde TL ortalama olarak; TÜFE bazlı reel efektif kur açısından yüzde 7,6, Yi-ÜFE bazlı reel efektif kur açısından ise yüzde 3,3 oranında değerlenmiştir. Grafikte, 2003-2017 dönemine ilişkin TÜFE ve Yi-ÜFE bazlı reel efektif kur endeksleri ile dönem ortalamaları verilmiştir. Buradan da TL'nin uzun süre değerli kaldığını görmek mümkündür. Bu veriler, 2000'li yıllarda Türkiye'de rekorlar kıran dış ticaret açığının önemli bir gerekçesini de ortaya koymaktadır.

3.6. KAMU KESİMİ DENGESİ

Hem büyüklüğü hem de aldığı kararlar ve uygulamalar nedeniyle ekonomik gelişmeler üzerinde önemli ölçüde belirleyici olan kamu kesiminde 2017 yılında yaşanan gelişmeler farklı göstergeler aracılığıyla izleyen bölümde değerlendirilmiştir.

3.6.1. BÜTÇE DENGESİ

2017 yılında bütçedeki gelişmeler hem bütçe açığı hem de ihtiyaçtan fazla görünen borçlanma nedeniyle sıkça gündeme gelmiştir. Bunda da en önemli etken, gelişmekte olan ülkelerin çoğu kez ya dış açıkları ya da bütçe açıkları nedeniyle krizler yaşıyor olmasıdır.

Devletin gelir ve giderleri kadar önceliklerinin ve uyguladığı maliye politikalarının yansıdığı devlet bütçesinde 2017 yılında yaşanan gelişmeler Tablo 3.25'de verilmiştir. Buradan görüldüğü gibi, bu yıl devletin elde ettiği toplam gelir yüzde 13,8, vergi gelirleri ise yüzde 16,8 oranında artmıştır. Bu oranlar toplam bütçe ve vergi gelirleri için başlangıç hedeflerinden yüzde 3-5 oranında daha yüksektir. 2017 yılında yüzde 12 düzeyindeki enflasyon ve yüzde 6-7 aralığında gerçekleşmesi beklenen büyüme, yani en geniş tanımlı vergi matrahı olan nominal ulusal hasılanın yüzde 18 düzeyinde büyüyecek olduğu dikkate alındığında, bu artışlar sürpriz olmaktan çıkmaktadır.

2017 yılı bütçesindeki harcama kalemlerinde yaşanan gelişmeler incelendiğinde; faiz harcamalarının yüzde 12,9 oranında, faiz dışı harcamaların ise yüzde 16,3 oranında arttığı görülmektedir. Harcamalar içinde en büyük payı 270 milyar TL ile cari transferler oluştururken, bunu 189 milyar TL ile personel harcamaları (maaş+SGK primi) ve yaklaşık 70 milyar TL ile de sermaye giderleri (yatırımlar) izlemektedir. Ayrıca, bu yıl faiz harcamalarında ortaya çıkan 6,5 milyar TL'lik artış dikkat çekmektedir.

Diğer 2017 yılında bütçe açığı 2016 yılına göre yüzde 58,3 oranında artmış ve 47 milyar TL'ye yükselmiştir. Buna bağlı olarak da faiz dışı fazla 20 milyar TL'den 9 milyar TL'ye gerilemiştir. Bu veriler 2017 yılında bütçede belirgin bir bozulmaya işaret etmektedir.

TABLO 3.25: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ

(Milyon TL)	2016	2017	Gerç. (%)	Değişim (%)
BÜTÇE GİDERLERİ	584.071	677.722	105,1	16,0
Faiz Hariç Giderler	533.825	621.011	105,7	16,3
Personel Giderleri	148.864	162.139	99,7	8,9
Sosyal Güv.Kur. Devlet Primi	24.699	27.267	100,5	10,4
Mal ve Hizmet Alımları	54.100	63.470	121,8	17,3
Cari Transferler	224.847	270.962	108,7	20,5
Sermaye Giderleri	59.677	70.541	106,5	18,2
Sermaye Transferleri	8.881	13.341	122,6	50,2
Borç Verme	12.756	13.291	102,9	4,2
Yedek Ödenekler	0	0	0,0	
Faiz Harcamaları	50.247	56.712	98,6	12,9
BÜTÇE GELİRLERİ	554.140	630.349	105,4	13,8
Genel Bütçe Gelirleri	533.203	607.215	103,9	13,9
Vergi Gelirleri	459.002	536.048	104,9	16,8
Teşebbüs ve Mülkiyet Geliri	23.748	19.755	115,4	-16,8
Özel Gelirler ile Al. Bağışlar ve Yard.	1.122	2.163	145,3	92,8
Faizler, Paylar ve Cezalar	34.910	35.432	94,4	1,5
Sermaye Gelirleri	12.828	11.673	75,8	-9,0
Alacaklardan Tahsilat	1.594	2.145	129,2	34,6
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	17.012	18.932	193,6	11,3
Düzenleyici ve Den. Kur. Gelirleri	3.925	4.202	100,4	7,1
BÜTÇE DENGESİ	-29.932	-47.373	101,1	58,3
Faiz Dışı Denge (Maliye Tanımlı)	20.315	9.339	87,7	-54,0

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı

Diğer taraftan Tablo 3.26'den görülebileceği gibi 2017 yılında toplam vergi gelirleri yüzde 16,8, gelir vergisi tahsilâtı yüzde 16,3, kurumlar vergisi tahsilâtı yüzde 23,1 oranında artmıştır. Kurumlar vergisi tahsilatındaki artış ekonominin hızlı büyümesi yanında KGF destekli kredilerinin olumlu bir diğer yansıması olarak da değerlendirilebilir.

Ayrıca dâhilde alınan KDV tahsilâtı yüzde 3, ithalattan alınan KDV tahsilâtı yüzde 29,7, ÖTV tahsilâtı ise yüzde 14,9 oranında artmıştır. İthalattan alınan KDV tahsilatındaki yüksek oranlı artış hem ithalat hem de kur artışlarından kaynaklanmıştır. Bu yıl bazı ürünlerde uygulanan ÖTV indirimine rağmen ÖTV tahsilatındaki artış ve hedefin yüzde 1 üzerine çıkmış olması dikkat çekmektedir. Bununla birlikte dahilde alınan KDV tahsilatı hem çok düşük hem de hedefin altında kalmıştır.

TABLO 3.26 VERGİ GELİRLERİNİN GELİŞİMİ

(MİLYON TL)	2016	2017			
		HEDEF	GERÇ.	GERÇ.(%)	ARTIŞ (%)
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ GELİRLERİ	554.140	598.274	630.349	105,4	13,8
VERGİ GELİRLERİ	459.002	511.085	536.048	104,9	16,8
GELİR, KAR VE SER. KAZANÇ. ÜZ. AL. VER.	139.574	155.063	165.304	106,6	18,4
GELİR VERGİSİ	96.605	108.905	112.399	103,2	16,3
-Beyana Dayanan Gelir Vergisi	4.522	4.702	5.038	107,1	11,4
-Basit Usulde Gelir Vergisi	375	156	226	145,2	-39,8
-Gelir Vergisi Tevkifatı	89.752	101.841	104.845	103,0	16,8
-Geçici Gelir Vergisi	1.956	2.207	2.289	103,7	17,0
KURUMLAR VERGİSİ	42.970	46.158	52.905	114,6	23,1
-Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	2.820	909	2.280	250,7	-19,2
-Kurumlar Vergisi Tevkifatı	278	234	239	101,9	-14,0
-Geçici Kurumlar Vergisi	39.872	45.015	50.387	111,9	26,4
MÜLKİYET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİ	10.606	11.950	11.542	96,6	8,8
VERASET VE İNTİKAL VERGİSİ	619	652	718	110,1	15,9
MOTORLU TAŞITLAR VERGİSİ	9.986	11.298	10.825	95,8	8,4
DAHİLDE ALINAN MAL VE HİZMET VERGİSİ	191.329	212.280	211.989	99,9	10,8
DAHİLDE ALINAN KDV	53.987	57.072	55.583	97,4	3,0
ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	120.402	136.355	138.328	101,4	14,9
-Petrol ve Doğalgaz Ürünlerine İlişkin ÖTV	56.296	65.623	63.603	96,9	13,0
-Motorlu Taşıtlara İlişkin ÖTV	18.873	19.774	22.017	111,3	16,7
-Kol. Gazoz, Alkollü İç. ve Tüt. Mamül.İliş. ÖTV	40.500	45.670	47.842	104,8	18,1
Alkollü İç.	7.904	8.688	10.013	115,3	26,7
Tüt. Mamül	32.235	36.597	37.427	102,3	16,1
Kolalı Gazoz	362	385	403	104,6	11,4
-Day. Tüketim ve Diğer Mallara İlişkin ÖTV	4.726	5.289	4.866	92,0	3,0
-6111 S.K. Kapsamında Tahsil Olunan ÖTV	0	0	0		-79,7
-6736 S.K. Kapsamında Tahsil Olunan ÖTV	6	0	0		-102,8
BANKA VE SİGORTA MUAM. VERGİSİ	11.068	13.027	13.269	101,9	19,9
ŞANS OYUNLARI VERGİSİ	900	1.029	993	96,5	10,3
ÖZEL İLETİŞİM VERGİSİ	4.976	4.796	3.817	79,6	-23,3
DAHİLDE AL. DİĞ. MAL VE HİZ. VERGİSİ	-3	0	-1		64,1
ULUSLARARASI TİC. VE MUAM. ALINAN VERGİSİ	86.248	96.765	112.404	116,2	30,3
GÜMRÜK VERGİLERİ	9.065	12.600	12.259	97,3	35,2
İTHALDE ALINAN KATMA DEĞER VERGİSİ	76.836	83.716	99.638	119,0	29,7
DİĞER DİŞ TİCARET GELİRLERİ	348	450	507	112,5	45,6
DAMGA VERGİSİ	13.419	15.194	15.594	102,6	16,2
HARÇLAR	17.822	19.831	19.213	96,9	7,8
BAŞKA YERDE SINIF.YAN DİĞER VERGİ	2	1	1	98,1	-36,8
DİĞER GELİRLER	95.138	87.188	94.301	108,2	-0,9

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı

Ekonominin çok hızlı büyüdüğü, bu büyümede tüketim başat bir rolü oynadığı bir yılda gerçekleşen bu durum üzerinde durulması gereken bir gelişmedir. Bu konuda daha sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek amacıyla Tablo 3.27'de bazı vergilerdeki tahakkuk tahsilat oranları verilmiştir.

TABLO 3.27 VERGİ GELİRLERİNDE TAHAKKUK/TAHSİLAT ORANLARI (%)

YIL	Toplam Bütçe Gelirleri	Kurumlar Vergisi	Gelir Vergisi	KDV	Cezalar
2006	86,0	89,5	86,6	80,7	58,3
2007	85,0	87,1	86,5	77,9	51,0
2008	83,2	87,2	85,0	71,1	49,1
2009	80,4	82,8	82,7	71,3	51,6
2010	76,8	77,8	79,8	68,3	38,0
2011	74,4	76,5	80,6	63,3	29,7
2012	70,1	82,4	81,7	64,6	22,5
2013	70,5	81,7	81,5	64,7	20,1
2014	69,2	79,6	80,1	59,0	21,4
2015	67,9	77,6	79,4	59,0	18,3
2016	64,7	69,6	76,7	52,0	18,2
2017	65,4	74,5	77,6	49,5	17,1

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı

Diğer taraftan burada üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konu KDV tahsilatına ilişkindir. Nitekim bu vergileri devletin tahsilat oranı yüzde 49,5'e düşmüştür. Bu vergiler özelliğindedir. Zira tahsil edildikten bir süre sonra da devlete ödenmektedir. Ancak, yine Tablo 3.28'den görülebileceği gibi sadece 2017 yılında ilgili ekonomik birimlerden toplanan 112 milyar TL'lik KDV'nin sadece 55,5 milyarını devlete ödenmiştir. Geriye kalan 56,8 milyar TL ise işletmelerde kalmıştır.

Buradan daha çoğu ticari faaliyetlerden kaynaklanan ve kurumlarda artı değer olarak oluşan KDV'nin Maliye'ye yatırılmak yerine işletmelerde işletme sermayesi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. İşletmeleri bu şekilde davranmaya yönlendiren ise adeta sürekli hale gelen vergi ve cezaların yeniden yapılandırılması uygulamasıdır.

TABLO 3.28: 2017 YILINDA BAZI TAHSİLAT KAYIPLARI

(Milyon TL)	Tahakkuk	Tahsilat	Tahsilat/ Tahakkuk Oranı (%)	KAYIP
GENEL BÜTÇE GELİRLERİ	932.584	610.336	65,4	322.248
VERGİ GELİRLERİ	670.750	536.048	79,9	134.702
Gelir Vergisi	144.894	112.399	77,6	32.495
Kurumlar Vergisi	71.062	52.905	74,5	18.156
Veraset ve İntikal Vergisi	1.337	718	53,7	619
Veraset ve İntikal Vergisi	1.337	718	53,7	619
Motorlu Taşıtlar Vergisi	15.978	10.825	67,7	5.153
Veraset ve İntikal Vergisi	1.337	718	53,7	619
Dahilde Alınan KDV	112.397	55.583	49,5	56.814
Özel Tüketim Vergisi	148.347	138.328	93,2	10.019
Gümrük Vergileri	12.259	12.259	100,0	0
İthalde Alınan KDV	99.638	99.638	100,0	0
Damga Vergisi	20.796	15.594	75,0	5.202
Harçlar	23.127	19.213	83,1	3.914
PARA CEZALARI	161.755	9.121	5,6	152.634
Yargı Para Cezaları	41.841	419	1,0	41.422
İdari Para Cezaları	9.788	1.930	19,7	7.858
Vergi Cezaları	104.221	4.366	4,2	99.855

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı

Kısaca ifade etmek gerekirse; devletin vatandaş ve işletmelerle vergi/alacak ilişkilerini yeniden ve adil olarak düzenlemesi gerekmektedir. Zira, konjonktürel nedenlerle işletmelerin kaynak ihtiyacını gidermesine katkı sağlamak amacıyla alacaklara ilişkin olarak getirilen af ve/veya yeniden yapılandırmalar, adeta sürekli/yapısal hale gelmiştir.

Bu durumun vergi ahlak ve bilincinde erozyon yaratması ihtimali bulunmaktadır. Dolayısıyla öncelikle ekonominin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, ardından da işletmelerle Maliye ilişkilerinin daha kurumsal ve adil hale getirilmesi uygun olacaktır.

TABLO 3.29: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİNİN DAĞILIMI

(MİLYON TL)	2016		2017		
	GERÇ.	HEDEF	GERÇ.	GERÇ. (%)	ARTIŞ
Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (A+B)	584.071	645.124	677.722	105,1	16,0
A) Faiz Hariç Bütçe Giderleri	533.825	587.624	621.011	105,7	16,3
1. Personel Giderleri	148.864	162.639	162.139	99,7	8,9
2. SGK'ya Devlet Primi Giderleri	24.699	27.138	27.267	100,5	10,4
3. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	54.100	52.119	63.470	121,8	17,3
4. Cari Transferler	224.847	249.266	270.962	108,7	20,5
a) Görev Zararları	5.832	7.186	7.371	102,6	26,4
b) Hazine Yardımları	116.763	127.850	143.525	112,3	22,9
SGK'ya Hazine Yardımları	3.706	4.171	4.317	103,5	16,5
Sağlık, Emeklilik ve Sos.Yard. Gid.	106.786	116.638	132.466	113,6	24,0
Mahalli İdarelere Hazine Yardımları	1.310	1.403	1.514	107,9	15,6
Diğer Hazine Yardımları	4.960	5.638	5.227	92,7	5,4
c) Kar Am. Gütmeyen Kur. Yap. Trans.	2.465	2.489	3.401	136,6	37,9
d) Hane Halkına Yapılan Transferler	5.432	5.844	6.251	107,0	15,1
e) Tarımsal Destekleme Ödemeleri	11.489	12.838	12.722	99,1	10,7
f) Hane Halkına Yapılan Diğer Trans.	7.202	7.655	10.175	132,9	41,3
g) Sosyal Amaçlı Transferler	10.814	12.613	12.226	96,9	13,0
h) Yurtdışına Yapılan Transferler	2.239	2.754	2.619	95,1	17,0
i) Gelirden Ayrılan Paylar	62.609	70.036	72.673	103,8	16,1
5. Sermaye(Yatırım) Giderleri	59.677	66.243	70.541	106,5	18,2
6. Sermaye Transferleri	8.881	10.881	13.341	122,6	50,2
a) Yurtiçi Sermaye Transferleri	8.488	10.467	12.888	123,1	51,8
b) Yurtdışı Sermaye Transferleri	394	414	453	109,4	15,2
7. Borç Verme	12.756	12.917	13.291	102,9	4,2
a) Yurtiçi Borç Verme	11.694	11.786	12.539	106,4	7,2
b) Yurtdışı Borç Verme	1.062	1.131	752	66,5	-29,2
8. Yedek Ödenekler	0	6.421	0	0,0	
B. Faiz Giderleri	50.247	57.500	56.712	98,6	12,9

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı

Türkiye'de devlet bütçesinin durumu analiz edilirken, harcama kalemlerinin de detaylarına bakmak faydalı olacaktır. Nitekim Tablo 3.29'dan görülebileceği gibi 2017 yılında bütçeden yapılan 677 milyar TL'lik harcamanın 56 milyar TL'si faiz, 621 milyar TL'si de faiz dışı harcamalara gitmiştir. 2017 yılı bütçesinden yatırımlara (sermaye giderleri) ayrılan pay ise 70 milyar TL'dir. Bunun yanında personel harcamaları (189 milyar TL) ile mal ve hizmet alımları (63 milyar TL) dışında kalanlar transfer harcamalarına (270 milyar TL) gitmiştir.

2017 yılında ekonominin hızlı büyümesinde bütçenin yani maliye politikalarının da katkısı olmuştur. Bu katkı sadece harcamaların artırılması değil aynı zamanda kamu alacaklarının zamana yayılması yoluyla da olmuştur. Kuşkusuz bu durum bütçeye de yüzde 58 oranında artan açık ve izleyen bölümde görülebileceği gibi hızla artan borçlanma olarak yansımıştır.

3.6.2. BÜTÇE NAKİT DENGESİ VE FİNANSMANI

Kamu maliyesinde yaşanan gelişmeleri değerlendirmek için incelenmesi gereken bir diğer gösterge de devlet bütçesi dengesine emanet ve avans hesaplardaki alacak ve borçların eklenmesiyle elde edilen bütçe nakit dengesidir. 2017 yılı Ocak-Kasım dönemine ilişkin bütçe nakit dengesi ve finansmanına ilişkin veriler Tablo 3.30'da yer almaktadır.

TABLO 3.30: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE FİNANSMANI

(Ocak-Kasım-Milyon TL)	2015	2016	2017	Değişim (%)
BÜTÇE DENGESİ	-5.429	-2.119	-26.484	1.149,6
Bütçe Emanetleri	-366	-1.391	1.417	-201,9
Diğer Emanetler	673	647	128	-80,2
Avanslar	1.488	2.536	3.368	32,8
NAKİT DENGESİ	-3.634	-327	-21.570	6.487,6
FİNANSMAN	3.634	327	21.570	6.487,6
BORÇLANMA (Net)	22.528	32.373	82.316	154,3
Dış Borçlanma, Net	-2.281	4.296	16.474	283,5
Kullanım	9.539	18.295	38.869	112,5
Ödenen	-11.820	-13.999	-22.395	60,0
İç Borçlanma, Net	24.809	28.077	65.842	134,5
TL Cinsinden Hazine Bonosu	2.591	2.615	1.457	-44,3
Satış	2.591	2.615	2.482	-5,1
Ödenen	0	0	-1.025	
TL Cinsinden Devlet Tahvili	22.218	25.463	64.384	152,9
Satış	85.892	84.291	121.976	44,7
Ödenen	-63.674	-58.829	-57.591	-2,1
Döviz Cin. Devlet Tahvili	0	0	0	
Satış	0	0	0	
Ödenen	0	0	0	
Net Borç Verme (-)	-585	-1.419	-125	-91,2
Borç Verme	119	23	604	2.570,2
Geri Ödeme (-)	704	1.441	729	-49,4
Özelleştirme Geliri	0	0	0	
TMSF Gelir Fazlaları	0	0	0	
Kasa/Banka ve Diğer İşlemler	-19.479	-33.464	-60.871	81,9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Bu verilere göre; 2017 yılında 26,4 milyar TL açık veren bütçeye avans ve emanet hesaplardan gelen kaynakların eklenmesiyle bütçe nakit dengesinin 21,5 milyar TL olarak gerçekleştiği görülmektedir. Böylece söz konusu dönemde nakit dengesi açığının 2016 yılına göre 64,4 kat arttığı anlaşılmaktadır. Bu açığın olası finansman kaynakları; iç ve dış borçlanma, özelleştirme gelirleri ile TMSF'den aktarılan gelir fazlalarıdır. 2017 yılında nakit açığının finansmanı için devlet içerden (net 65,8 milyar TL) ve dışarıdan (net 16,4 milyar TL) yaklaşık 82,3 milyar TL borçlanmıştır. Böylece devlet 2009 krizinden (60,8 milyar TL) sonraki en yüksek oranlı borçlanma artışını gerçekleştirmiştir.

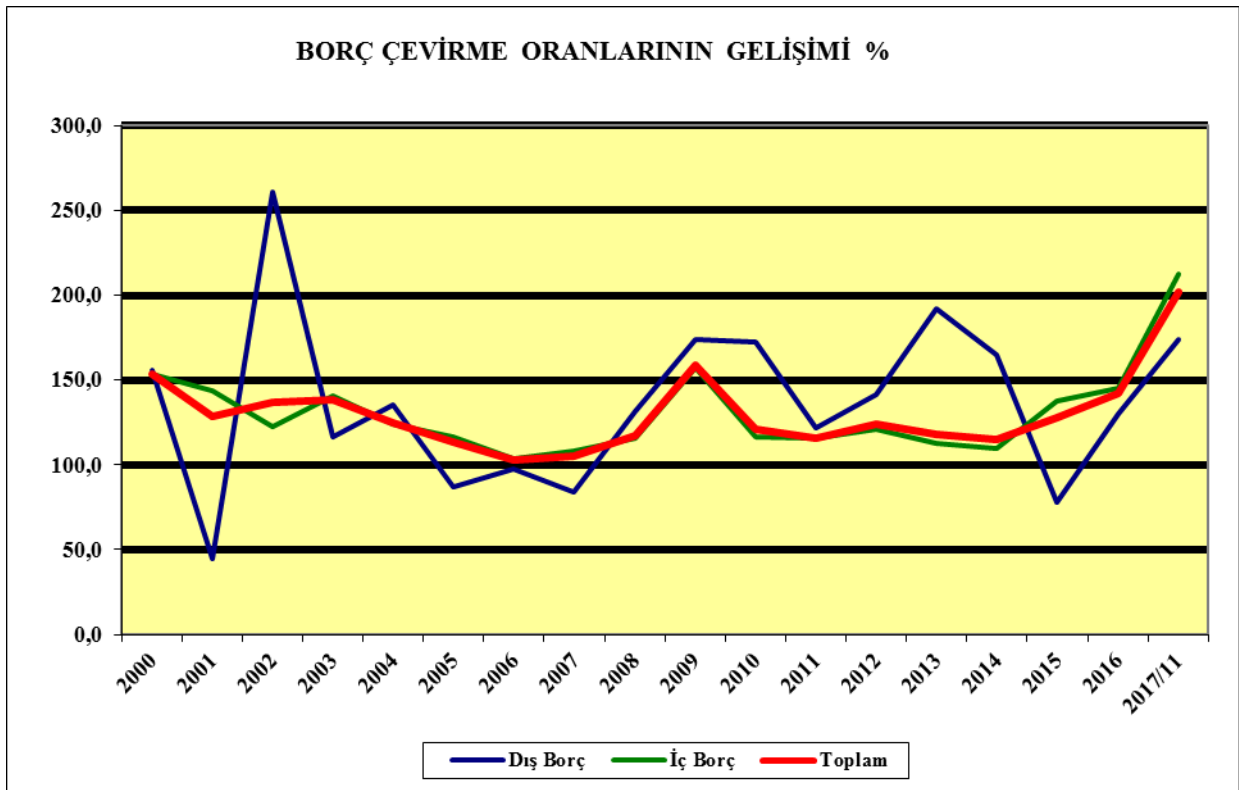
Bu yıl özelleştirme ve TMSF'den nakit açığının finansmanı için kaynak sağlanamamıştır. 2017 yılında devletin nette borç vermediği daha önce verdiği borçlardan 125 milyon TL tahsilat yapmasıyla nakit açığının çok üzerinde borçlanması sonucunda Hazine kasasında 60,8 milyar TL'lik artış olmuştur. 2017 yılında Hazine, ihtiyacının çok ötesinde borçlanmış, nakit biriktirmiştir.

TABLO 3.31: HAZİNE BORÇ ÇEVİRME ORANLARI (%)

Yıl	Dış Borç	İç Borç	Toplam
2000	155,9	153,5	153,9
2001	44,9	143,6	128,6
2002	260,8	122,3	136,6
2003	116,8	140,5	138,3
2004	135,7	124,1	124,9
2005	87,3	116,4	113,2
2006	97,8	104,0	103,1
2007	84,1	108,3	105,2
2008	131,8	115,4	117,2
2009	174,0	157,6	158,9
2010	172,6	116,7	120,7
2011	121,4	115,5	116,1
2012	141,6	121,1	123,7
2013	192,3	112,9	117,9
2014	165,1	109,9	115,2
2015	78,1	137,8	128,1
2016	130,2	144,9	142,1
2017/11	173,6	212,3	201,6

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

2017 yılında, Hükümet 2006 yılından sonraki en yüksek dış borçlanmasını gerçekleştirmiştir. Yılın 11 aylık bölümünde vadesi bir yıldan az olan Devlet iç borçlanma kâğıtlarını ifade eden Hazine bonusu türünden sadece 1,4 milyar TL, bir yıl ve daha uzun vadeli tahvil cinsinden borçlarını 64,3 milyar TL artırmıştır. 2017 yılında borç çevirme oranı (Roll-over rate) tahviller için yüzde 211,8, bonolar için yüzde 242,2 dış borçlar için ise 173,5 olmuştur. Bunun sonucunda toplam borçlar için borç çevirme oranı yüzde 201,6 olarak gerçekleşmiştir. Bunun anlamı devletin 2017 yılının 11 aylık bölümünde ödediğinden yüzde 101,6 daha fazla borçlanmış olmasıdır. Tablo 3.31'den görülebileceği gibi bunlar çok da alışık olunan rakamlar değildir.

3.6.3. KAMU BORÇ STOKU

Tablo 3.32'de merkezi yönetim borç stokunun gelişimi verilmiştir. Buna göre, 2016 yılından sonra 2017 yılında da kamu borçları hızla artmaya devam etmiştir. Nitekim kamu iç borç stoku 2017 yılının ilk 11 ayı sonunda, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 14,2 oranında artarak 468 milyar TL'den 534 milyar TL'ye yükselmiştir. Aynı dönemde kamunun dış borç stoku ise, kur artışlarının da etkisiyle, TL bazında yüzde 25,3 oranında artarak 356 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu gelişmeler sonucu, kamunun TL bazında toplam borç stoku, yılın ilk 11 aylık bölümünde yüzde 18,4 oranında artarak 752 milyar TL'den 890 milyar TL'ye yükselmiştir.

Türkiye'de kamu borç stokunun GSYİH'ya oranı henüz yüzde 30'lar düzeylerinde bulunmaktadır. Hükümetin ekonomiyi canlı tutmak için buradaki marjı kullandığı anlaşılmaktadır. Ancak, borçların mevcut hızda artmaya devam etmesi durumunda ciddi sorunlarla kaçınılması söz konusu olabilecektir.

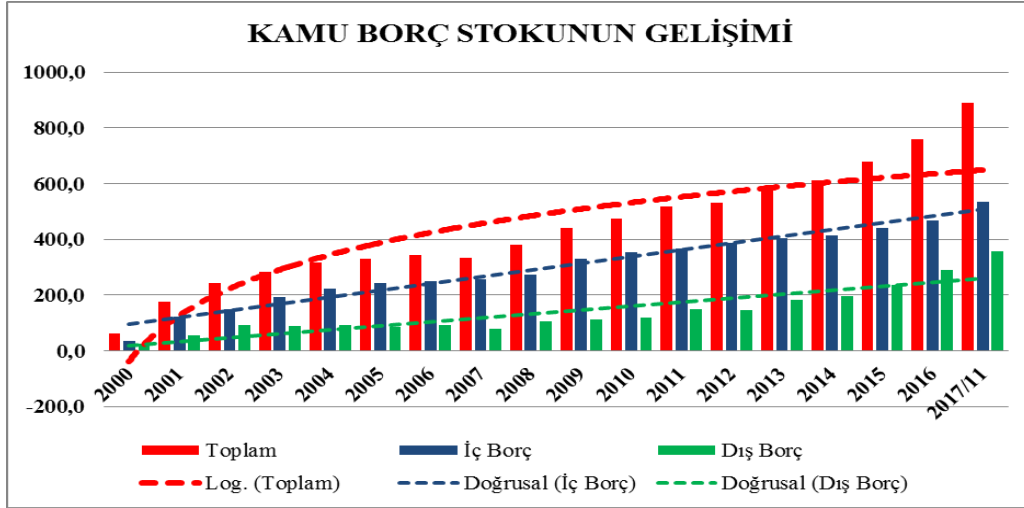
TABLO 3.32: MERKEZİ YÖNETİM TOPLAM BORÇ STOKU

(Milyar TL)	2012	2013	2014	2016	2016/11	2017/11	Değişim (%)
Toplam	532,9	586,2	612,5	678,2	752,5	890,8	18,4
İç Borç Stoku	386,5	403,0	414,6	440,1	468,2	534,5	14,2
Hazine Bonosu	3,7	0,0	0,0	0,0	3,6	2,5	-31,8
Devlet Tahvili	382,9	403,0	414,6	440,1	464,6	532,0	14,5
Dış Borç Stoku	146,4	183,2	197,9	238,1	284,3	356,3	25,3
Uluslararası Tahvil	91,7	119,0	135,2	167,3	206,0	262,0	27,2
Kredi	54,6	64,2	62,7	70,8	78,3	94,3	20,4
Merkezi Yönetim İç Borç Stokunun Elinde Bulunduranlara Göre Dağılımı							
Toplam	437,9	422,2	459,8	458,5	492,2	561,6	14,1
Yurt İçi Yerleşikler	336,2	331,3	360,8	379,1	408,8	454,8	11,3
Bankacılık Kesimi	221,1	211,6	219,5	224,3	237,2	264,2	11,4
Kamu Bankaları	89,0	88,2	88,6	85,6	91,6	100,1	9,2
Özel Bankalar	104,7	96,0	102,3	108,9	90,0	105,4	17,0
Yabancı Bankalar	22,3	23,6	24,6	25,7	51,4	54,4	6,0
Kalkınma ve Yatırım Bank.	5,0	3,8	4,0	4,1	4,1	4,3	4,8
Banka Dışı Kesim	106,7	110,7	132,1	145,9	159,2	176,3	10,7
Gerçek Kişiler	2,9	3,7	1,8	1,5	1,0	4,8	375,8
Tüzel Kişiler	86,8	87,2	106,7	115,9	126,5	138,5	9,5
Menkul Kıy. Yat. Fonları	17,0	19,8	23,6	28,4	31,7	33,0	3,9
TCMB	8,5	9,0	9,2	9,0	12,3	14,3	15,6
Yurtdışı Yerleşikler	101,6	90,9	99,1	79,4	83,4	106,8	28,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Merkezi yönetim iç borç stokunun 2017 yılı 11. ayı itibariyle dağılımı incelendiğinde; 454 milyar TL'lik bölümünün yurtiçi yerleşikler, 106 milyar TL'lik bölümünün ise yurtdışı yerleşiklerin elinde olduğu görülmektedir. 2016 yılında kamunun borçlanması açısından ilginç bir gelişme olmuş ve bankacılık sektörünün kamuyu finansmanında 2009 yılından sonra ilk kez kamu bankaları ilk sıraya yükselmişti. Ancak özel bankalar 2017 yılında tekrar ön plana çıkmıştır.

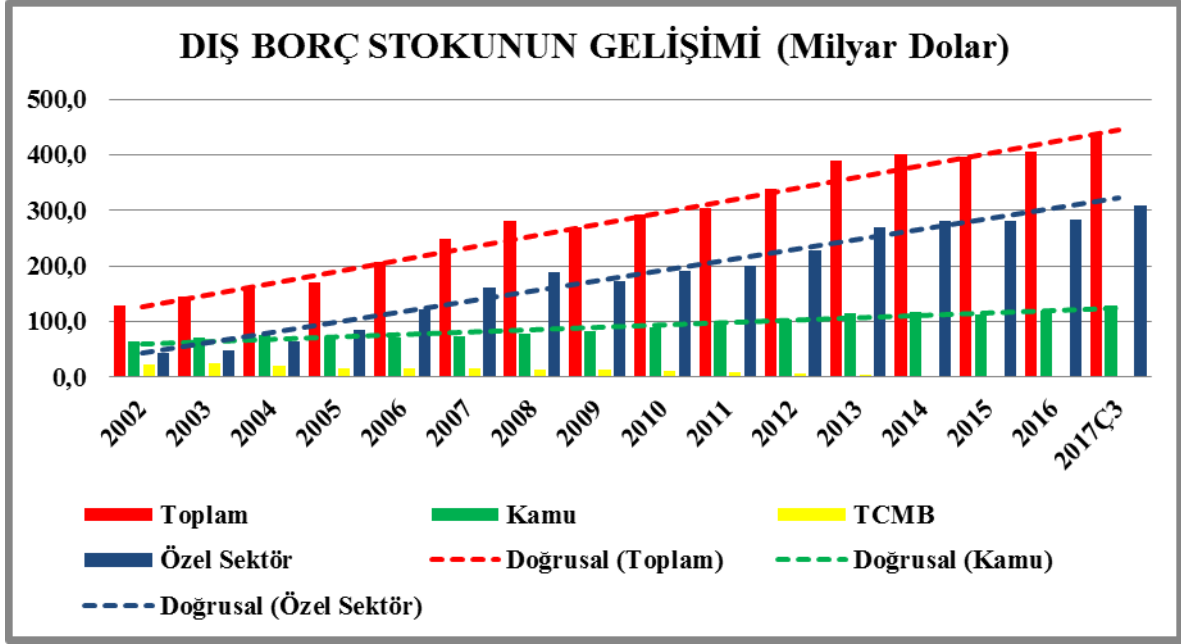
Türkiye'nin toplam dış borç stokuna ilişkin veriler Tablo 3.33'de sunulmuştur. Buradan görülebileceği gibi, 2016 yılı sonunda 405 milyar Dolar olan toplam brüt dış borç stoku 2017 yılı 3. çeyreği sonunda yüzde 8,1 oranında artarak 438 milyar Dolara yükselmiştir.

TABLO 3.33: TÜRKİYE TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU

(Milyar Dolar)	2002	2005	2010	2015	2016	2017Ç3	(%)
Türkiye Brüt Dış Borç Stoku (I+II+III)	129,6	170,8	291,8	396,4	405,1	438,0	8,1
Kamu Sektörü Toplam Dış Borç Stoku (I)	64,5	70,4	89,1	113,1	119,8	129,4	8,0
Kısa Vadeli Borçlar	0,9	2,1	4,3	14,6	16,3	17,2	5,5
Uzun Vadeli Borçlar	63,6	68,3	84,8	98,6	103,6	112,3	8,4
TCMB Toplam Dış Borç Stoku (II)	22,0	15,4	11,6	1,3	0,8	0,7	-14,2
Kısa Vadeli	1,7	2,8	1,6	0,2	0,1	0,1	-11,8
Uzun Vadeli	20,3	12,7	10,0	1,2	0,7	0,6	-14,6
Özel Sektör Toplam Dış Borç Stoku (III)	43,1	84,9	191,1	281,9	284,5	307,9	8,2
Kısa Vadeli	13,9	34,0	71,4	87,2	81,7	93,2	14,1
Uzun Vadeli ⁽²⁾	29,2	50,9	119,7	194,8	202,8	214,7	5,8
Türkiye Brüt Dış Borç Stoku	129,6	170,8	291,8	396,4	405,1	438,0	8,1
TCMB Dış Borç Stoku (-)	22,0	15,4	11,6	1,3	0,8	0,7	-14,2
Bankacılık Kesimi Dış Borç Stoku (-)	10,4	31,9	81,4	163,7	161,3	172,2	6,7
Bankacılık Sektörü Hariç Dış Borç Stoku (I)	97,2	123,5	198,9	231,4	243,0	265,1	9,1
Parasal Yetkili ve Mevduat Bankaları Varlıkları	9,6	25,9	31,6	-4,6	7,7	3,3	-57,1
Katılım ve Yatırım Bankaları Varlıkları	-0,8	-1,4	-5,6	-16,6	-18,4	-20,4	10,6
Parasal Sektör Net Dış Varlıkları (II)	8,8	24,5	26,0	-21,3	-10,7	-17,1	58,8
Türkiye Net Dış Borç Stoku (I-II)	88,4	99,0	172,8	252,6	253,7	282,1	11,2

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Türkiye'nin toplam dış borcunun 129 milyar Dolarlık kısmı kamu, 700 milyon Dolarlık kısmı Merkez Bankası, 307 milyar Dolarlık kısmı ise özel sektöre aittir. Diğer taraftan 2016 yılı sonuna göre 2017 yılı üçüncü çeyreği itibariyle dış borç stoku; kamuda 9,6 milyar Dolar, özel sektörde ise 23,4 milyar Dolar, toplamda da 32,9 milyar Dolar artmıştır.

2017 yılında borçların vade yapısında kısa vadeli borçlar lehine yüzde 1'lik değişiklik olmuş ve borçların; yüzde 25,2'si kısa, yüzde 74,8'i uzun vadeli borçlardan oluşmuştur.

Türkiye'nin dış borçları artmaya devam ettikçe borç servisinin büyüklüğü de artmaktadır. Nitekim, Tablo 3.34'den görülebileceği gibi, 2016 yılının ilk 11 aylık bölümünde 9,4 milyar Doları faiz, 57,5 milyar Doları da anapara olmak üzere 67 milyar Dolarlık dış borç servisi gerçekleştirilmiştir. 2017 yılına gelindiğinde ise borç servisinin tutarı;10,6 milyar Doları faiz, 62,6 milyar Doları da anapara olmak üzere 73,3 milyar Dolara ulaşmıştır. Bu veriler dış borç servisinin 2017 yılında yüzde 9,4 gibi yüksek bir oranda arttığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, 2017 yılında kısa vadeli borçlar için ödenen faizlerdeki artış dikkati çekmektedir.

TABLO 3.34: 2017 YILINDA DIŞ BORÇ SERVİSİ (Ocak-Kasım)

(Milyon Dolar)	2016			2017			Değişim (%)
	ANAPARA	FAİZ	TOPLAM	ANAPARA	FAİZ	TOPLAM	
TOPLAM	57.588	9.431	67.019	62.693	10.650	73.343	9,4
A) UZUN VADE	57.588	8.511	66.099	62.693	9.525	72.218	9,3
MERKEZ BANKASI	0	0	0	0	6	6	
Kredi Geri öd.	0	0	0	0	6	6	
Tahvil Geri öd.	0	0	0	0	0	0	
GENEL HÜKÜMET	5.111	3.856	8.967	6.611	4.114	10.725	19,6
Kredi Geri öd.	2.293	473	2.766	2.776	385	3.161	14,3
Tahvil Geri öd.	2.818	3.383	6.201	3.835	3.729	7.564	22,0
BANKALAR	34.842	1.876	36.718	38.328	2.354	40.682	10,8
Kredi Geri öd.	31.817	1.057	32.874	34.235	1.190	35.425	7,8
Tahvil Geri öd.	3.025	819	3.844	4.093	1.164	5.257	36,8
DIĞER SEKTÖR	17.635	2.779	20.414	17.754	3.051	20.805	1,9
Kredi Geri öd.	17.556	2.667	20.223	17.544	2.949	20.493	1,3
Tahvil Geri öd.	79	112	191	210	102	312	63,4
B) KISA VADE		920	920		1.125	1.125	22,3
MERKEZ BANKASI		0	0		6	6	
GENEL HÜKÜMET		0	0		0	0	
BANKALAR		621	621		832	832	34,0
DIĞER SEKTÖR		299	299		287	287	-4,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

2017 yılındaki dış borç servisinin 10,7 milyar Dolarını Hazine, 40,6 milyar Dolarını bankalar, 20,8 milyar Dolarını ise diğer sektörler (bankacılık dışı özel kesim) gerçekleştirmiştir.

3.6.4. KAMU BORÇLANMA FAİZLERİ

Tablo 3.35'de kamu iç borçlanma faizlerinin 2006-2017 dönemindeki aylık gelişimi verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, yıllık ortalama olarak Hazine borçlanma faizleri 2013 yılında yüzde 7,9 ile inceleme döneminin en düşük düzeyine gerilemiş, sonraki üç yılda ılımlı, 2017 yılında ise yüksek oranda artış göstermiştir. Bu durum 2017 yılında faiz zemininde yani kaynak ihtiyacı, enflasyon ve risk algısında farklılaşma olduğu anlamına gelmektedir.

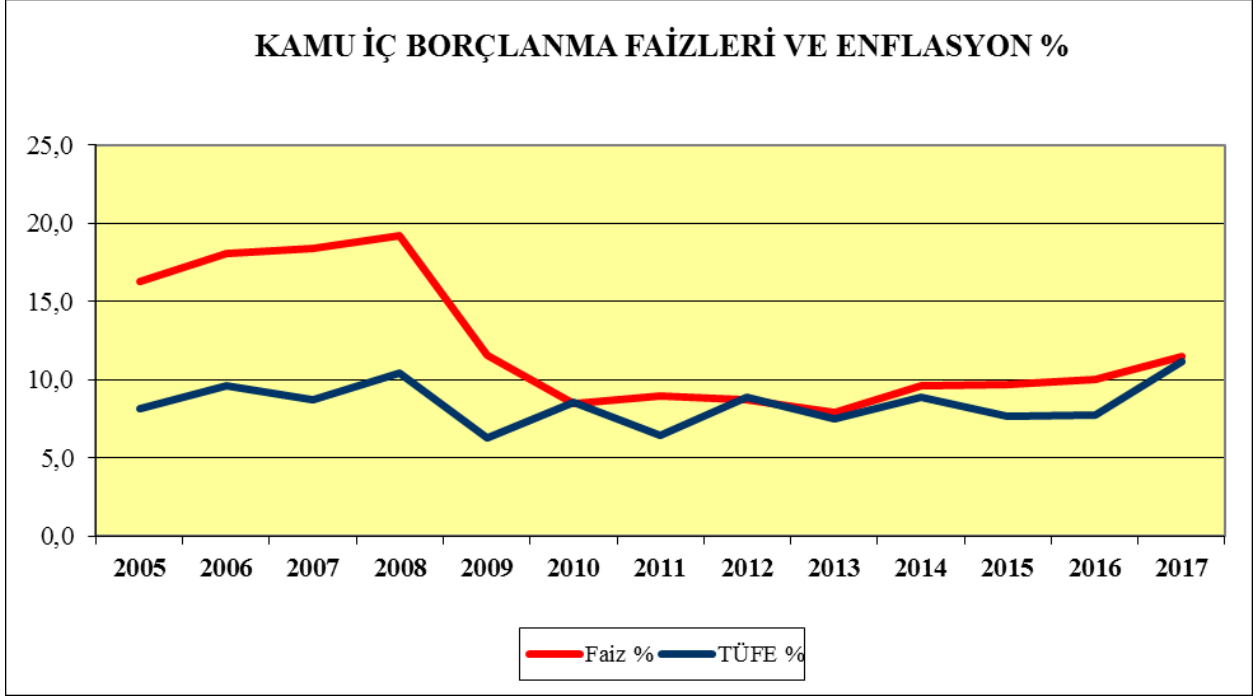
TABLO 3.35:HAZİNE İSKONTOLU İHALELERİ YILLIK BİLEŞİK FAİZ ORANLARI (%)

AYLAR	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ocak	14,0	20,4	16,2	16,2	8,8	7,7	10,5	6,5	10,8	7,8	11,1	11,3
Şubat	14,0	18,9	16,7	15,0	8,5	8,7	9,4	6,2	10,9	8,1	10,9	11,1
Mart	13,9	19,8	17,5	14,3	8,7	9,0	9,6	6,5	11,1	8,2	10,1	11,4
Nisan	13,9	19,1	18,3	13,4	9,1	9,0	9,6	6,6	10,4	9,7	9,6	10,9
Mayıs	15,0	18,8	19,6	11,6	9,7	8,8	9,5	5,7	9,2	9,6	9,6	11,2
Haziran	18,1	18,5	21,5	12,1	9,1	9,1	9,1	8,4	8,7	9,9	9,3	10,8
Temmuz	21,5	17,6	20,5	11,0	8,4	9,1	8,0	9,0	8,6	9,6	9,1	11,0
Ağustos	20,5	18,6	18,9	9,5	8,4	8,9	7,9	9,3	9,2	10,5	9,7	11,0
Eylül	21,1	18,3	18,8	9,1	8,1	8,1	7,9	9,8	9,4	11,3	9,2	11,1
Ekim	22,0	16,4	20,6	7,5	7,7	8,4	7,5	8,5	9,8	10,8	9,7	12,0
Kasım	20,9	16,2	21,4	8,5	7,9	10,5	7,2	8,9	8,3	10,3	10,7	13,2
Aralık	21,5	16,5	18,6	9,0	8,0	10,3	5,8	9,2	8,8	10,9	11,4	13,0
Ortalama	18,1	18,4	19,2	11,6	8,5	9,0	8,7	7,9	9,6	9,7	10,0	11,5

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

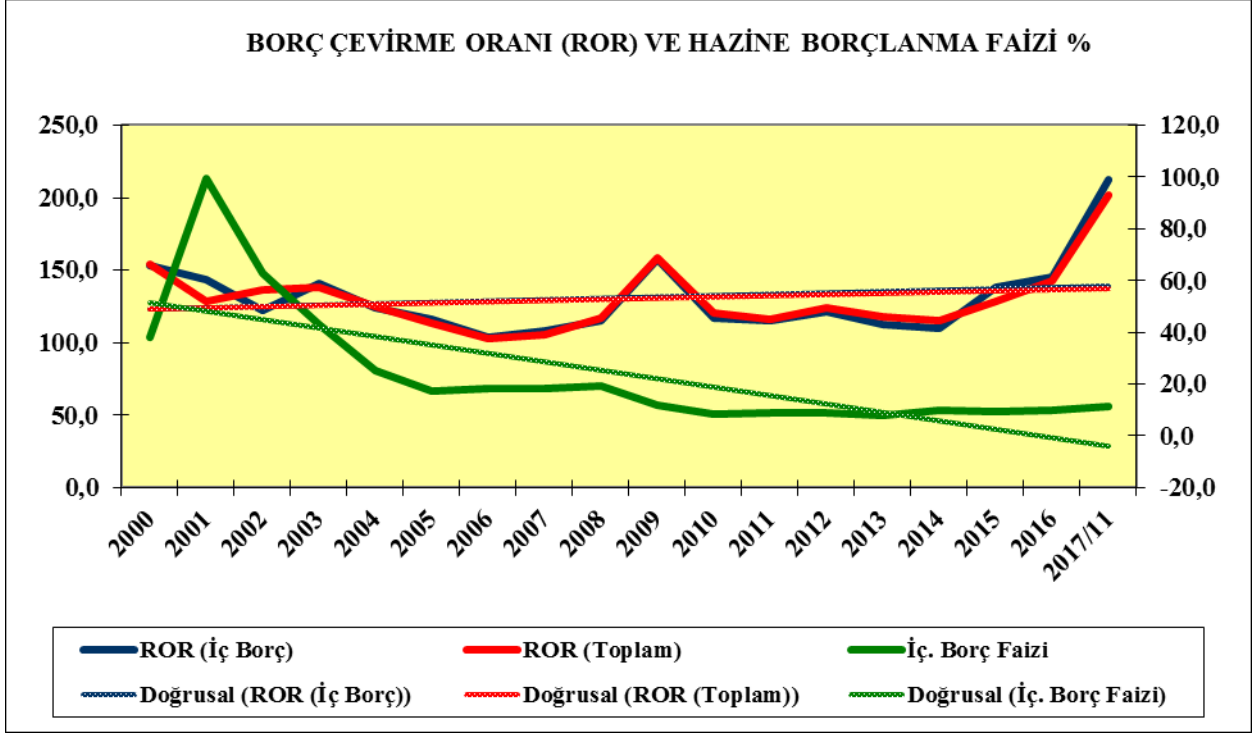
2017 yılındaki gelişmeler incelendiğinde, Hazine borçlanma faizlerinin 2016 yılı Aralık ayında devraldığı düzeyi Eylül ayına kadar koruduğunu ancak Ekim, Kasım ve Aralık aylarında yüzde 13'ler düzeyine yükseldiği anlaşılmaktadır.

Hazinenin borçlanma faizlerinin reel düzeyini değerlendirebilmek açısından izleyen grafikte 2005-2017 dönemine ilişkin olarak hem kamu iç borçlanma faizleri hem de yıllık ortalama olarak TÜFE enflasyon oranları verilmiştir. Buradan reel faizin yani enflasyonun üzerindeki faizin 2005-2008 döneminde yüksek (ortalama %8,76) seyrettiği, 2010 ve 2012 yıllarında negatif (ortalama binde 1) olduğu, 2013 sonrasında ise yüzde 1-2 aralığında (ortalama 1,1) gerçekleştiği görülmektedir. 2013-2016 dönemindeki yüzde 1,1 düzeyindeki reel iç borçlanma faizi, gelişmekte olan ülkelerde borçlanma açısından son derece makul, tasarrufların artışı açısından ise sorunludur.

Faizlerin düzeyi Türkiye açısından oldukça kritik bir duruma gelmiştir. Zira, yabancı spekülâtörler açısından oldukça cazip, yerli girişimciler açısından yüksek, yerli tasarruf sahipleri açısından ise düşüktür. Nitekim yüksek faize bağlı olarak 2017 yılının ilk 11 ayında Türkiye'ye yaklaşık 20 milyar Dolar dış kaynak girmiştir. Ancak, rakipleri krediler için yüzde 3-5 aralığında faiz öderken yerli girişimciler yüzde 17-18 düzeylerinde faiz ödemiştir. TÜİK verilerine göre mevduat sahiplerinin 2017 yılında elde ettiği reel getiri yüzde -1,8'dir. Yani tasarruf sahiplerinin parası erimiştir. Böylesi bir durumun ortaya çıkmasındaki başlıca faktör ise yüksek enflasyon düzeyidir. Reel mevduat faizlerinin negatif olması faizleri daha fazla düşürmek için faiz cephesinde yapılabilecek bir şey kalmadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin daha sağlıklı ve istikrarlı bir ekonomi için öncelikli hedefinin; yüzde 9-10 düzeyinde yapışkan hale gelmiş görünen enflasyonun kalıcı olarak yüzde 2-3 bandına indirilmesi olduğu açıktır.

Ayrıca, enflasyonun düşmesi için bir taraftan kamu harcamalarının reel olarak azalması, faizlerin düşmesi için de diğer taraftan kamu iç borçlanmasının azaltılması gerekmektedir. İzleyen grafikten görülebileceği gibi 2000 yılından sonra kamunun borç çevirme oranları ılımlı bir artış gösterirken Hazine faizleri 2008 yılına kadar önemli bir düşüş göstermiştir. Ancak, 2011 yılından sonra faizler yüzde 9-10 bandında istikrar kazanmıştır.

Eğilim çizgileri kamu borç çevirme oranı ile faizler arasında yoğun bir etkileşim olmadığını da ortaya koymaktadır. Hesapladığımız korelasyon katsayısı da (0,107) borç çevirme oranları ile Hazine faizleri arasındaki ilişkinin zayıflığını ortaya koymaktadır. Bu durum büyük miktarda dış kaynak girişi nedeniyle devletin daha fazla borçlanmasının faizler üzerindeki etkisini sınırlandırmasıyla ilgilidir. Ancak, 2017 yılında kamu iç borç çevirme oranı yüzde 200'ü aşmıştır. Bu arada dışarıda gelen kaynak, faize duyarlı olanlar dışında, azalmaya, küresel düzeyde faizler yükselmeye başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye'yi faizlerin aşağıya çekilmesi açısından zorlu bir süreç beklemektedir.

3.7. ENFLASYON

Günümüz koşullarında yarattığı olumsuz etkilerin büyüklüğü dikkate alındığında Türkiye'nin en önemli ekonomik süreç sorununun enflasyon olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 45 yaşın altındaki hiç kimsenin gelişmiş ülkelere yakın yani yüzde 5'in altında enflasyon görmediği bu ülkede genetik hale gelen enflasyon artık acil ve öncelikli sorun olarak görülme, ekonomik birimlerin de desteğini alarak düşürülmek zorundadır.

2017 yılında aylık ve yıllık bazda enflasyonun gelişimi Tablo 3.36'da verilmiştir. Yurtiçi üretici fiyatları endeksindeki (Yİ-ÜFE) gelişmeler incelendiğinde sadece Ocak ayında, birçok ülkenin yılın tamamında bile görmediği düzeyde, yüzde 3,98 gibi çok yüksek bir oranla karşılaşıldığı anlaşılmaktadır.

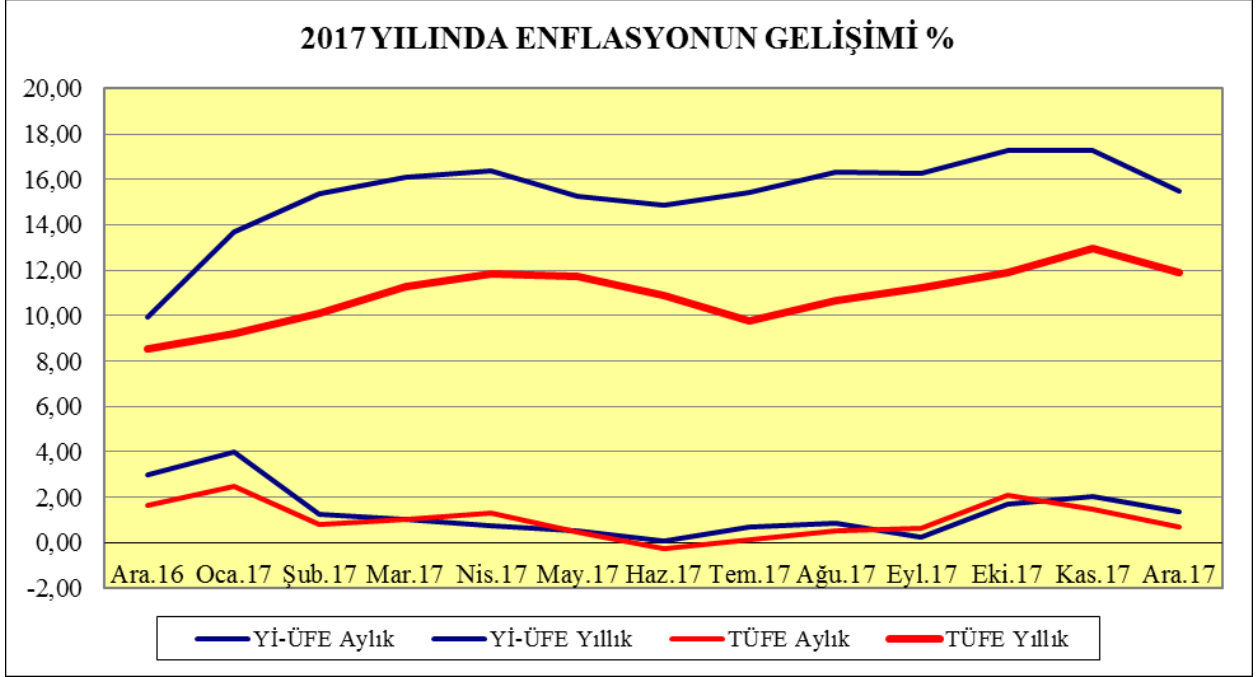
Böylece 2016 yılının sonu tek haneli olan yıllık Yi-ÜFE, Ocak ayı ile birlikte çift haneye daha sonra da yüzde 15-16 bandına yükselmiştir. Ekim ve Kasım aylarında yüzde 17'yi aşan ÜFE enflasyonu yılı yüzde 15,4 ile kapatmıştır. Bu oran Türkiye'nin ÜFE açısından 2002 sonrasında gördüğü en yüksek enflasyon olmuştur. Bu gelişmenin gerisinde ise bir taraftan döviz kurlarındaki artış, diğer taraftan da dünya emtia fiyatlarındaki yükseliş rol oynamıştır.

TABLO 3.36: 2017 YILI ENFLASYON ORANLARI (%)

Aylar	Yi-ÜFE		TÜFE	
	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık
Aralık 2016	2,98	9,94	1,64	8,53
Ocak 2017	3,98	13,69	2,46	9,22
Şubat 2017	1,26	15,36	0,81	10,13
Mart 2017	1,04	16,09	1,02	11,29
Nisan 2017	0,76	16,37	1,31	11,87
Mayıs 2017	0,52	15,26	0,45	11,72
Haziran 2017	0,07	14,87	-0,27	10,90
Temmuz 2017	0,72	15,45	0,15	9,79
Ağustos 2017	0,85	16,34	0,52	10,68
Eylül 2017	0,24	16,28	0,65	11,20
Ekim 2017	1,71	17,28	2,08	11,90
Kasım 2017	2,02	17,30	1,49	12,98
Aralık 2017	1,37	15,47	0,69	11,92

Kaynak: TÜİK

2017 yılında Tüketici Fiyatları Endeksinde (TÜFE) gerçekleşen gelişmeler değerlendirildiğinde, Ocak ayında yüzde 2,46 ile en yüksek aylık enflasyonun gerçekleştiği ve Haziran ayına kadar yıllık enflasyonun yükseliş trendine girdiği görülmektedir. Şubat ayında iki haneli hale gelen yıllık TÜFE enflasyonu sadece Temmuz ayında tek haneli görmüş, Kasım ayında yüzde 12,98'e kadar yükseldikten sonra yılı yüzde 11,9 ile kapatmıştır. Bu oran ise 2003 yılından sonraki en yüksek TÜFE enflasyonu olmuştur.

Bu veriler, enflasyonun 2017 yılında adeta kontrolden çıktığını ortaya koymaktadır. Oysa, Türkiye'nin gerekli her türlü parasal ve yapısal önlemi alarak enflasyonu yüzde 3-4 bandına düşürmesi gerekmektedir. Çünkü enflasyon bu banda çekilmeden Türkiye'de üretim temelli, yenilikçi ve rekabetçi bir ekonomi yaratmak, sürdürülebilir yüksek büyüme hızları yakalamak mümkün görünmemektedir. Küresel ve bölgesel ekonomik ve siyasi koşullar ile ekonomideki sıkışmışlıklar dikkate alındığında enflasyonun 2018 yılında da gerekli düzeye düşürülmesinin güç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

3.8. FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARI

Ekonominin oldukça hızlı büyüdüğü 2017 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik gelişmelerin değerlendirilmesine imkan verecek diğer bir gösterge ise finansal yatırım araçlarının getirisidir. Bu konuda bir değerlendirme yapabilmek amacıyla Tablo 3.37'de finansal yatırım araçlarının yıllık ve yıllık ortalama getirilerine yer verilmiştir.

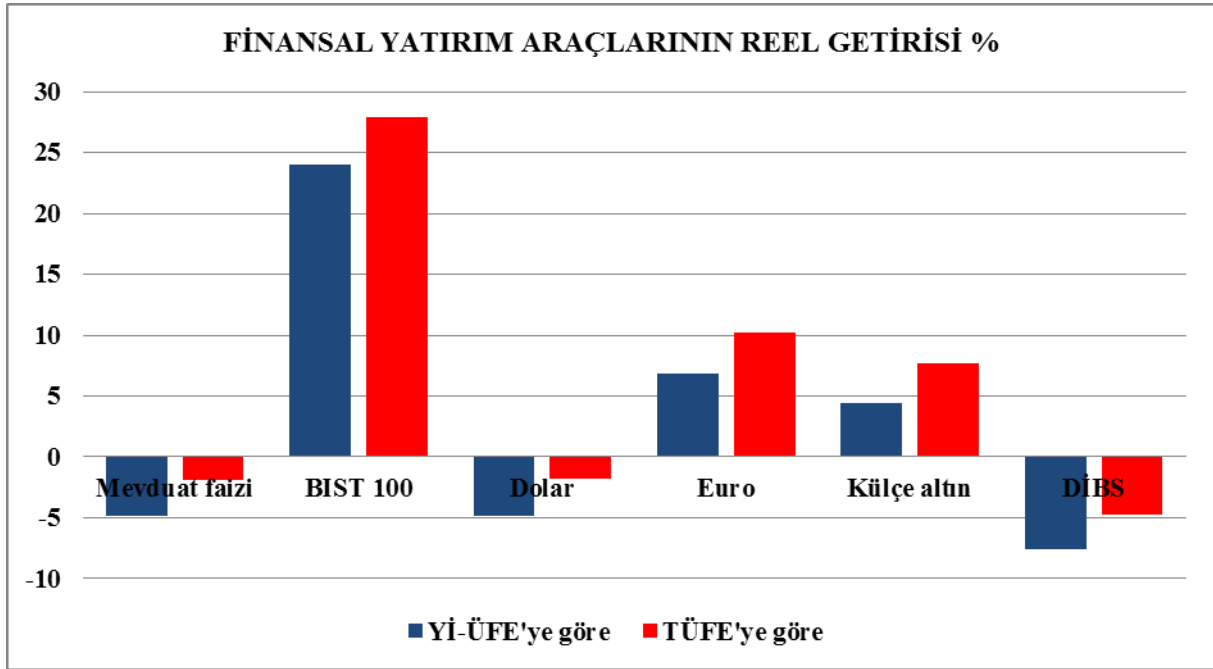

TABLO 3.37: 2017 YILINDA BAZI YATIRIM ARAÇLARININ GETİRİSİ

YATIRIM ARAÇLARI	YILLIK			YILLIK ORTALAMA		
	Nominal	Reel Getiri (%)		Nominal	Reel Getiri (%)	
	Getiri (%)	Yİ-ÜFE	TÜFE	Getiri (%)	Yİ-ÜFE	TÜFE
Mevduat faizi (brüt)	9,82	-4,89	-1,88	10,89	-4,26	-0,22
BIST 100 Endeksi	43,17	23,99	27,92	28,34	10,81	15,48
Amerikan Doları	9,91	-4,82	-1,80	20,68	4,20	8,58
Euro	23,36	6,83	10,22	23,25	6,42	10,90
Külçe altın	20,52	4,37	7,68	21,83	5,19	9,62
DİBS	6,67	-7,62	-4,69	6,68	-7,89	-4,01

Kaynak: TÜİK

Buna göre 2017 yılında yatırımcısına, TÜFE'ye indirildiğinde, yıllık bazda (yılbaşına göre), en yüksek reel getiriyi yüzde 27,9 ile Borsa İstanbul (BİST-100) sağlamıştır. Borsayı ise yüzde 10,2'lik reel getiri ile Euro, yüzde 7,6 ile Altın izlemiştir. Yıl içinde çok artmış ve çok dalgalanmış olmasına rağmen parasını yıl başında Dolara yatıranlar, yılın sonunda yüzde 1,8 oranında zarar etmişlerdir.

Faiz getirisi sağlayan mevduat ve Devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) ise yatırımcılarının sırasıyla reel olarak yüzde 1,8 ve yüzde 4,6 oranında kayba uğramalarına neden olmuştur. Bu durum yıllık ortalama getiriler açısından da benzerdir. Faizlerin yüksek olduğu ve düşürülmesi gerektiğinin sıkça ifade edildiği bir yılda, tasarruf sahiplerinin reel olarak zarar etmeleri dikkat çekicidir.

Bankaların 2018 yılında daha fazla mevduat çekebilmek için faiz oranlarını, en azından yılın ilk aylarında artırması gerekebilecektir.

Diğer taraftan, ikinci bölümde ortaya konulduğu gibi, 2017 yılında dünya genelinde ve Türkiye’de borsalar yatırımcılarına oldukça yüksek kazançlar sağlamıştır. Bu nedenle 2018 yılında da yüksek kazanç sağlamaları kolay görünmemektedir. Kuşkusuz bu konudaki gelişmeler başta büyük oyuncular olmak üzere, küresel spekülâtorlerin kararları ve dünya konjonktürünün gelişimine göre şekillenecektir.

3.9. BANKACILIK VE KREDİLER

2017 yılında para ve bankacılık kesiminde rasyolar, parasal büyüklükler, mevduat ve kredi boyutunda yaşanan gelişmeler izleyen başlıklarda değerlendirilmiştir.

3.9.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER

Bu bölümde sektör rasyoları ile mevduat ve kredi faizlerinde 2017 yılında yaşanan gelişmeler değerlendirilecektir.

3.9.1.1. BANKACILIK SEKTÖR RASYOLARI

Türkiye bankacılık sektörünün ekonominin dolaşım sistemi olarak sağlıklı bir yapıya sahip olması gerektiğini oldukça pahalıya öğrenmiş bir ülkedir. Bu nedenle 2001 krizi sonrası sistemi çok daha sıkı kontrol etmeye imkan verecek yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeler yapılırken, Basel kriterleri de dikkate alınarak, bankacılık sisteminin küresel koşullara entegre olması amaçlanmıştır. Düzenlemeler sonrası yaşanan gelişmeler amaçlara ulaşmakta oldukça başarılı olduğunu ortaya koymaktadır.

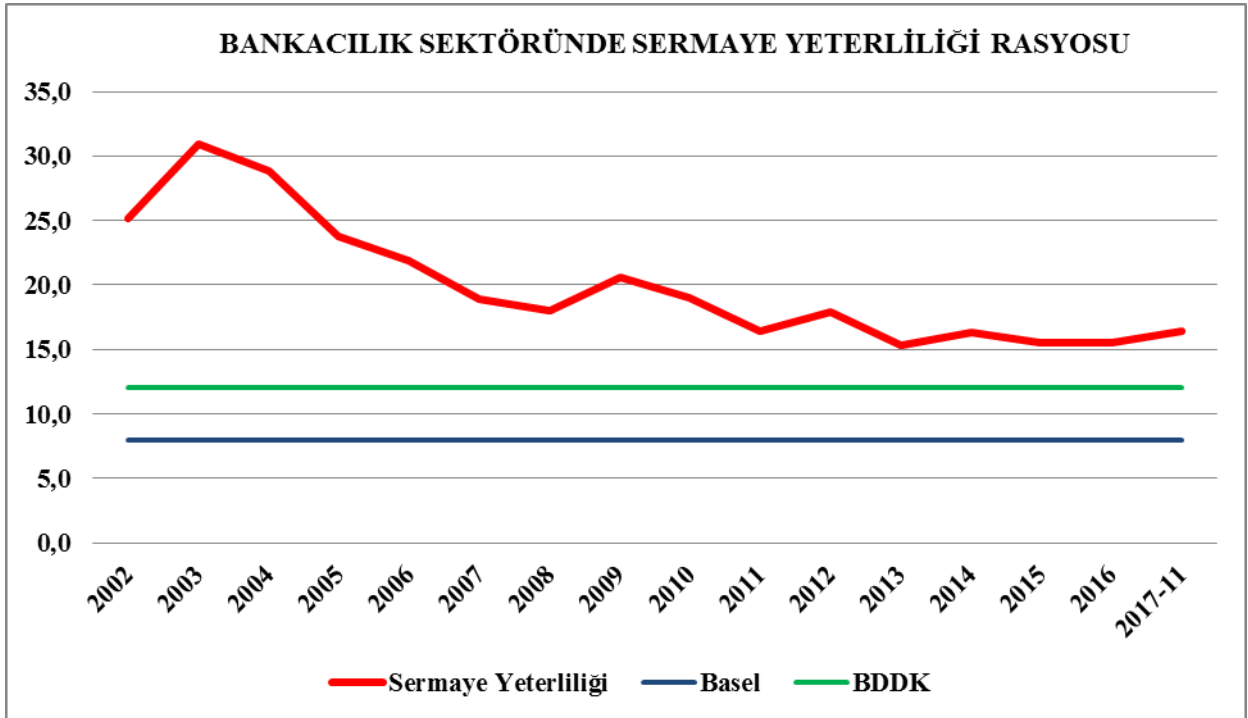
Tablo 3.38’de bankacılık sektörüne ilişkin olarak önemli kabul edilen oranlar verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2001 sonrası dönemde bankaların sermaye yeterlilik oranı yani özsermayelerinin risk ağırlıklı varlıklara (kredi riski, piyasa riski ve operasyonel riskler) oranı, özellikle 2010 yılına kadar oldukça yüksek düzeylerde seyretmiştir. Bu yüksekliğin referansı ise yüzde 8 olan Basel Kriterleridir. BDDK’da bu oranı da dikkate almış ancak Türkiye’nin özgün koşulları ve deneyimleri çerçevesinde uygulamada bu oranın yüzde 12 olmasını talep etmiştir.

TABLO 3.38: BANKACILIK SEKTÖRÜNE İLİŞKİN ORANLAR

Yıl	Sermaye Yeterliliği	Takipteki Al. / Toplam Krediler	Kredi / Mevduat	Menkul Değerler / Mevduat	Krediler / Varlıklar	Faiz Geliri / Faiz Gideri	Özkaynak Karlılığı
2002	25,1	17,5	35,5	62,4	23,0	140,5	11,3
2003	30,9	11,5	42,7	68,8	26,5	140,8	18,2
2004	28,8	6,0	52,1	64,7	32,4	177,6	15,8
2005	23,7	4,7	65,7	56,9	37,8	176,3	12,1
2006	21,9	3,7	74,3	51,7	43,8	161,3	21,0
2007	18,9	3,5	83,2	46,2	49,1	158,5	24,8
2008	18,0	3,7	84,1	42,7	50,2	156,5	18,7
2009	20,6	5,3	80,6	51,1	47,1	196,1	22,9
2010	19,0	3,7	88,5	46,7	52,2	199,9	20,1
2011	16,5	2,7	101,0	41,0	56,1	180,5	15,5
2012	17,9	2,9	106,1	35,0	58,0	190,7	15,7
2013	15,3	2,7	114,1	30,3	60,5	207,6	14,2
2014	16,3	2,8	121,6	28,7	62,2	189,7	12,2
2015	15,6	3,1	123,4	26,5	63,0	189,0	11,3
2016	15,6	3,2	123,6	24,2	63,5	188,3	14,3
2017/11	16,4	2,9	126,8	23,0	64,4	184,5	14,8

Kaynak: BDDK

Tablodan görülebileceği gibi bu oran 2002-2006 döneminde yüzde 20'nin üzerindedir. 2007-2010 döneminde yüzde 18-20, 2011 sonrasında ise yüzde 17-15 bandına gerilemiştir. Son iki yılda yüzde 15,6 olan bu oranın 2017 yılının 11. ayı itibariyle geldiği 16,4 düzeyi, artışa işaret etmektedir. Bu olumlu gelişme, zorlaşan küresel finansman koşulları dikkate alındığında, oldukça önemlidir.

Bankaların takibe düşen alacaklarının toplam kredilere oranında 2013 yılı sonrasında başlayan artış trendi 2017 yılında tersine dönmüş ve yüzde 3,2'den yüzde 2,9'a düşmüştür. Bu gelişmede ekonominin hızlı büyümesi yanında KGF destekli krediler ve vergi alacaklarının yeniden yapılandırılmasının önemli rolü olmuştur.

Türkiye'de tasarruf oranlarının düşük olmasının bankacılık sistemine yansımaları; kredi/mevduat oranının yüzde 100'lerin üzerine çıkması şeklinde olmuştur. Bu gelişmede ayrıca, özellikle 2009 krizi sonrasında, bankaların menkul kıymetler yerine daha fazla kredilere yönelmesinin de rolü bulunmaktadır. 2017 yılının 11 aylık bölümündeki gelişmelere bakıldığında bu oranın yüzde 3,2 oranında artarak yüzde 126,8'e ulaştığı görülmektedir.

Başta artan kur riski ve zorlaşan finansman imkanları olmak üzere küresel gelişmeler dikkate alındığında, bankaların yurt içinden daha fazla mevduat elde etmeye çalışacakları anlaşılmaktadır. 2017 yılında mevduattan reel olarak zarar eden kişilerin yatırım alanı olarak yeniden mevduatı seçebilmeleri için faizlerin cazip olması gerekecektir. Bu da mevduat ve dolayısıyla da kredi faizlerinin artma ihtimalini güçlendirmektedir.

Diğer taraftan 2017 yılında bankaların faiz gelirlerinin faiz giderlerine oranında yüzde 3,8'lik gerileme, özkaynak karlılığında ise binde 5'lik artış olmuştur. Dolayısıyla, 2017 yılı bankacılık sektörü açısından "iyi" sayılabilecek bir yıl olmuştur.

3.9.1.2. MEVDUAT VE KREDİ FAİZLERİ

Tablo 3.39'da mevduat faizlerinin gelişimi verilmiştir. Buradan 2015 ve 2016 yılında olduğu gibi 2017 yılı boyunca da Merkez Bankasının gecelik borç alma (mevduat) faizlerini yüzde 7,25 oranında sabit tuttuğu görülmektedir. TL mevduat faizlerinde ise yüzde 3 düzeylerinde artış yaşanmıştır. Nitekim 2017 yılı başına göre Kasım ayında mevduat faizi; 3 ay vadeli TL için yüzde 10,6'dan 13,2'ye, 6 ay vadeli için yüzde 10,8'den yüzde 13,3'e, bir yıl vadeli için yüzde 10,3'den yüzde 13,5'e yükselmiştir.

Döviz mevduatı faizlerindeki gelişmeler incelendiğinde; yılbaşına göre Dolar mevduatı faizlerinde binde üç düzeyinde artış yaşanırken Euro'da bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Bu durum küresel piyasalarda Doların değer kaybetmesi, Euro'nun ise değer kazanmasıyla bağlantılıdır.

TABLO 3.39: TL VE DÖVİZ MEVDUAT FAİZLERİ (%)

YIL	TCMB Gecelik Borç Alma Faiz Oranları	TL MEVDUAT FAİZİ ⁽¹⁾			DTH FAİZİ ⁽¹⁾					
					DOLAR			EURO		
		3 Ay	6 Ay	1 Yıl	3 Ay	6 Ay	1 Yıl	3 Ay	6 Ay	1 Yıl
2000	118,42	81,8	41,9	173,4	12,0	10,3	9,6	7,4	8,1	9,4
2005	13,50	16,9	17,4	16,6	3,6	3,8	3,4	2,9	3,0	2,9
2010	1,50	8,8	8,8	9,0	2,9	2,8	2,7	2,6	2,6	2,6
2015	7,25	11,8	11,6	10,7	2,1	2,1	2,1	1,4	1,4	1,5
2016	7,25	10,6	10,6	10,3	2,9	2,9	2,4	1,4	1,4	1,3
2017-1	7,25	10,6	10,8	10,3	3,0	3,0	2,6	1,4	1,5	1,3
2	7,25	10,9	10,9	10,4	3,0	3,1	2,7	1,4	1,5	1,4
3	7,25	11,3	11,0	10,7	2,9	2,9	2,8	1,4	1,4	1,4
4	7,25	11,8	11,5	11,1	3,0	3,0	2,7	1,5	1,5	1,4
5	7,25	12,6	12,4	11,7	3,2	3,2	2,8	1,6	1,4	1,4
6	7,25	13,1	13,2	12,4	3,3	3,5	3,0	1,7	1,4	1,5
7	7,25	13,2	13,5	12,9	3,3	3,5	3,0	1,6	1,4	1,5
8	7,25	13,0	13,5	13,2	3,3	3,6	3,0	1,5	1,5	1,5
9	7,25	13,0	13,4	13,4	3,3	3,4	3,1	1,5	1,5	1,5
10	7,25	13,1	13,3	13,5	3,3	3,3	3,1	1,5	1,6	1,5
11	7,25	13,2	13,3	13,5	3,3	3,3	3,1	1,4	1,5	1,6

(1) Ağırlıklı Ortalama Basit Faiz Oranı

Kaynak: TCMB

Bankaların kredi faizleri Tablo 3.40'da verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2017 yılında yıllık bazda, konut dışında, incelenen kredi türlerinin hepsinde faiz artışı yaşanmıştır. 2017 yılı içinde aylık bazda kredi faizi gelişmeleri incelendiğinde Temmuz ayından sonra faizlerde belirgin bir artış yaşandığı, yılsonunda ise, yılbaşına göre artışın, taşıt dışında yüzde 3 düzeylerine ulaştığı anlaşılmaktadır.

TABLO 3.40: KREDİ FAİZLERİ (%)

Yıl	İhtiyaç	Taahhüt	Konut	Ticari
2002	58,3	47,3	48,3	49,2
2005	24,6	19,2	17,7	20,5
2009	19,0	17,6	15,6	14,1
2010	13,5	11,5	11,1	8,9
2015	16,0	14,0	12,3	14,1
2016	17,3	15,3	13,3	15,2
2017	17,6	15,5	12,1	16,0
2017-Ocak	16,4	15,2	11,5	14,0
Şubat	16,7	15,6	11,4	14,7
Mart	16,6	15,4	11,1	15,3
Nisan	16,9	15,7	11,3	15,6
Mayıs	17,2	15,6	11,5	15,6
Haziran	17,3	15,4	11,7	16,3
Temmuz	17,5	16,0	12,0	17,0
Ağustos	17,9	16,2	12,5	16,2
Eylül	18,2	16,4	12,9	16,6
Ekim	18,5	15,7	13,0	16,5
Kasım	18,8	14,5	13,1	16,5
Aralık	19,4	14,6	13,5	17,1

Kaynak: TCMB

Türkiye’de kredi faizleri ve bunun gerisinde bulunan başlıca gerekçe olarak; enflasyon bu düzeylerde bulunduğu sürece Türkiye’deki üreticilerin küresel pazarlarda rekabet edebilmesi, ancak ihracat teşvikleri ve reel kur artışları ile ve ancak konjonktürel olarak mümkün olabilecektir.

3.9.2. PARASAL GELİŞMELER

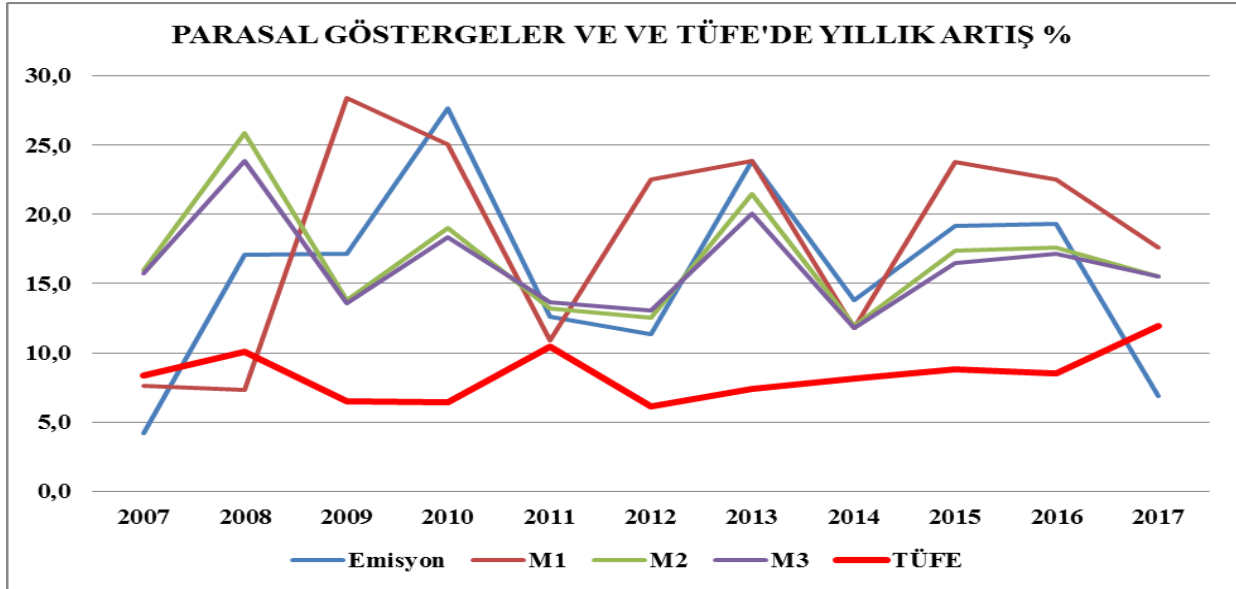
Parasal göstergelerdeki değişimler bir taraftan para politikalarını, diğer taraftan da büyümedeki gelişmeleri yansıtmaktadır. Tablo 3.41’den görülebileceği gibi, Merkez Bankası tarafından piyasaya çıkarılan ilave para miktarını ifade eden emisyon 2017 yılında, 2016’ya göre yüzde 6,9 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde dolaşımdaki para ile vadesiz mevduatların toplamından oluşan M1 yüzde 17,6, buna vadeli mevduatlar ve yerleşik olmayanların döviz mevduatının eklenmesiyle bulunan M2 tanımlı para miktarında yüzde 15,5 düzeyinde artış yaşanmıştır. 2017 yılında enflasyonun yüzde 11,9, büyümenin yüzde 6-7 düzeyinde gerçekleşeceği beklentisi dikkate alındığında, emisyon dışında parasal büyüklüklerin bu oranlara paralel geliştiği söylenebilir.

TABLO 3.41: PARASAL BÜYÜKLÜKLER

YIL	(Milyar TL)				Yıllık artış (%)			
	Emisyon	M1	M2	M3	Emisyon	M1	M2	M3
2012	61	182	749	792	11,3	22,5	12,5	13,1
2013	76	225	910	951	23,8	23,9	21,5	20,1
2014	86	252	1.019	1.063	13,8	11,8	11,9	11,8
2015	103	312	1.196	1.238	19,2	23,8	17,4	16,5
2016	123	382	1.407	1.451	19,3	22,5	17,6	17,2
2017	132	450	1.625	1.676	6,9	17,6	15,5	15,5
2011-1	122,8	376,7	1434,5	1478,7	19,3	22,4	19,0	18,2
2	121,1	377,2	1401,6	1445,7	15,5	20,6	15,3	14,6
3	123,8	401,2	1441,6	1485,5	17,5	27,1	17,1	16,3
4	128,3	419,1	1468,7	1513,0	21,9	30,0	19,1	18,5
5	126,0	411,5	1488,6	1533,0	14,5	26,5	18,4	17,8
6	130,1	421,6	1505,8	1550,8	14,6	25,3	18,4	17,9
7	128,4	419,4	1516,4	1562,3	5,0	21,6	17,8	17,3
8	134,8	437,5	1538,9	1587,2	9,4	27,3	19,4	19,1
9	130,2	434,2	1552,3	1600,2	4,8	24,9	19,0	18,7
10	132,4	430,0	1596,0	1647,7	7,1	23,3	20,2	20,2
11	132,7	437,2	1630,7	1683,1	7,7	21,5	18,6	18,7
12	131,5	449,6	1624,7	1675,8	6,9	17,6	15,5	15,5

Kaynak: TCMB

Parasal göstergeler ile TÜFE enflasyonunun yıllık artış değerleri arasındaki ilişki aşağıdaki grafikte verilmiştir. Buradan, beklenilebilecek olanın aksine, para arzındaki artışlarla enflasyon arasındaki ilişki çok güçlü görünmemektedir.

Kuşkusuz, enflasyon sonuçta parasal bir olgudur ve üretim ile para arasındaki dengenin para lehine sürekli bozulmasından doğar. Ancak, 40 yılı aşkın bir süredir devam ediyor olması enflasyonun kaynakları ve dolayısıyla da çözümü konusunda Türkiye’de özgün ve entegre (ekonomik, sosyal, kültürel) politikalara ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir.

3.9.3. MEVDUAT GELİŞMELERİ

Tablo 3.42’de yer alan mevduat verileri incelendiğinde; 2017 yılında toplam mevduat miktarının 2016 yılına göre yüzde 15,6 oranında artarak 1,4 trilyon TL’ye ulaştığı görülmektedir. Bu mevduatların 2017 yılı sonu itibariyle yüzde 59,6’sına karşılık gelen 868 milyar TL’lik bölümü Türk lirası, yüzde 40,4’üne karşılık gelen 587 milyar TL’si ise döviz mevduatlarından oluşmaktadır. Bu dönemde döviz mevduatları yaklaşık olarak yüzde 21,1, Türk Lirası mevduatları ise yüzde 12,1 oranında artış göstermiştir. Böylece mevduatın bileşiminde dövizin payı yüzde 1,9 oranında artış olmuştur. Kuşkusuz bu gelişmede kurlardaki artışın da etkisi olmuştur.

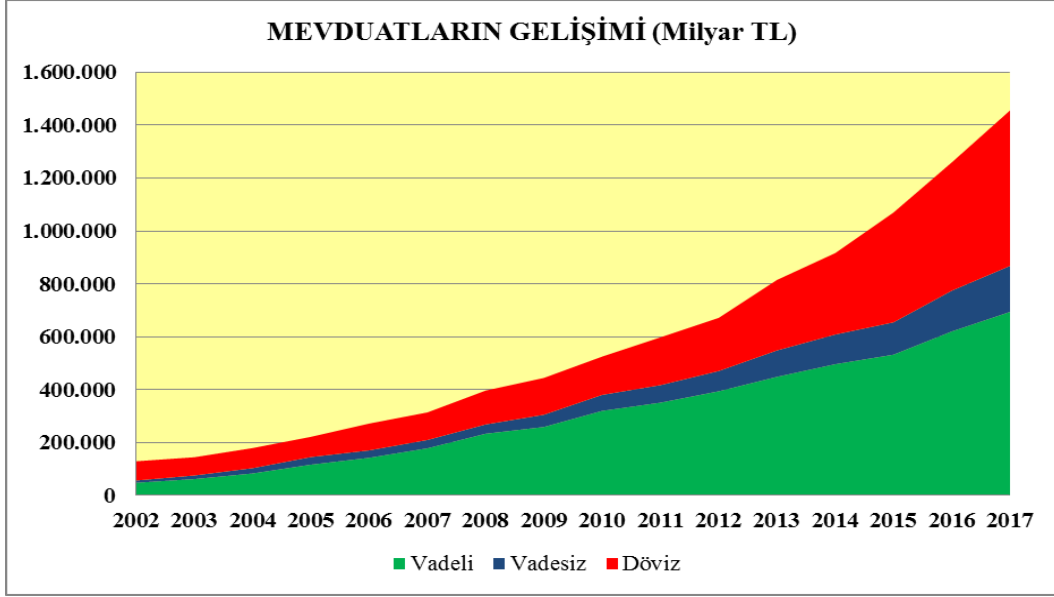
TABLO 3.42: MEVDUAT GELİŞMELERİ (Milyon TL)

YIL	TL				DTH	Pay (%)	Toplam Mevduat	Değişim (%)
	Vadeli	Vadesiz	Toplam	Pay (%)				
2002	47.898	8.711	56.608	43,8	72.769	56,2	129.377	
2003	61.757	13.920	75.677	52,3	68.932	47,7	144.609	11,8
2004	83.220	20.020	103.240	57,6	76.074	42,4	179.314	24,0
2005	116.504	28.687	145.191	65,5	76.440	34,5	221.632	23,6
2006	142.268	28.206	170.474	62,7	101.399	37,3	271.874	22,7
2007	178.150	31.696	209.846	66,8	104.196	33,2	314.042	15,5
2008	233.643	35.159	268.803	67,8	127.823	32,2	396.625	26,3
2009	258.879	46.322	305.201	68,7	139.334	31,3	444.534	12,1
2010	319.965	60.552	380.517	72,4	144.790	27,6	525.307	18,2
2011	350.920	66.379	417.299	69,8	180.689	30,2	597.988	13,8
2012	393.950	76.761	470.711	70,1	200.883	29,9	671.594	12,3
2013	448.620	99.820	548.440	67,3	266.533	32,7	814.973	21,3
2014	496.336	112.344	608.679	66,4	307.856	33,6	916.535	12,5
2015	532.519	122.101	654.620	61,2	415.444	38,8	1.070.064	16,8
2016	620.270	154.286	774.556	61,5	485.150	38,5	1.259.706	17,7
2017	694.316	173.934	868.251	59,6	587.704	40,4	1.455.955	15,6
Değişim (%)	11,9	12,7	12,1		21,1		15,6	

Kaynak: TCMB

Tablodaki verilerden ve devamındaki grafikten, 2016 yılındaki mevduat artışlarının önceki yıllara oranla bir miktar daha hız kazandığı anlaşılmaktadır. Ancak, reel mevduat faizleri makul düzeylere ulaşmadığında bu artış hızının yavaşlaması söz konusu olabilecektir.

3.9.4. KREDİ GELİŞMELERİ

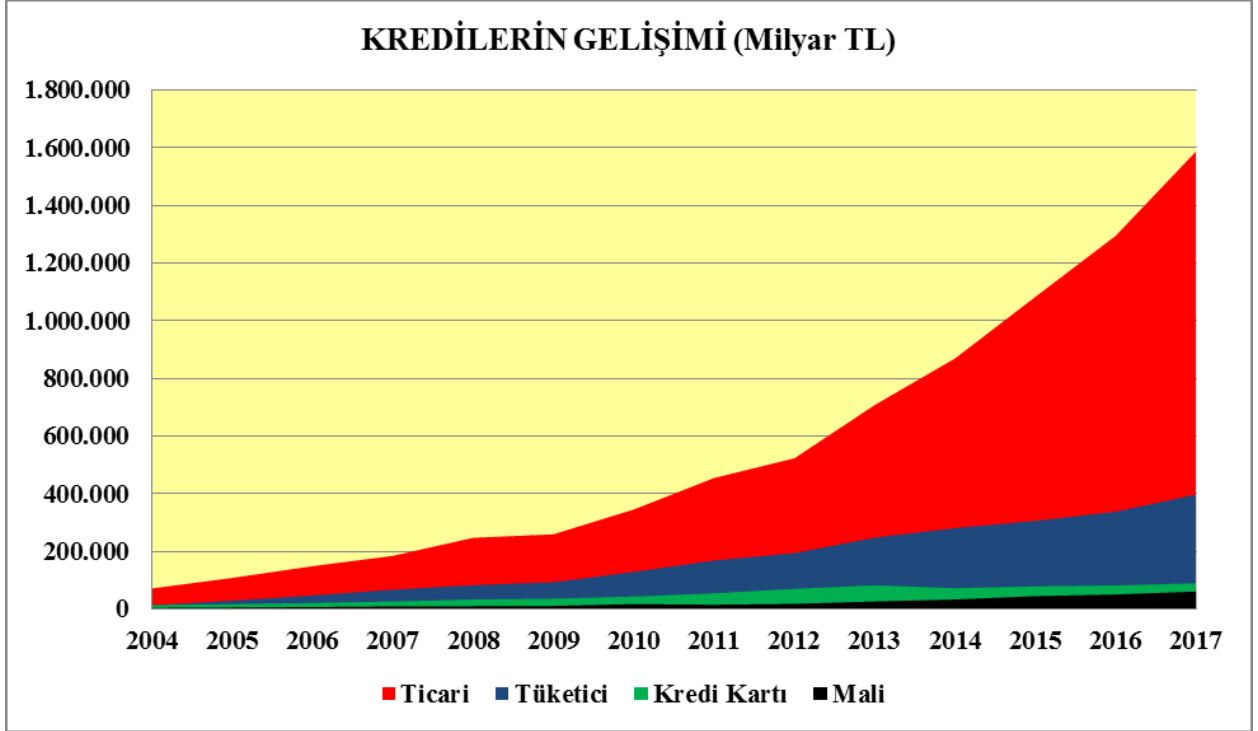
2017 yılında kredi hacminde yaşanan gelişmeler Tablo 3.43'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2017 yılında toplam kredi hacmi önceki yıla göre yaklaşık yüzde 20,9 oranında artış göstererek 2,1 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu artış 2013 yılından sonraki en yüksek artış olmuştur.

TABLO 3.43: KREDİ GELİŞMELERİ (Milyon TL)

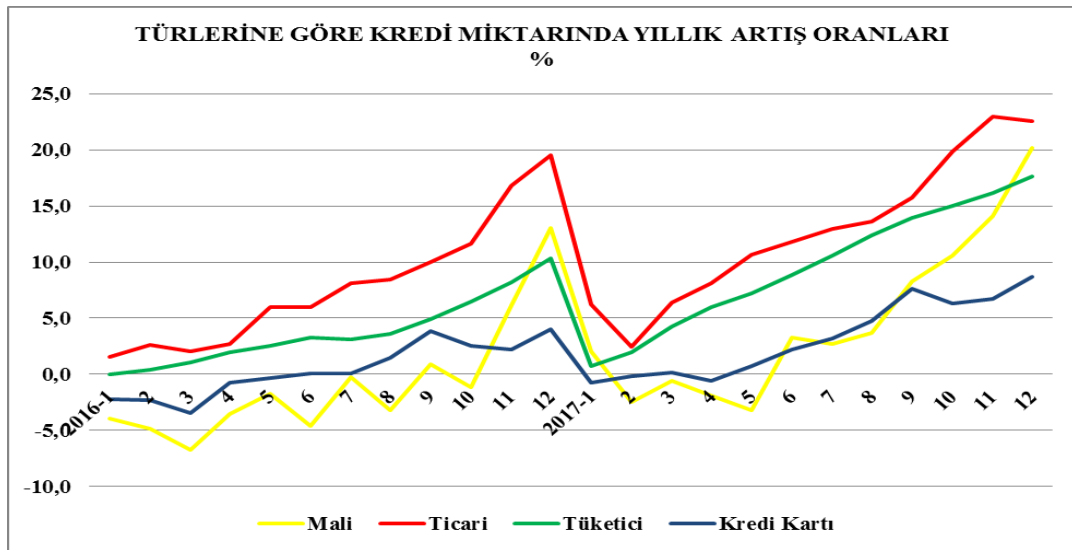
DÖNEM	Mali Kuruluşlar	Ticari	Tüketici	Kredi Kartı	TOPLAM	Yıllık Artış (%)
2010	17.301	345.412	129.041	43.582	535.336	33,7
2011	15.300	454.679	168.429	54.987	693.395	29,5
2012	18.236	522.979	194.034	70.435	805.684	16,2
2013	26.625	707.672	248.008	82.406	1.064.711	32,1
2014	33.363	869.169	281.084	72.522	1.256.138	18,0
2015	44.918	1.082.652	306.145	78.933	1.512.648	20,4
2016	50.760	1.294.424	337.799	82.113	1.765.096	16,7
2017	61.022	1.586.954	397.382	89.249	2.134.607	20,9
Değişim (%)	20,2	22,6	17,6	8,7	20,9	

Kaynak: TCMB

Alt gruplar açısından bir değerlendirme yapıldığında; 2017 yılında tüketici kredilerinin yüzde 17,6, ticari kredilerin yüzde 22,6, mali kuruluş kredilerinin yüzde 20,2 oranında büyüdüğü görülmektedir. Tüketici kredilerinin bir alt unsuru olan kredi kartlarından kullanılan kredi miktarı ise sadece yüzde 8,7 oranında artmıştır.

Kredi türlerine göre yıllık artış oranlarını gösteren grafik incelendiğinde; 2017 yılının ilk ayında kredi genişlemesinde şok bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu düşüşün ardından Hükümetin hem KGF destekli kredileri devreye alması hem de bazı ürünlerde Eylül ayı sonuna kadar vergi indirimleri yapması kredi artışını yeniden ve büyük bir oranda canlandırmıştır.

Dolayısıyla, zamanında ve doğru önlemlerle, öncelikli amaç olarak algılandığı anlaşılan, büyümeye hız kazandırılmıştır. Ancak, bu arada hızlanan büyüme, talep yönünden enflasyon artışına katkı sağlamıştır. Bir başka deyişle, 2017 yılında enflasyon-büyüme arasında tercih büyümeden yana kullanılmıştır. Bu süreçte kurlardaki artışın da devreye girmesi, enflasyonun öngörülende daha yüksek gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu koşullarda 2018 yılında daha düşük enflasyon hedeflendiğinde daha düşük büyümeye razı olunması gerekecektir.

3.10. ÖDEME ARAÇLARINDA GELİŞMELER

2017 yılında kredilerin takibe düşme oranında bazı kategoriler itibariyle ciddi artışlar yaşanmıştır. Nitekim, Tablo 3.44'de verilen ve farklı türleri itibariyle takibe alınan kredilerin gelişimi gösteren veriler, Kasım ayı sonu itibariyle takibe düşen kredilerin; gıda, meşrubat ve tütün sanayinde yüzde 42, toptan ticaret ve komisyonculuk faaliyetleri kredilerinde yüzde 29,8 inşaat sektörü kredilerinde yüzde 21,7, tekstil sanayinde yüzde 8,6 oranında arttığını ortaya koymaktadır. Bunun yanında takipteki kredilerin; kredi kartlarında yüzde 7,6, diğer ferdi kredilerde yüzde 4,7, ferdi otomobil kredisinde yüzde 8,5, konut kredilerinde yüzde 5,4 oranında azaldığı görülmektedir.

TABLO 3.44: BANKACILIK SEKTÖRÜ TAKİPTEKİ KREDİLER (Milyon TL)

KREDİ TÜRÜ	2014	2015	2016	2016-11	2017-11	(%)
Kredi Kartları	5.731	7.606	7.467	8.160	7.536	-7,6
Ferdi Kredi Konut	615	674	674	868	820	-5,4
Ferdi Kredi Otomobil	228	217	222	230	210	-8,5
Ferdi Kredi Diğer	6.273	9.364	9.149	10.728	10.226	-4,7
Top. Ticaret ve Komisyonculuk	2.927	4.726	4.582	6.735	8.739	29,8
Tekstil ve Tekstil Ürünleri San.	1.373	1.682	1.650	2.179	2.367	8,6
İnşaat	3.665	4.311	4.262	5.313	6.468	21,7
Gıda Meşrubat ve Tütün San.	1.030	1.103	1.083	1.430	2.032	42,2
Diğer	14.500	17.790	17.191	21.482	25.244	17,5
TOPLAM	36.340	47.472	46.282	57.125	63.643	11,4

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu

Takibe düşen kredilerin sadece tutarına değil, her bir kredi grubunda takibe düşen kredilerin o gruptaki toplam kredi tutarı içindeki oranlarına bakılması faydalı olacak, sektörlerdeki genel durumu görmek açısından katkı sağlayacaktır. Tablo 3.45'de bu amaçla her bir kredi grubu özelinde takibe düşen kredilerin oranları verilmiştir. Bu veriler incelendiğinde tüm gruplardaki oranların zaten makul düzeylerde bulunduğu, 2017 yılında gıda, meşrubat ve tütün sanayi dışındakilerin hepsinde gerileme yaşandığı görülmektedir. Bu arada en yüksek takibe düşme oranına sahip olan kredi kartlarındaki bu oranının yüzde 7,5'den yüzde 6,2'ye düşmesi oldukça olumlu bir gelişmedir.

TABLO 3.45: BANKACILIK SEKTÖRÜ KREDİLERİNİN TAKİBE DÜŞME ORANLARI (%)

KREDİ TÜRÜ	2013	2014	2015	2016	2016-11	2017-11
Kredi Kartları	5,0	6,2	7,4	7,3	7,5	6,2
Ferdi Kredi Konut	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4
Ferdi Kredi Otomobil	2,9	3,2	3,3	3,2	3,4	2,9
Ferdi Kredi Diğer	3,1	4,0	5,7	6,0	6,1	4,9
Toptan Ticaret ve Komisyonculuk	3,1	3,0	3,7	4,7	4,6	4,4
Tekstil ve Tekstil Ürünleri San.	3,8	3,1	3,4	4,0	4,0	3,4
İnşaat	4,2	4,1	3,7	3,7	3,7	3,4
Gıda Meşrubat ve Tütün San.	2,6	2,3	2,4	3,1	2,9	3,3
Diğer	2,9	2,9	2,8	2,9	2,8	2,7
TOPLAM	2,7	2,8	3,1	3,2	3,2	2,9

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu

Protesto edilen senetler ve karşılıksız çeklere ilişkin veriler Tablo 3.46'da sunulmuştur. Buradan 2016 yılının Ocak-Kasım dönemine göre 2017 yılının aynı döneminde hem protesto edilen senet (yüzde 7) hem de karşılıksız çek sayısının (yüzde 44,4) ciddi oranda azaldığı görülmektedir. Buna bağlı olarak protesto edilen senet tutarında yüzde 7,9, karşılıksız çek tutarının ise yüzde 39,2 gibi yüksek oranlarda gerilediği anlaşılmaktadır.

TABLO 3.46: PROTESTO EDİLEN SENETLER VE KARŞILIKSIZ ÇEKLER

YIL	Protesto Edilen Senet Sayısı (Bin Adet)	Protesto Edilen Senet Tutarı (Milyon TL)	Bankalar arası Takas Odalarına İbraz Edilip Karşılıksız Kalan Çek Adedi (Bin Adet)	Bankalar arası Takas Odalarına İbraz Edilip Karşılıksız Kalan Çek Tutarı (Milyon TL)	Bankalar arası Takas Odalarına İbraz Edilip Karşılıksız Kalan Çek Adet ve Tutarlarının Toplam İbraz Edilen Çek Adet ve Tutarlarına Olan Oranları (%)	
					Adet	Tutar
2004	589,9	1.652,3	1.537,0	7.179,4	5,63	5,05
2005	920,7	2.803,1	1.529,0	9.034,8	6,00	5,02
2006	1.177,9	4.054,9	1.317,9	9.740,2	5,20	4,77
2007	1.470,8	5.732,4	1.482,8	12.285,0	5,48	5,04
2008	1.574,0	6.760,2	1.434,4	13.317,0	5,60	5,02
2009	1.600,0	7.771,3	1.651,9	15.583,9	7,66	6,83
2010	1.216,2	5.768,8	778,8	8.476,3	3,94	3,46
2011	919,0	4.902,3	515,9	8.550,7	2,71	2,91
2012	1.074,7	6.949,2	800,1	16.217,4	4,05	4,63
2013	1.091,9	7.494,2	611,3	14.119,4	3,36	3,70
2014	1.004,0	8.221,0	533,6	14.975,0	2,91	3,41
2015	999,7	10.080,7	601,3	18.957,1	3,35	3,91
2016	1.017,0	12.288,1	592,5	20.214,3	3,60	4,04
2016/11	927,0	10.685,5	558,4	18.855,8	--	--
2017/11	862,4	11.530,5	310,7	11.460,1	--	--
Artış (%)	-7,0	7,9	-44,4	-39,2	--	--

Kaynak: TCMB

Veriler, 2017 yılında kredi kullanımı, geri ödeme ve vadeli alışverişlerde sorunların belirgin bir şekilde azaldığını ortaya koymaktadır. Bu gelişme oldukça sevindirici olmakla birlikte verileri yakından takip etmekte fayda vardır.

IV. BÖLÜM

2017 YILINDA

SANAYİ SEKTÖRÜ

4. 2017 YILINDA SANAYİ SEKTÖRÜ

İzleyen bölümde dün olduğu gibi gelecekte de, yapısal dönüşümü gerçekleştirmek suretiyle, Türkiye'nin kilit sektörü rolünü üstlenecek olan sanayi sektöründe 2017 yılında yaşanan gelişmeler farklı boyutlardan ortaya konulmaya çalışılacaktır.

4.1 ÜRETİMDE GELİŞMELER

Bu bölümde sanayi üretimi ve kapasite kullanımında 2017 yılında yaşanan gelişmeler değerlendirilecektir.

4.1.1. SANAYİDE BÜYÜME

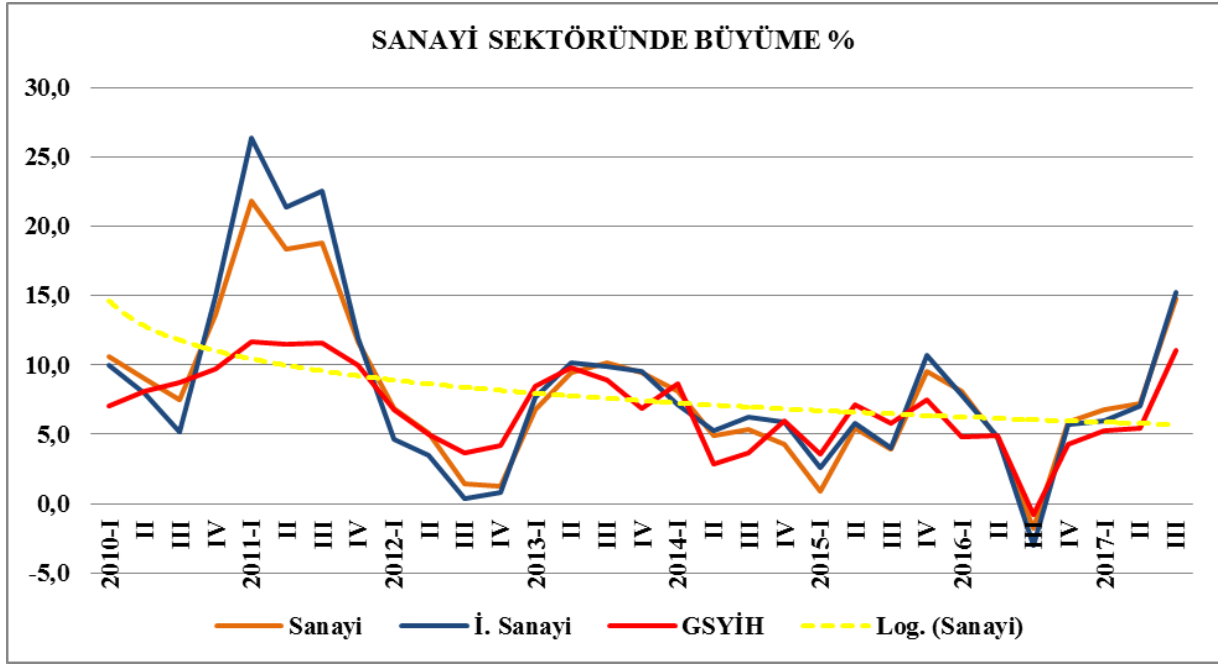
2017 yılında sanayi sektörünün büyüme performansına ilişkin değerlendirme yapabilmek amacıyla ilgili veriler Tablo 4.1'de verilmiştir. Burada yer alan verilerden görülebileceği gibi gerek sanayi sektörü toplamında gerekse imalat sanayinde yılın ilk yarısında yüzde 6,8 ve yüzde 6 düzeyinde büyüme yakalanmıştır. Ancak, yılın üçüncü çeyreğinde sektör adeta atağa kalkmış ve sanayi sektörü yüzde 14,8, imalat sanayi ise yüzde 15,2 oranında büyümüştür. Üçüncü çeyrekte yakalanan büyüme hızı, 2011 yılından sonraki en yüksek büyüme hızları olmuştur. Böylece yılın ilk dokuz aylık bölümünde sanayi sektörü toplamda yüzde 9,5, imalat sanayi ise yüzde 9,3 oranında büyümüştür. Bu gelişmede, 2016 yılında düşük olan büyüme hızlarının, yani baz etkisinin de rolü bulunmaktadır.

**TABLO 4.1: SANAYİ HASILASININ GELİŞİMİ
(Cari fiyatlarla, Milyon TL)**

DÖNEM	CARİ HASILA		ZİNCİRLENMİŞ HACİM (2009=100)		BÜYÜME HIZI	
	Sanayi	İmalat Sanayi	Sanayi	İmalat Sanayi	Sanayi	İmalat Sanayi
2015-I	118.644	99.686	73.759	61.531	8,1	7,8
II	127.546	109.045	78.647	66.278	4,7	4,8
III	117.388	98.066	71.746	58.821	-1,8	-3,1
9 Aylık	363.578	306.797	--	--	3,6	3,1
IV	148.228	126.183	86.898	73.158	5,9	5,7
2016-I	143.150	120.689	78.748	65.222	6,8	6,0
II	154.953	132.905	84.316	70.920	7,2	7,0
III	157.397	132.805	82.357	67.758	14,8	15,2
9 Aylık	455.500	386.399	--	--	9,5	9,3

Kaynak: TÜİK

Aşağıda bulunan ve 2010 sonrası dönemde sanayi ve imalat sanayi sektörünün çeyrekler itibarıyla büyüme hızlarını gösteren grafikten, sanayide büyümenin oldukça istikrarsız olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, sanayi sektörü toplamında büyümeye ilişkin logaritmik eğilim çizgisi sanayi sektörü toplamında belirgin bir yavaşlamaya işaret etmektedir. Dolayısıyla, üçüncü çeyrekte yaşanan yüksek oranlı büyümenin, verilerde yapısal bir sorun bulunmuyorsa, arızı olma ihtimali yüksektir.

Diğer taraftan, büyümeye ilişkin eğilimler sektörde hem yeni bir yatırım hamlesine hem de üretim deseninde dönüşüme olan ihtiyaca da gerekçe olarak kullanılabilir niteliktedir. Bu da, sektöre yönelik teşviklerin gözden geçirilmesinde fayda olduğunu göstermektedir.

4.1.2. KAPASİTE KULLANIM ORANI

Sanayi sektöründeki gelişmeleri değerlendirmeye imkân verecek bir diğer gösterge ise kapasite kullanım oranlarıdır. Tablo 4.2.'den görülebileceği gibi, 2017 yılında imalat sanayi kapasite kullanım oranı 2016 yılına göre yüzde 1,1 oranında artmış ve böylece 2016 yılında yüzde 77,4 olan bu oran, 2017 yılında yüzde 78,5'e yükselmiştir. Diğer taraftan imalat sanayinde uzun yıllardır kapasite kullanımında önemli bir gelişme olmadığı, oranın yüzde 74-78 aralığında hareket ettiği görülmektedir. Bu durum yeni kapasite ihtiyacına işaret eden bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ayrıca veri setinin yenilenmesi ve yeni GSYİH serisi ile uyumlaştırılması da önemli bir ihtiyaçtır.

Zira, 2017 itibariyle kapasite kullanımındaki değişme ile büyüme hızları arasında uyumsuzluk olduğu görülmektedir.

TABLO 4.2: İMALAT SANAYİNDE KAPASİTE KULLANIM ORANLARI

ALT SEKTÖR (Üretim Değeri Ağırlıklı, Toplam)	2013	2014	2015	2016	2017	Değişim (%) (2016-15)
İmalat Sanayi	74,6	74,4	74,7	77,4	78,5	1,1
Gıda Ürünlerinin İmalatı	71,9	71,3	70,5	72,8	73,4	0,6
İçeceklerin İmalatı	64,8	62,1	62,0	63,1	66,0	2,9
Tütün Ürünleri İmalatı	69,0	73,3	75,7	78,3	73,7	-4,6
Tekstil Ürünlerinin İmalatı	79,3	80,0	76,5	77,7	79,8	2,1
Giyim Eşyalarının İmalatı	77,4	77,8	76,6	78,5	79,4	0,9
Deri ile İlgili Ürünlerin İmalatı	66,5	65,0	60,3	57,4	58,6	1,2
Ağaç, Ağaç Ürn. ve Mantar Ürn. (Mobilya hariç) İmalatı	75,6	77,4	78,8	83,9	82,7	-1,2
Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	79,1	80,9	82,7	85,3	84,6	-0,7
Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğaltılması	71,7	69,3	65,2	71,3	72,8	1,6
Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürn. İmalatı	73,0	70,0	84,5	87,3	83,6	-3,8
Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı	77,8	76,5	76,0	76,0	79,2	3,2
Temel Eczacılık Ürn. ve Eczacılığa İlişkin Mal. İmalatı	71,3	74,2	75,2	72,9	69,4	-3,5
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	72,6	73,6	72,8	73,0	75,1	2,1
Diğer Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürn. İmalatı	76,7	77,5	76,0	78,0	78,5	0,4
Ana Metal Sanayi	77,4	74,7	74,5	76,6	79,2	2,6
Fabrikasyon Metal Ürn. İmalatı (Mak. ve Teç. Hariç)	71,9	71,9	71,8	72,9	72,2	-0,7
Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İm. Elektrikli Teçhizat İmalatı	80,9	86,1	79,9	80,0	79,6	-0,5
B. Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Ekipman İm.	76,3	78,6	77,7	76,3	79,2	2,8
Motorlu Kara Taşıtı, Treyler ve Yarı Treyler İmalatı	74,3	68,8	77,3	83,9	86,3	2,4
Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	68,3	70,4	72,9	74,9	79,8	4,9
Mobilya İmalatı	71,4	71,8	72,4	71,4	74,3	2,9
Diğer imalatlar	54,9	55,6	59,5	63,1	65,2	2,1
Makine ve Ekipmanların Kurulumu ve Onarımı	80,7	72,4	68,3	67,3	70,2	2,9

Kaynak: TCMB

Kapasite kullanımının alt sektörler bazındaki gelişimi incelendiğinde; en yüksek oranlı artışın yüzde 4,9 ile Diğer Ulaşım Araçları imalatı ve yüzde 3,2 ile Kimyasal Madde ve Ürünleri imalatında gerçekleştiği görülmektedir. Tütün Ürünleri İmalatı (yüzde -4,6) ile Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı (yüzde -3,8) ise 2017 yılında kapasite kullanım oranı en fazla gerileyen alt sektörler olmuştur.

4.1.3. SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ

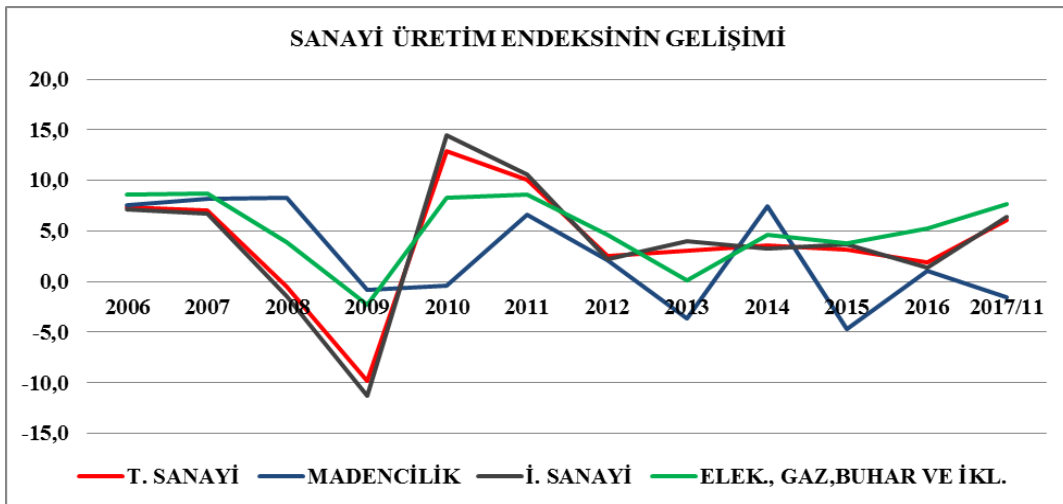
Sanayi üretim endeksinde 2017 yılında yaşanan gelişmeler Tablo 4.3.'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi sanayi sektörü toplamında üretim endeksi 2017 yılı Ocak-Kasım döneminde önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 6,1, imalat sanayi üretim endeksi ise yüzde 6,4 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde üretim endeksi madencilik ve taş ocakçılığında yüzde 1,6 oranında gerilerken elektrik, gaz ve buhar üretiminde ise yüzde 7,6 oranında büyümüştür.

TABLO 4.3: SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ

SEKTÖRLER	2014	2015	2016	Ocak-Kasım		Değişim (%)
				2016	2017	
TOPLAM SANAYİ	120,5	124,3	126,6	125,6	133,3	6,1
Aramalı İmalatı	120,3	120,7	120,9	121,0	126,5	4,5
Dayanıklı Tüketim Malı İmalatı	119,7	125,3	121,8	122,1	134,5	10,1
Dayanısız Tüketim Malı İmalatı	118,1	122,2	126,2	124,7	128,6	3,2
Enerji	113,6	117,2	123,0	122,1	130,6	6,9
Sermaye Malı İmalatı	131,8	142,6	145,6	142,2	158,1	11,2
MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	112,7	107,3	108,4	108,8	107,0	-1,6
İMALAT SANAYİ	121,3	125,7	127,5	126,3	134,4	6,4
ELEKTRİK, GAZ, BUHAR VE İKLİMLENDİRME ÜRN. VE DAĞITIMI	119,1	123,5	130,0	129,0	138,8	7,6

Kaynak: TÜİK

2017 yılının 11 aylık döneminde alt grup olarak en yüksek büyüme yüzde 11,2 ile sermaye malları ve yüzde 10,1 ile dayanıklı tüketim malları grubunda görülmüştür. Dayanıklı mallar grubundaki hızlı üretim artışı vergi indirimlerinden sektörün iyi faydalandığını ortaya koymaktadır. Sermaye malları üretimindeki artış ise büyük ölçüde 3. çeyrekte hızlı büyüyen yatırımlar ile ilgilidir.

Sanayi üretimine ilişkin yıllık gelişmelerin yer aldığı grafik incelendiğinde; öncelikle 2006-2012 döneminde oldukça istikrarsız bir üretim artışı yaşandığı, 2012 sonrasında ise görece olarak daha istikrarlı ancak daha düşük büyümelerin gerçekleştiği görülmektedir. Ancak, grafikte belirgin olan gerçeklik istikrarsızlıktır. Hem bir neden hem de sonuç olarak bu durumun geçerli olduğu bir ülkede istikrarsızlığın çoklu kaynaktan beslendiği açıktır. Bu nedenle, bir taraftan istikrarsızlık kaynağı olarak sanayi üretiminin diğer taraftan da sanayi üretiminde istikrarsızlığa neden olan faktörlerin (Döviz kurları, enflasyon, faiz vb.) analiz edilerek istikrarsızlık kaynaklarıyla daha etkin mücadele edilmelidir.

4.2. İSTİHDAMDA GELİŞMELER

İşsizlik birçok ülke gibi Türkiye'nin de en önemli sosyo-ekonomik sorunu olma özelliğini korumaktadır. Bu sorunun daha da derinleşecek olması ise yeni istihdam ve eğitim stratejilerinin önemini her geçen gün artırmaktadır. Bu noktada çözüm alanı olarak hizmetler yanında sanayi sektörünün de hala oynayacağı rol bulunmaktadır. Zira, sanayi üretiminin bir çok dalında işgücü ihtiyacı azalacak olmakla beraber bu sürecin hem zaman alacak olması hem de yeni bazı işgücü talebi olacak alanların doğacak olması istihdam açısından sanayi sektörünün önemini uzun bir süre daha korumasına imkan verecektir.

Tablo 4.4. incelendiğinde 2017 yılının 10 aylık bölümünde sanayi sektörü istihdamının yıllık ortalama olarak, 2016 yılına göre yüzde 1,4 oranında arttığı görülmektedir. Ayrıca, 2016 yılı sonuna göre bir karşılaştırma yapıldığında 2017 yılı Ekim ayı sonu itibariyle sanayi istihdamında 205 bin kişilik artış olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, 2016 yılı 10 aylık dönem ortalamasına göre (5 milyon 299 bin kişi) 2017 yılının aynı döneminde (5 milyon 370 bin kişi) istihdam 72 bin kişi artmıştır. Bu veriler, yılın ilk dokuz aylık bölümünde sanayi sektöründe gerçekleşen yüzde 9,5 oranındaki büyüme karşılığında istihdamın sadece yüzde 1,4 oranında arttığını, yani üretim artışının istihdama yeterince yansımadağını ortaya koyması bakımında dikkat çekmektedir.

TABLO 4.4: SANAYİ SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM (Bin kişi)

Aylar	Toplam İstihdam	Yıllık Değişim (%)	Sanayi	Yıllık Değişim (%)	Sanayinin payı (%)	Mevsimsel Düzeltilmiş Sanayi İstihdamı	Önceki Aya Göre Değişim (%)
2016-12	26.669		5.265			5.265	
2017-1	26.672	1,5	5.274	-0,5	19,8	5.274	0,2
2	26.956	1,9	5.251	1,0	19,5	5.251	-0,4
3	27.489	1,8	5.346	-0,2	19,4	5.346	1,8
4	28.157	1,9	5.372	0,0	19,1	5.372	0,5
5	28.488	2,2	5.386	1,0	18,9	5.386	0,3
6	28.703	3,8	5.383	2,1	18,8	5.383	-0,1
7	28.758	4,1	5.363	4,1	18,6	5.363	-0,4
8	28.828	4,9	5.437	3,1	18,9	5.437	1,4
9	28.797	4,5	5.421	3,6	18,8	5.421	-0,3
10	28.645	5,1	5.470	1,4	19,1	5.470	0,9
ORT.	--	3,2	--	-0,5	19,1	--	--

Kaynak: TÜİK

Oysa yaptığımız hesaplama göre 2007-2016 dönem ortalaması olarak sanayi istihdamının büyüme esnekliği katsayısı 0,77'dir. Bunun anlamı sanayi sektörünün yüzde 9,5 büyümesi durumunda istihdamın yüzde 7,3 oranında artması gerektiğidir. Bu verilere göre sektörde istihdam artışının yüzde 1,4 olabilmesi için ise büyümenin ancak yüzde 1,8 oranında gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de büyüme ve istihdam verileri konusunda yeni çalışmalara ihtiyaç bulunduğu söylenebilir.

Mevsimsel etkilerden arındırılmış sanayi istihdamının gelişimi incelendiğinde ise sektördeki istihdamın dar bir bantta dalgalandığı, Ekim ayında 5 milyon 470 bin kişiyle yılın en yüksek düzeyine ulaştığı anlaşılmaktadır. Böylece, 2006-2017 döneminde sanayi sektörü ortalama olarak 4 milyon 550 bin kişiye istihdam sağlamıştır. Türkiye, ne yazık ki, kur politikaları nedeniyle sanayi sektörünün daha fazla katma değer yaratması ve daha fazla insana istihdam yaratması imkanını kullanamamıştır.

4.3. VERİMLİLİKTE GELİŞMELER

Günümüz koşullarında rekabet daha çok fiyat veya yenilik üzerinden yapılmaktadır. Genelleştirme yapıldığında ise sanayi toplumu ürünlerinde fiyat, bilgi toplumu ürünlerinde ise yenilik rekabetinin ön plana çıktığı söylenebilir. Ancak, hangi toplum aşamasında olunursa olunsun üretilen şeyin hem verimli bir süreçte üretilmesi hem de kullanıldığı yerde verimli olması gerekir. Dolayısıyla, verimlilik üretim süreçlerinin de yaşamın da kilit kavramıdır.

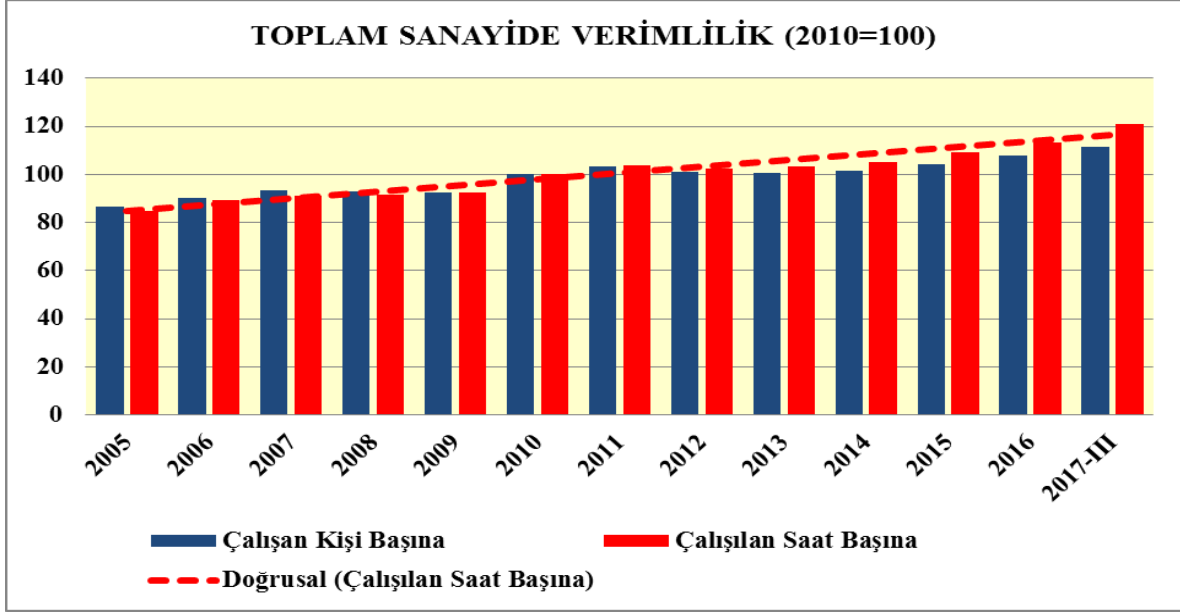
TABLO 4.5: SANAYİ SEKTÖRÜNDE VERİMLİLİK ENDEKSİ

DÖNEM	Endeks (2010=100)		Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişim (%)	
	Çalışan Kişi Başına	Çalışılan Saat Başına	Çalışan Kişi Başına	Çalışılan Saat Başına
2005	86,6	84,9		
2006	90,4	89,2	4,4	5,1
2007	93,2	91,3	3,1	2,4
2008	93,0	91,6	-0,2	0,3
2009	92,6	92,6	-0,4	1,1
2010	100,0	100,0	8,0	8,0
2011	103,3	103,7	3,3	3,7
2012	101,1	102,2	-2,1	-1,4
2013	100,6	103,1	-0,6	0,8
2014	101,4	105,2	0,9	2,1
2015	104,4	109,4	2,9	3,9
2016	107,7	113,4	3,2	3,7
2016-I	105,0	109,1	6,2	6,0
2016-II	110,4	114,8	4,2	3,5
2016-III	99,3	110,2	-1,7	1,4
2016-IV	116,1	119,7	4,0	4,1
2017-I	108,6	113,1	3,5	3,7
2017-II	113,6	120,2	2,9	4,7
2017-III	111,6	121,0	12,4	9,8

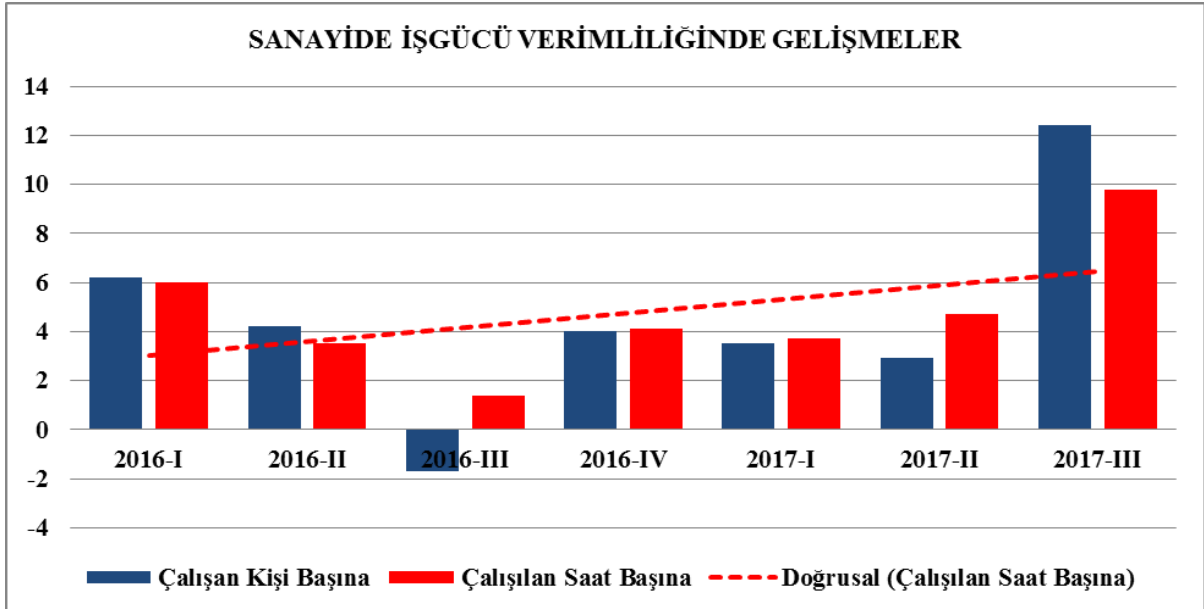
Kaynak: TÜİK

Sanayi sektöründe emek verimliliğinin mevcut düzeyine ilişkin veriler Tablo 4.5'de sunulmuştur. Burada dikkati çeken ilk şey emek verimliliğinde düzenli artış trendinin yakalanmış olmasıdır. Ayrıca, sanayi sektöründe emek verimliliğinde 2017 yılının üçüncü çeyreğinde hem çalışılan saat hem de çalışan kişi başına daha önce görülmemiş ölçüde bir artış yaşandığı anlaşılmaktadır. Nitekim, bu çeyrekte kişi başına verim yüzde 12,4, çalışılan saat başına verim yüzde 9,8 oranında artmıştır.

Daha önceki yıllarda karşılaşılan en yüksek emek verimi artışının yüzde 8 ile 2010 yılında gerçekleştiği görülmektedir.

Bu veriler 2017 yılının üçüncü çeyreğinde sanayi sektöründe yakalanan yüzde 14,8 düzeyindeki büyümenin büyük ölçüde verimlilik artışından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte üretimde kullanılan teknolojinin, bir yıl gibi kısa bir zamanda, emek veriminde bu derece büyük bir artış yapacak düzeyde değişmesi oldukça güçtür. Ayrıca, kişi başına verim ile saat başına verim artışı arasında ilk kez bu kadar büyük bir farkın ortaya çıkması da dikkat çekmektedir.

Diğer taraftan, son iki yılda, darbe girişiminin yapıldığı 2016 yılının üçüncü çeyreği dışında, emek verimliliğinde gerçekleşen artışların oldukça yüksek düzeylerde olduğu görülmektedir.

Bu gelişmenin iki taraflı olması yani hem teknolojik gelişme hem de işgücünün niteliksel gelişmesinden beslenmesi durumunda kalıcı ve yüksek oranlı büyüme hızlarına ulaşılabileceği açıktır.

4.4. ÜCRETLERDE GELİŞMELER

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde emek yoğun üretim tekniğinin ağırlıkta olması, maliyetler içinde işgücünün ağırlığını artırmaktadır. Buna bağlı olarak da reel ücret düzeylerindeki gelişmeler rekabet gücü açısından büyük önem kazanmaktadır.

Faktör donanımına bakıldığında Türkiye'nin doğal kaynak ve emek yönünden zengin, sermaye yönünden fakir olduğu görülmektedir. Bu yapı Türkiye'yi emek yoğun alanlarda avantajlı kılmış ve yatırım deseni de büyük ölçüde buna göre şekillenmiştir. Konumuz açısından bunun anlamı reel ücret düzeylerinin hem maliyetler hem de gelir dağılımı açısından büyük önem taşımasıdır.

Türkiye'de reel ücret düzeyleri, işin niteliği yani yaratılan katma değer farklılaşmasına bağlı olarak sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerinde farklılaşmaktadır. Nitekim reel ücret düzeyi, daha az kalifiye elemanın kullanıldığı inşaat sektöründe daha düşük iken, nitelikli işgücü ihtiyacının fazla olduğu sanayi sektöründe daha yüksektir. Bu düzey sanayi sektöründe teknoloji geliştikçe daha da artacaktır.

Zira, teknoloji sayesinde daha az işgücü ile daha fazla katma değer yaratılabilecek, buna bağlı olarak da işgücüne ödenebilecek ücret düzeyi yükselecektir. Bu süreçte işsiz kalmak istemeyen işgücü açısından kritik konu, yeni teknolojilerin gerektirdiği donanıma sahip olmak ve sürekli yenilenebilmek olacaktır.

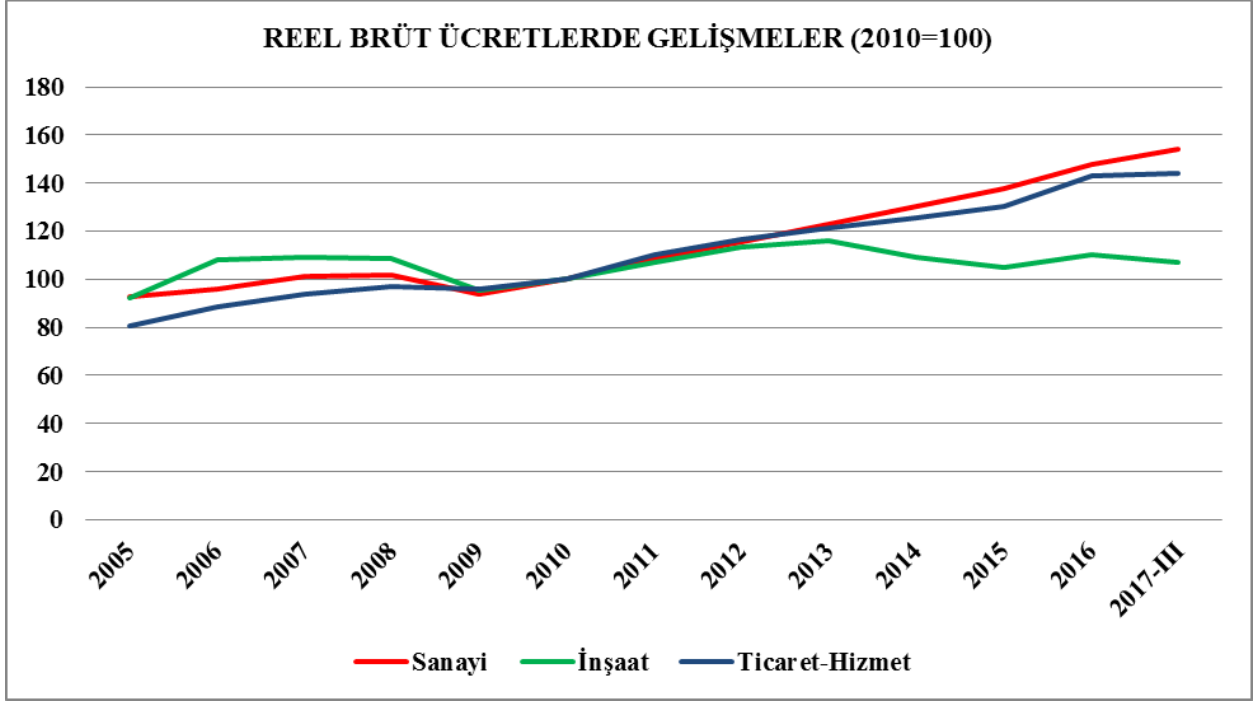
TABLO 4.6: REEL BRÜT ÜCRET - MAAŞ ENDEKSLERİ

YIL	Endeks			Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim (%)		
	Sanayi	İnşaat	Ticaret-Hizmet	Sanayi	İnşaat	Ticaret-Hizmet
2005	93,0	92,2	80,5	--	--	--
2006	96,1	108,0	88,5	3,3	17,1	9,9
2007	101,4	109,0	93,6	5,5	0,9	5,7
2008	101,5	108,4	96,9	0,1	-0,5	3,6
2009	93,7	95,4	95,8	-7,7	-11,9	-1,2
2010	100,0	100,0	100,0	6,7	4,8	4,4
2011	108,7	107,3	110,4	8,7	7,3	10,4
2012	115,4	113,6	116,5	6,1	5,9	5,5
2013	122,7	115,8	121,3	6,4	1,9	4,2
2014	130,3	109,1	125,3	6,1	-5,8	3,3
2015	137,6	104,7	130,4	5,6	-4,0	4,1
2016	148,0	110,3	142,9	7,6	5,3	9,6
2016-I	144,9	106,2	143,6	9,5	6,4	12,7
2016-II	148,3	113,7	143,4	9,7	8,5	11,7
2016-III	150,3	110,5	145,3	5,0	2,3	7,7
2016-IV	148,4	110,6	139,4	6,4	4,1	6,5
2017-I	144,5	96,8	137,3	-0,2	-8,8	-4,4
2017-II	149,6	103,5	140,5	0,9	-9,0	-2,0
2017-III	154,1	106,9	143,8	2,5	-3,3	-1,0

Kaynak: TÜİK

Tablo 4.6'dan görülebileceği gibi 2009 krizi sonrasında sanayi sektöründe reel brüt ücretlerde düzenli olarak artış yaşanmıştır. İnşaat ve hizmetler sektörlerinde zaman zaman ücretlerde gerileme görülmesi sonucu 2010-2016 arasında reel ücretler sanayi sektöründe yüzde 48 oranında artarken, bu artış inşaat sektöründe yüzde 6,4, hizmetler sektöründe yüzde 42,9 düzeyinde kalmıştır. Ücretlerdeki gelişmelerde asgari ücrete ilişkin düzenlemelerin önemli rolü olmuştur.

2017 yılında çeyreklik dönemler itibariyle ücretlerde yaşanan gelişmeler incelendiğinde 2016 yılının ilk çeyreğine göre 2017'nin ilk çeyreğinde binde 2 oranında gerileme, ikinci ve üçüncü çeyreklerde ise sırasıyla binde dokuz ve yüzde 2,5 düzeylerinde artış yaşandığı görülmektedir. İnşaat ve hizmetler sektöründe reel brüt ücretlerde 2017 yılının üç çeyreğinde de gerileme yaşanması dikkat çekmektedir.

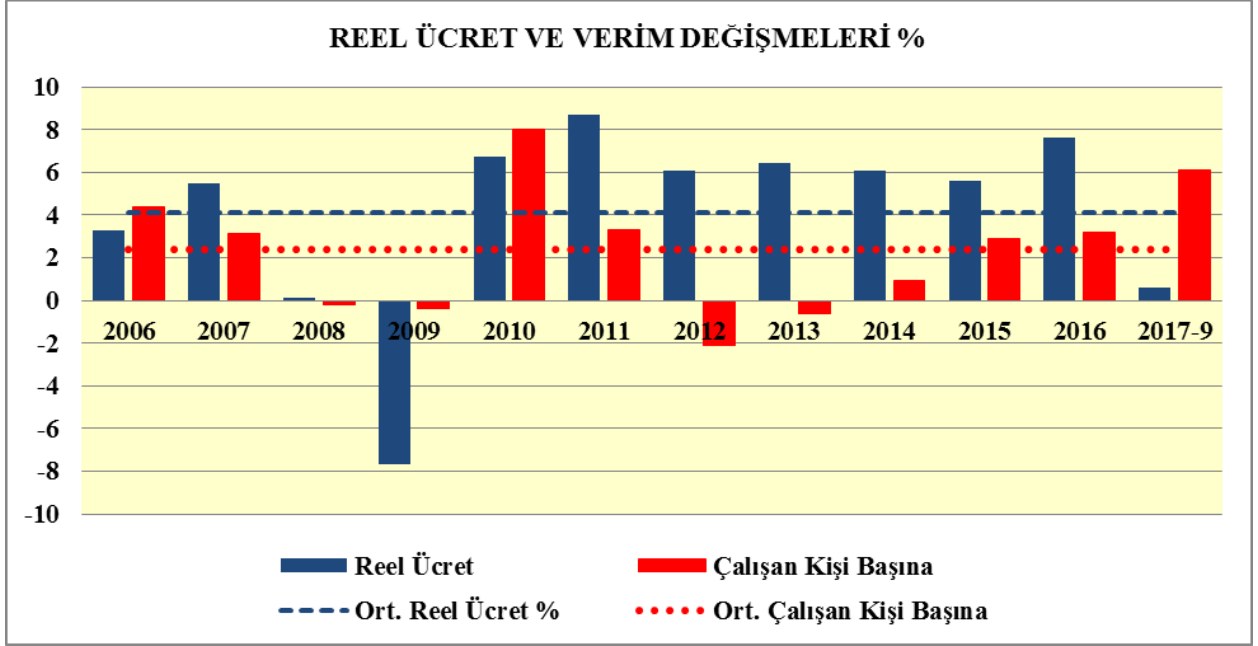

Ücretlerdeki artışı nesnel olarak değerlendirebilmek için hem ekonominin konjonktürel durumunu hem de işgücü verimliliğindeki gelişmelerin dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim reel ücretlerin arttığı bir durumda ekonomi canlı ve talep artışı yeterli ise girişimciler ücret artışlarını ürün fiyatlarına yansıtabilecekler dolayısıyla kar marjlarını daraltmak zorunda kalmayacaklardır. Yine reel ücretler arttığında, işgücü verimliliğinde daha yüksek oranda artış gerçekleşmesi halinde işgücü maliyetleri gerilemiş olacaktır. Bu bağlamda 2017 yılında yaşanan gelişmeler izleyen başlıkta ele alınmıştır.

4.5. VERİMLİLİK VE REEL ÜCRET KARŞILAŞTIRMALARI

Reel ücret ve verim değişimleri grafiğinde; 2006-2017 döneminde işgücü verimliliği ve reel brüt ücretlerdeki artışlar verilmiştir. İlgili veriler ve grafikten 2016 yılının aynı dönemine göre 2017 yılının 9 aylık bölümünde ortalama olarak reel brüt ücretlerde binde 6, verimlilikte ise yüzde 6,1 oranında artış yaşandığı anlaşılmaktadır. Böylece işverenler açısından 2017 yılının 9 aylık bölümünde sanayi sektöründe reel işgücü maliyetinde gerileme yaşanmıştır. Bu gelişme 2010 yılından sonra ilk kez karşılaşılan bir durum olmuştur. Kuşkusuz dördüncü çeyrek verilerinin açıklanmasından sonra yeniden bir durum değerlendirmesi yapmak gerekecektir.

2006-2017/9 dönemini kapsayan gelişmeler incelendiğinde ise, ortalama reel brüt ücret artışlarının yüzde 4,1, işgücü verimlilik artışının yüzde 2,4 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Bunun anlamı, dönem bütününde reel işgücü maliyetinin artmasıdır. Bu gelişme iç piyasada, rakipler de benzer koşullarda faaliyette bulunduğu için (kayıtdışı çalışanlar dışında) önemli sorun yaratmazken dış pazarlar ve de içerde yabancılar karşısında rekabet gücü kaybı anlamına gelmektedir.

Bu koşullarda, Türkiye’de girişimcilerin sermaye-yoğun üretime yönelmeleri, dolayısıyla da en azından sanayi sektörü kaynaklı işsizliğin daha da artması kaçınılmaz olacaktır. Sonuç olarak, Türkiye’de sanayicilerin yüksek katma değerli ürünleri üretmeye, işgücünün ise yüksek nitelikler kazanmaya çalışması gerekmektedir.

4.6. DIŞ TİCARETTE GELİŞMELER

Sanayi sektörünün 2017 yılı performansının değerlendirilebileceği bir alan da dış ticarettir. Tablo 4.7’den görülebileceği gibi ihracat, 2017 yılı Ocak-Kasım döneminde, 2016 yılının aynı dönemine göre madencilikte yüzde 31,7, toplam ihracatın yüzde 94’ünü oluşturan imalat sanayi toplamında ise yüzde 10,4 oranında artmıştır. Aynı dönemde ihracatta ilk sırada yer alan motorlu kara taşıtı ve römorklarda yüzde 22,8, ikinci sırada yer alan ana metal sanayinde yüzde 6, üçüncü sırada yer alan tekstilde yüzde 4,2 düzeyinde ihracat artışı gerçekleşmiştir. İhracatta dördüncü sırada yer alan giyim ürünlerinde ise yılın 11 aylık bölümünde ihracat yüzde 1,4 oranında gerilemiştir.

TABLO 4.7: SANAYİ ALT SEKTÖRLERİNDE İHRACATI (Ocak-Kasım)

(Milyon Dolar)	2015	2016	2017	Değişme (%)
Madencilik ve Taşocakçılığı	2.578	2.425	3.193	31,7
İmalat	123.615	121.820	134.437	10,4
Gıda Ürünleri ve İçecek	9.354	8.999	9.728	8,1
Tütün Ürünleri	485	598	535	-10,4
Tekstil Ürünleri	12.443	12.404	12.925	4,2
Giyim Eşyası	11.558	11.479	11.312	-1,4
Dabaklanmış Deri vb.	949	958	1.043	8,8
Ağaç ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç) vb.	642	626	680	8,6
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	1.614	1.727	1.875	8,6
Basım ve Yayım; Plak, Kaset vb.	130	115	113	-1,6
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	3.842	2.638	3.741	41,8
Kimyasal Madde ve Ürünler	6.822	6.328	7.159	13,1
Plastik ve Kauçuk Ürünleri	5.974	5.790	6.213	7,3
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	3.539	3.327	3.408	2,4
Ana Metal Sanayi	16.911	16.625	17.621	6,0
Metal Eşya Sanayi (Makine ve Teçhizatı Hariç)	5.947	5.604	6.167	10,0
Başka Yerde Sınıf. Makine ve Teçhizat	10.861	10.673	11.641	9,1
Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Makineleri	170	144	149	3,7
Başka Yerde Sınıf. Elektrikli Makineler	4.972	4.721	4.788	1,4
Radyo, Televizyon, Haberleşme Cihazları	1.728	1.579	1.610	2,0
Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat	746	719	817	13,6
Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	16.877	18.993	23.320	22,8
Diğer Ulaşım Araçları	2.030	1.879	3.083	64,0
Mobilya ve Diğer Ürünler	6.023	5.894	6.508	10,4
TOPLAM	132.088	129.749	143.213	10,4

Kaynak: TÜİK

Bu veriler 2017 yılında yaşanan kur artışlarının sanayi sektörü ihracatına katkı yaptığını ortaya koymaktadır. Toplam ihracatın Ocak-Kasım döneminde yüzde 10,4 artmış olması da bu katkıyı pekiştirmektedir.

Sanayi sektörü ürünlerine ilişkin ithalat gelişmeleri Tablo 4.8'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2017 yılı Ocak-Kasım döneminde ithalat 2016 yılının aynı dönemine göre madencilik ve taşocakçılığı sektöründe yüzde 39,8, imalat sanayinde ise yüzde 13,1 oranında artmıştır. İthalatta alt sektörler bazında bir değerlendirme yapıldığında; metal ana sanayinde yüzde 66,5, kimyasal ürünlerde yüzde 13,5, kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünlerinde yüzde 33,4 oranında artış gözlenmiştir.

Motorlu kara taşıtı ve römorklarda binde 3, Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat ithalatında ise yüzde 4,5 oranında gerileme yaşanmıştır. Bu gelişmenin de artan kurların yarattığı fiyat artışlarıyla ilgisi olduğu söylenebilir.

TABLO 4.8: SANAYİ ALT SEKTÖRLERİNDE İTHALATI (Ocak-Kasım)

(Milyon Dolar)	2015	2016	2017	Değişme (%)
Madencilik ve Taşocakçılığı	25.333	16.933	23.669	39,8
İmalat	152.179	151.977	171.834	13,1
Gıda Ürünleri ve İçecek	4.583	4.362	4.414	1,2
Tütün Ürünleri	129	150	124	-17,4
Tekstil Ürünleri	4.672	4.428	4.932	11,4
Giyim Eşyası	2.401	2.258	1.839	-18,5
Dabaklanmış Deri vb.	1.259	1.081	993	-8,2
Ağaç ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç) vb.	1.264	1.104	992	-10,2
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	3.139	3.203	3.412	6,5
Basım ve Yayımlar; Plak, Kaset vb.	407	375	238	-36,6
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	10.272	8.144	10.863	33,4
Kimyasal Madde ve Ürünler	27.808	26.703	30.313	13,5
Plastik ve Kauçuk Ürünleri	4.323	4.498	4.774	6,1
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	1.757	1.639	1.658	1,2
Ana Metal Sanayi	20.164	19.502	32.461	66,5
Metal Eşya Sanayi (Makine ve Teçhizatı Hariç)	3.797	4.245	3.770	-11,2
Başka Yerde Sınıf. Makine ve Teçhizat	17.800	19.146	18.287	-4,5
Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Makineleri	2.770	2.410	2.446	1,5
Başka Yerde Sınıf. Elektrikli Makineler	7.138	7.709	7.613	-1,3
Radyo, Televizyon, Haberleşme Cihazları	7.965	9.911	10.473	5,7
Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat	4.569	4.567	4.974	8,9
Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	18.161	18.621	18.563	-0,3
Diğer Ulaşım Araçları	5.201	5.525	6.115	10,7
Mobilya ve Diğer Ürünler	2.600	2.397	2.581	7,7
TOPLAM	189.242	180.208	210.704	16,9

Kaynak: TÜİK

Sanayi alt sektörlerinde dış ticaret dengesinin gelişimi ise Tablo 4.9'da verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2017 yılının Ocak-Kasım döneminde dış ticaret açığı toplamda yüzde 33,8, madencilikte yüzde 41,1, imalat sanayinde ise yüzde 24 oranında artış göstermiştir. Bu dönemde en fazla dış ticaret fazlası veren sektörler sırasıyla; giyim eşyası (9,4 milyar Dolar), tekstil ürünleri (7,9 milyar Dolar), gıda ürünleri ve içecek (5,3 milyar Dolar) ve motorlu kara taşıtları (4,7 milyar Dolar) olmuştur.

TABLO 4.9: SANAYİ ALT SEKTÖRLERİNDE DIŞ TİCARET DENGESİ (Ocak-Kasım)

(Milyon Dolar)	2015	2016	2017	Değişme (%)
Madencilik ve Taşocakçılığı	-22.755	-14.509	-20.475	41,1
İmalat	-28.564	-30.158	-37.397	24,0
Gıda Ürünleri ve İçecek	4.770	4.638	5.314	14,6
Tütün Ürünleri	355	448	412	-8,1
Tekstil Ürünleri	7.770	7.976	7.993	0,2
Giyim Eşyası	9.157	9.221	9.473	2,7
Dabaklanmış Deri vb.	-310	-123	50	-140,7
Ağaç ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç) vb.	-622	-478	-312	-34,7
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	-1.525	-1.476	-1.537	4,1
Basım ve Yayım; Plak, Kaset vb.	-277	-260	-125	-52,0
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	-6.430	-5.506	-7.122	29,4
Kimyasal Madde ve Ürünler	-20.986	-20.375	-23.154	13,6
Plastik ve Kauçuk Ürünleri	1.650	1.293	1.439	11,4
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	1.783	1.688	1.749	3,7
Ana Metal Sanayi	-3.252	-2.877	-14.840	415,9
Metal Eşya Sanayi (Makine ve Teçhizatı Hariç)	2.151	1.359	2.397	76,3
Başka Yerde Sınıf. Makine ve Teçhizat	-6.939	-8.473	-6.646	-21,6
Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Makineleri	-2.601	-2.267	-2.297	1,4
Başka Yerde Sınıf. Elektrikli Makineler	-2.166	-2.988	-2.825	-5,5
Radyo, Televizyon, Haberleşme Cihazları	-6.237	-8.332	-8.863	6,4
Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat	-3.823	-3.848	-4.156	8,0
Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	-1.284	372	4.758	1180,6
Diğer Ulaşım Araçları	-3.171	-3.645	-3.032	-16,8
Mobilya ve Diğer Ürünler	3.422	3.497	3.927	12,3
TOPLAM	-57.154	-50.459	-67.491	33,8

Kaynak: TÜİK

Yine Ocak-Kasım 2017 döneminde en fazla dış ticaret açığı veren sanayi alt sektörleri ise; kimyasal madde ve ürünler (23,1 milyar Dolar), metal ana sanayi (14,8 milyar Dolar), radyo, televizyon, haberleşme cihazları (8,8 milyar Dolar) ve kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri (7,1 milyar Dolar) olmuştur.

Dış ticaret açığının çok büyük bir bölümünün imalat sanayi ve madencilik sektöründen kaynaklanması nedeniyle, Türkiye'nin dış ticaret açığı verilen imalat sanayi alt sektörleri ürünlerini ülke içinde üretmeye yönelik olarak yerli ve yabancı yatırımcıları cezbedecek bir teşvik sisteminin ve makro ekonomik iklimin, hukuki işleyiş süreçlerinin niteliklerinin yükseltilmesi gerekmektedir.

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında; 2017 yılının sanayi sektörü ihracatı açısından olumlu geçtiği, ancak dış girdi bağımlılığının yüksek olması nedeniyle daha yüksek oranda ithalat artışı ve dolayısıyla da dış ticaret açığıyla karşılaşılmasının ihracattaki gelişmeyi gölgelediği söylenebilir. Bu nedenle, Türkiye'nin birçok sanayi alt sektöründe ağırlıklı olarak ortaya çıkan re-export görüntünün değiştirilerek daha fazla katma değer in ülke içinde yaratılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

4.7. OTOMOBİL PİYASASINDA GELİŞMELER

Türkiye'nin re-export sektörlerinin başında otomotiv gelmektedir. Türkiye'de önemli sayıda yabancı otomotiv yatırımcısı bulunmaktadır ve sektör yılın 11 aylık bölümünde 23,3 milyar Dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir. Kur artışlarının ihracatı desteklerken ithalatı baskılaması nedeniyle bu yıl 11 ayda 4,7 milyar Dolar dış ticaret fazlası veren sektör 2015 yılının aynı döneminde 1,2 milyar Dolar açık, 2016 yılında sadece 372 milyon Dolar fazla vermiştir.

TABLO 4.10: OTOMOBİL PİYASASINDA GELİŞMELER

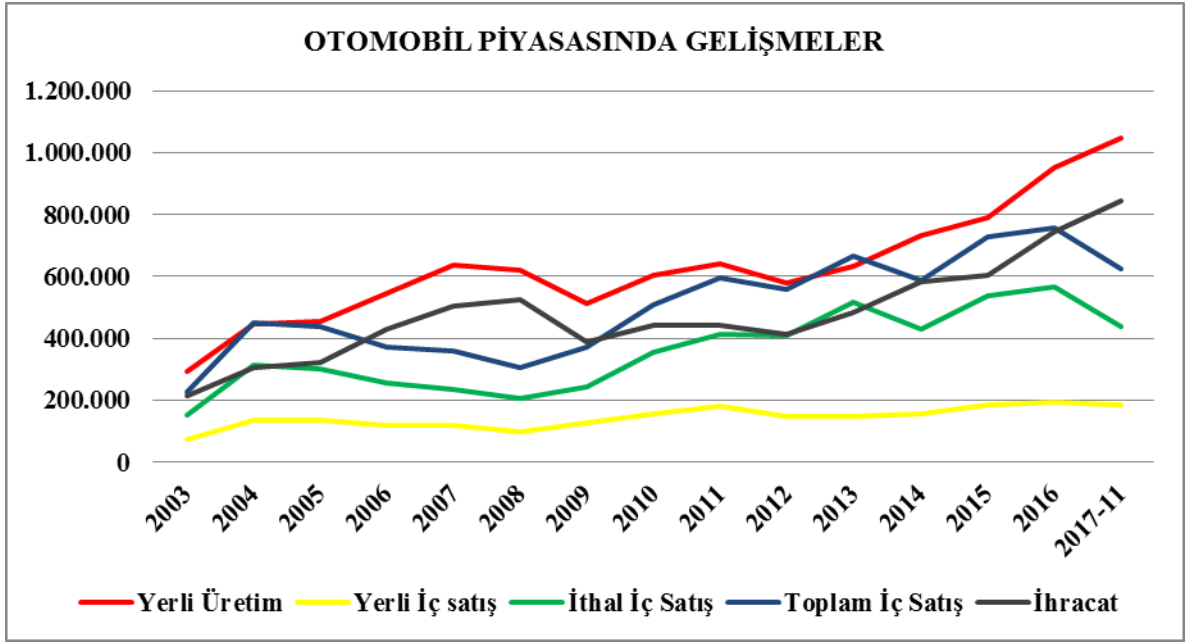
YIL	Üretim	Yurtiçi Satış			İhracat
		Yerli	İthal	Toplam	
2003	294.116	73.268	154.008	227.276	213.587
2004	447.152	137.097	314.112	451.209	305.072
2005	453.663	136.708	301.889	438.597	319.825
2006	545.682	117.631	255.588	373.219	430.420
2007	634.883	120.740	236.725	357.465	504.353
2008	621.567	99.205	206.793	305.998	525.301
2009	510.931	126.277	243.542	369.819	388.994
2010	603.394	155.634	354.150	509.784	439.999
2011	639.734	179.488	414.031	593.519	442.674
2012	577.296	146.604	409.676	556.280	412.991
2013	633.604	147.128	517.527	664.655	484.504
2014	733.439	157.349	429.982	587.331	581.993
2015	791.027	186.826	539.070	725.896	604.683
2016	950.888	191.893	565.045	756.938	745.709
2015 Ocak-Kasım	716.339	153.470	458.086	611.556	544.561
2016 Ocak-Kasım	843.925	158.914	489.980	648.894	658.602
2017 Ocak-Kasım	1.047.867	185.162	437.903	623.065	844.046
Değişim (%)	24,2	16,5	-10,6	-4,0	28,2

Kaynak: OSD, ODD

Türkiye'de yerleşik yabancı otomotiv firmaları önemli ve daha pahalı kritik girdilerini daha çok ithal etmektedir. Bu da otomobil üretimi ve ihracatı sonrasında içeride kalan katma değer in sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin yerli otomobil yatırımı bu anlamda önemlidir.

Ancak, yabancı firmalar gibi çok sayıda ve kritik girdinin de ithalat değil, yerli üretimle karşılanması konusunda özel önem verilmeli, otomotiv yatırıma bütünsel bakılmalıdır.

Konunun önemini de Tablo 4.10 belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim 2017 yılının ilk 11 aylık bölümünde Türkiye’de bir milyon 74 bin 867 otomobil üretilmiştir. Bunların 844 bin 46’sı yani yüzde 80’i ihraç edilmektedir. Ancak aynı dönemde ülke içinde satılan 623 bin otomobilin sadece 185 bini (yüzde 22’si) ülke içinde üretilmiş, 437 bini (yüzde 78’i) ise ithal edilmiştir.

Bu veriler yerli otomobil yatırımının önemli ve anlamlı olabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak, ülke vatandaşları açısından bu otomobilin cazip niteliklere (fiyat, yakıt, parça) sahip olması ve ithalatın azalmasına katkı yapması sağlanmalıdır. Aksi halde kaynak israfı olarak tarihteki yerini alabilecektir.

Sanayi sektörünün performansına ilişkin açıklamalar sektörün 2017 yılında hem olumlu (yüksek büyüme, ihracat artışı) hem de olumsuz (ithalat artışı gibi) gelişmeleri bir arada yaşadığını, ancak her şeye rağmen olumlu gelişmelerin önplana çıktığını ortaya koymaktadır. Kuşkusuz bu değerlendirme, sektörde niteliksel yeniden yapılanma ihtiyacını ortadan kaldırmamaktadır.

V. BÖLÜM

2017 YILINDA TÜRKİYE VE DÜNYA

5. 2018 YILINDA DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle 2018 yılına yönelik beklentiler ve olası ekonomik gelişmeler; hem dünya geneli hem de Türkiye özelinde değerlendirilecek, ardından da sanayicilere yönelik öneriler ortaya konulacaktır.

5.1. 2018 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ

2008 yılında başlayan ve 2009 yılında dünya genelinde üretimin yüzde 1,6 gerilemesine, küresel ticaret hacminin daralmasına neden olan küresel finans krizinin ardından dünya ekonomisi izleyen yıllarda normal performansının altında gelişme göstermiştir. 2017 yılında üretim ticaret hacminin artışında ılımlı bir artış gerçekleşmiştir. Nitekim, bu yıl dünya genelinde üretim yüzde 3,6 oranında artmış, küresel ticaret hacmi yüzde 4 büyümüştür.

Diğer taraftan, geniş bir kesimde artık ekonominin performansının sadece büyüme ile ölçülmesinin doğru olmayacağı, çünkü uzun yıllardır devam eden salt tüketime odaklanmanın doğal dengeleri bozduğu ve dünyayı yaşanabilir olmaktan çıkardığı görüşleri sıkça dillendirilir olmuştur. Bu durum, insanlığın iradesiyle yeniden ve dengeli düzenlenmeyen insan-üretim-doğa dengesinin, doğanın kendi yöntemleriyle ve oldukça maliyetli bir şekilde yeniden kurulmaya başlandığının görülmesiyle daha anlamlı hale gelmektedir. Son yıllarda dünyanın birçok yerinde yaşanan doğa felaketleri, yeni anlayış ve arayışlara motivasyon sağlamaktadır.

Bununla birlikte, “yetmez” diyen insanlık ile “artık yeter” diyen doğanın mücadelesinin nasıl sonuçlanacağını zaman gösterecektir. Ancak, bugünkü koşullarda söylenebilecek şey, yeni ve kapsayıcı bir büyüme anlayışına ihtiyaç olduğudur.

Böylesi bir zeminde dünya ekonomisini 2018 yılında nelerin beklediğine ilişkin değerlendirmeleri yapabilmek amacıyla Tablo 5.1’de IMF tarafından açıklanan öngörüler verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2018 yılında dünya üretim artışının 2017 yılına göre binde bir oranında artarak yüzde 3,7 olması beklenmektedir.

Detaylara bakıldığında gelişmiş ülkelerin büyüme hızında, daha çok Euro bölgesi kaynaklı olarak, binde 2 oranında azalma öngörülmektedir. Bu gelişmede enflasyon kaygısıyla ABD'nin faiz artışının devam edecek olması, AB'nin ise likidite genişlemesinde sona gelmesi belirleyici olacaktır.

Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerin büyüme hızının binde 3 oranında artacağı beklenmektedir. Uzun yıllardır gelişmekte olan ülkelerin büyümesinde lokomotif işlevi gören Çin'de sınırlı bir yavaşlama (binde 3), Hindistan'da ise ılımlı bir artış (binde 8) yaşanacağı tahmin edilmektedir. Bu arada diğer gelişmekte olan ülkelerin önemli bir bölümünde de çok sınırlı bir büyüme artışı beklentisi olduğu görülmektedir.

TABLO 5.1: 2018 YILINA İLİŞKİN BAŞLICA ÖNGÖRÜLER

GÖSTERGE	2015	2016	2017	2018
BÜYÜME HIZI (%)				
Dünya	3,4	3,2	3,6	3,7
Gelişmiş ülkeler	2,2	1,7	2,2	2,0
ABD	2,9	1,5	2,2	2,3
Japonya	1,1	1,0	1,5	0,7
Euro bölgesi	2,0	1,8	2,1	1,9
Almanya	1,5	1,9	2	1,8
Fransa	1,1	1,2	1,6	1,8
İtalya	0,8	0,9	1,5	1,1
İngiltere	2,2	1,8	1,7	1,5
İspanya	3,2	3,2	3,1	2,5
Gelişmekte olan ülkeler	4,3	4,3	4,6	4,9
Çin	6,9	6,7	6,8	6,5
Rusya federasyonu	-2,8	-0,2	1,8	1,6
Arjantin	2,5	-2,2	2,5	2,5
Brezilya	-3,8	-3,6	0,7	1,5
Hindistan	8,0	7,1	6,7	7,4
Türkiye	4,0	3,2	5,1	3,5
Küresel Hasıla (Trilyon Dolar)	73,6	75,2	79,3	
Dünya Ticaret Hacmi (%)	2,8	2,4	4,2	4,0
İthalat				
Gelişmiş ülkeler	4,6	2,7	4,0	3,8
Gelişmekte olan ülkeler	-0,9	2,0	4,4	4,9
İhracat				
Gelişmiş ülkeler	3,8	2,2	3,8	3,6
Gelişmekte olan ülkeler	1,8	2,5	4,8	4,5
Petrol Dışı Mal fiyatlarının Değişimi(%)	-17,5	-1,8	7,1	0,5
Petrol fiyatlarında değişim (%)	-47,2	-15,7	17,4	-0,2

Kaynak: IMF

Tablodaki verilere göre 2015 yılında yüzde 2,8, 2016 yılında yüzde 2,4 olan ve 2017 yılında hızlanarak yüzde 4,2'ye yükselen küresel ticaret hacmi artış oranının, daha çok gelişmiş ülkelerin ithalatında beklenen azalmaya bağlı olarak, yüzde 4'e gerilemesi beklenmektedir. Ancak bu oranın da 2009 sonrası koşullar çerçevesinde yüksek bir artış oranı olduğu göz ardı edilmemelidir.

Bu verilerin arka planına bakıldığında 2018 yılında ihracatın gelişmiş ülkelerde yüzde 3,6, gelişmekte olan ülkelerde yüzde 4,5 oranında artmasının beklendiği görülmektedir. İthalatın ise gelişmiş ülkelerde yüzde 3,8, gelişmekte olan ülkelerde yüzde 4,9 oranında artacağı öngörülmektedir. Gelişmiş ülkelerde hem ithalatın hem de ihracatın 2017 yılında binde 2 oranında daralacağı öngörüsü, ihracatçılar açısından dikkate alınması gereken önemli bir göstergedir.

2018 yılında dünya ekonomisinde ortaya çıkacak gelişmeleri yakından etkileyecek faktörlerden biri de, her zaman olduğu gibi petrol fiyatlarıdır. Petrol fiyatlarının 2017 yılını yüzde 17,4 oranında artışla tamamlayacağı, 2018 yılında ise aynı düzeylerde (binde 2 azalacağı) kalacağı öngörülmektedir. Ancak, bir taraftan Doların değer kaybetmesi gibi ekonomik gerekçeler, diğer taraftan da Ortadoğu'da esen savaş rüzgarları petrol fiyatlarında beklenmedik hareketler yaratabilecektir. Bu nedenle, 2018 yılında öngörülmesi en zor değişkenlerin başında petrol fiyatlarının geldiği söylenebilir.

Dünya ekonomisinde gelişimi oldukça yakından takip edilen ve merak edilen göstergelerden biri de enflasyondur. Ülkeler arasında oldukça farklılaşabilen ve bu nedenle küresel kaynak dağılımını etkileyen enflasyonun, 2009 krizi sonrası ABD ve AB tarafından piyasalara aktarılan trilyonlarca Dolar ve Euro tarafından nasıl etkileneceği merak konusuydu.

Ekonominin yavaş büyüdüğü dönemin ardından gelebilecek bir canlanmanın enflasyonu hızla artırması söz konusu olabilecekti. Bu olası gelişmeye karşı önlem olarak hem ABD Merkez Bankası (FED) ile AB Merkez Bankası'nın (ECB) önce faiz artırması, ardından da likiditeyi daraltması beklenmekteydi. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkeleri olumsuz etkileyecek olan; daha az ve daha pahalı likidite ortamına girilmesi endişeleri bulunuyordu. Böylesi bir ortamda 2017 yılında ABD ve AB'de hem ekonominin canlandığı hem de enflasyonun arttığı görüldü. Likidite ve faiz politikalarının 2018 yılındaki seyrinde enflasyon beklentileri bu nedenle çok önemli hale gelmişti. IMF, 2018 yılı için hem ABD hem de AB'de enflasyonun 2017 düzeyinde kalmasını beklemektedir. Dolayısıyla, ABD ve AB'nin hızlı likidite çekişini gerektirecek bir ortam öngörülmemektedir. Ancak, aynı şeyi faiz artışı için söylemek güç görünmektedir. IMF'nin 2018 yılında hem Dolar, hem de Japon yeni için faiz artışı öngörmesiyle, dış kaynak bağımlısı gelişmekte olan ülkeler için 2018 yılı zorlu geçecek gibi görünmektedir.

Diğer taraftan, 2018 yılında IMF'nin isminin birçok ülke ile birlikte anılması, hatta Türkiye ile birlikte de, sık sık gündeme gelmesi sürpriz olmayacaktır. Zira, hem bazı ülkelerin finansman ihtiyacı olabilecek hem de IMF'nin yaklaşık 70 yıldır oluşturmaya ve korumaya çalıştığından farklı bir dünya ekonomik düzen oluşturma çabalarıyla karşılaşılacaktır. Sonuç olarak 2017'den çok da farklı olmayan ancak ilave belirsizliklerin görülebileceği bir 2018 yılı ekonomik birimleri beklemektedir.

Bu açıklamalar, 2018'de dünya ekonomisinin 2017 yılından farklı bir yıl vadetmediğini ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle "istikrarlı yavaşlık" halinin bu yılda da devam etmesi beklenmektedir. Bu durumda ekonominin göstereceği performans daha çok her bir ülkenin uygulayacağı ekonomi politikalarına bağlı olacaktır. Bu durumda da faiz ve döviz kuru politikalarının öneminin daha da artacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'nin bu politikalarda yanlış yapma hakkını yoğun olarak kullandığı ve yeterince tecrübelendiği dikkate alındığında, 2018'in başarılı ekonomi politikaları uygulamak için bir "fırsat yılı" olacağı söylenebilir.

5.2. 2018 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

2018 yılında dünya genelinden Türkiye'ye biraz daha gergin ve zorlu siyasi konjonktür, 2017 yılına benzer bir ekonomik iklim yansıtacağını söylemek mümkündür. Bunun ekonomik açıdan anlamı ve Türkiye'ye yansımaları beklenen başlıca etkilerin; daha sınırlı finansman imkanı, biraz daha yüksek faiz ödeme zorunluluğu ve 2017 yılındakine benzer bir küresel pazar beklenmektedir. Dolayısıyla, 2018 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanacak gelişmeler daha çok içsel dinamikler ve ekonomi politikası tercihleri ile Suriye sorunun gelişimi tarafından belirlenecektir.

Bu noktada ekonominin yol haritası konumundaki Orta Vadeli Program'da (2018-2020) 2018 yılına ilişkin olarak konulan hedeflere bakmak faydalı olacaktır.

- Makroekonomik istikrarın korunması,
- Beşeri sermaye ve işgücü kalitesinin artırılması,
- Yüksek katma değerli üretimin yaygınlaştırılması,
- İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ve kamuda kurumsal kalitenin artırılması yoluyla büyümenin hızlandırılması,
- İstihdamın artırılması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi,

Bu programın temel amaçları olarak sıralanmıştır.

Bu çerçevede Programda; “enflasyonun düşürülmesi, mali disiplinin sürdürülmesi ve cari dengenin iyileştirilmesi, eğitim kalitesinin yükseltilmesi, işgücünün beceri ve üretkenliğinin artırılması, işgücü piyasasının daha esnek hale getirilmesi, yeniliğe dayalı yüksek katma değerli üretim ve ihracatın artırılması, iş ve yatırım süreçlerinin kolaylaştırılması, iş ve ticaret uyumsuzluklarında hukuki öngörülebilirliğin artırılması ve kamuda kurumsal kapasitenin güçlendirilmesine yönelik yapısal reformların gerçekleştirilmesi önem arz ettiği” vurgulanmıştır.

OVP yer alan sayısal hedefler incelendiğinde ise;

- 2018 yılı için öngörülen büyüme hedefinin yüzde 5,5 olduğu görülmektedir. Gelişmeler, 2018 yılında bu hedefin yakalanmasının güç olabileceğini göstermektedir.
- 2018 yılında büyüme hedefi çerçevesinde öngörülen 923 milyar Dolarlık GSYİH ve 11.409 Dolarlık kişi başına gelir büyüklüğünün yakalanması olası görünmemektedir.
- Programda 2018 yılında 801 bin kişilik ilave istihdam yaratılacağı ve işsizlik oranının yüzde 10,5 olacağı öngörülmektedir. İzlenecek olası destek programları ve ekonomideki gidişata göre bu veri şekillenecektir.
- Dış ticaret açığı (68 milyar Dolar) ile cari açık (40 milyar Dolar) hedefinin yakalanıp yakalanmayacağı ekonominin büyüme hızı yanında döviz kurlarına bağlı olacaktır. Ancak, başlangıç koşulları itibariyle bu hedeflere ulaşmanın daha kolay olduğu söylenebilir.
- 2018 yılında enflasyon için öngörülen yüzde 7'lik oranın yakalanması da güç görünmektedir. Bu oranın yakalanması için ekonominin yüzde 2'den daha az büyümesi ve/veya kurların nominal olarak gerilemesi gerekecektir. 2018 yılında enflasyonu yüzde 8-9'un altına gelmesi oldukça zordur.
- Makro ekonomik hedeflere göre 2018 yılı için öngörülen ortalama Dolar kurunun 3,73 TL olduğu anlaşılmaktadır. 2018 yılında ortalama Dolar kurunun bu düzeylerde gerçekleşmesi de olası görünmemektedir. Bu hedefin yakalanması dış açık hedeflerinin yakalanmaması, dış açık hedeflerini yakalanmaması ise Dolar kuru hedefinin yakalanmaması anlamına gelecektir.

Türkiye ekonomisinde 2018'de yaşanacak gelişmeler ve konulan hedeflerin gerçekleşme düzeyi üzerinde belirleyici olabilecek başlıca dışsal-siyasi ve ekonomik faktörler şöyle sıralanabilir;

- Suriye'deki gelişmelerin nasıl şekilleneceği; Türkiye'nin buraya müdahalesinin Fırat'ın doğusu ve Irak'a yayılması ihtimalinin gerçeğe dönüşmesi ve bunun küresel yansımaları,
- Bu sürece bağlı olarak Türkiye-ABD ilişkilerinin nasıl gelişeceği,
- Yine bu süreçte Türkiye-Rusya ilişkilerinin hangi zeminde sürdürüleceği,
- ABD-Rusya ilişkilerinin durumu,
- Türkiye-AB ilişkilerinin yönü,
- Fed'in ve AB Merkez Bankasının faiz artırımı ve likidite azaltmasına ilişkin kararları,
- Küresel spekülasyonun risk iştahı ve küresel sermaye hareketlerinin yönü,
- Enerji fiyatlarının gelişimi,
- Uluslararası rating kuruluşlarının Türkiye'ye ilişkin notlarındaki gelişmeler,
- Genel olarak dünyada, Türkiye algısında ortaya çıkacak olumlu ve olumsuz gelişmeler.

Bu maddeler çerçevesinde, dünya siyaseti ve ekonomisinin 2018 yılında Türkiye'ye hem önemli tehditler, hem de önemli fırsatlar getirebileceğini söylemek mümkündür. Nitekim, Suriye ve Irak konusunda önemli pozisyon kazanımları elde etmiş, ABD-Rusya-AB arasında var olan oldukça kaotik ilişki zemininde bu ülkelerle eş-anlı ve iyi ilişkiler kurmayı ve sürdürmeyi başarmış bir Türkiye'nin ülke içinde de normalleşmeyi (olağanüstü halin kaldırılması, demokrasi ve hukuk standartlarının güçlendirilmesi, siyasetin dilinin yumuşaması) başarması durumunda olumsuz görünen koşullar hızla avantaja dönüştürülebilecektir. Böylesi bir durum, Türkiye'nin yine ve yeniden mazlum milletlere ilham kaynağı olmasını sağlayacaktır.

Ancak, yukarıdakilerin tersine gelişmelerin ve bu durumun ülkeyi zorlu bir ekonomik ve siyasi iklime yönlendirmesi olasılığına karşı hazırlıklı olunması, iktidar ve muhalefet partileri arasında etkin bir diyalog zeminin kurulması uygun olacaktır.

Türkiye ekonomisi üzerinde 2018 yılında etkili olabilecek olası içsel siyasi ve ekonomik gelişmeler ve dinamikler ise şöyle sıralanabilir:

- Olağanüstü halin devam edip etmemesi,
- Erken seçim kararı alınıp alınmaması,
- Cumhurbaşkanlığı sistemine uyum yasalarının çıkarılması ve bu süreçte parlamentoda oluşacak iklim,
- Toplumsal kutuplaşmanın zayıflatılması (artması) ve uzlaşma konusunda gösterilecek çabalar ve alınacak mesafe,
- Hukuk sistemindeki sorunların çözülme düzeyi ve biçimi,
- Bütçe dengelerinin ne şekilde gelişeceği,
- Merkez Bankası'nın bağımsızlık algısı ve enflasyonla mücadeledeki başarı düzeyi,
- Yabancı spekülörlerin Türkiye'ye yönelik risk iştahı, dış kaynak girişinin kanalları ve düzeyi,
- Faiz ve döviz kurlarının düzeyi,
- Yabancı turist sayısındaki dolayısıyla turizm sektöründeki gelişmeler,
- Girişimciler ve hane halkının ekonomiye ilişkin beklentilerinin yönü ve yatırım ve tüketim kararlarına yansıma biçimi.

Özetle, 2018 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanacak gelişmeler konusunda etkili olabilecek çok değişken bulunmaktadır. Türkiye'nin konumu ve yönetimi adeta çoklu denklem sistemini çözmeye benzemektedir. Ülke ve ekonomi yönetiminin tecrübesi bu açıdan büyük bir avantajdır.

VI. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada yapılan inceleme ve analizler çerçevesinde:

- Dünya ekonomisinin özellikle 1990 sonrasında daha fazla küreselleştiği, ülkelerin daha fazla entegre olduğu, daha fazla ticaret yaptığı ve dolayısıyla da olumlu ve olumsuz gelişmelerin ülkeler arasında geçiş hızını artırdığı,
- Dünya genelinde ülkeler arasında ve ülke içinde gelir dağılımı adaletsizliğinin daha da belirginleştiği,
- Dünya üretim ve ticaret deseninin hızla değiştiği ve bilgi-yoğun ürün gruplarının ön plana çıktığı ve bunun daha da hızlanacağı,
- Nüfusun ve Pazarın dünyanın doğusunda yoğunlaştığı ve yoğunlaşacağı,
- Dünyada ekonomik büyüme ile doğal dengenin korunması arasındaki zıtlığın daha da belirginleştiği, büyümede nitelik değişimine ihtiyaç olduğu,
- 2017 yılında dünya ekonomisinin reel boyutunda normalleşme, finansal boyutunda aşırı coşma olduğu ve bunun da 2018'e artan spekülasyon hareketleri olarak yansıtılabileceği, dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin hızlı ve büyük oranlı giriş ve çıkışlara karşı hazırlıklı olmaları gerektiği,
- Faiz ve kur politikalarının önemini koruduğu ve çok dikkatli kullanılmaları gerektiği, anlaşılmıştır.

Türkiye'ye yönelik incelemelerden ise;

- 2017 yılında bir kez daha küresel konjonktürün sunduğu riskli ve geçici imkânların Türkiye ekonomisine avantaj sağladığı,
- Buna bağlı olarak tüketim çekişli büyümenin ön plana çıktığı ancak, kurlarda yaşanan artışın bunu ihracat artışıyla desteklemesi sonucu çift kanatlı yani hem iç, hem de dış talep destekli büyüme yaşandığı,
- Makine teçhizat yatırımlarında yeterli ivmelenmenin sağlanamadığı,

- Büyüme hızının uzun dönem ortalamasının üzerine çıkması nedeniyle dış ticaret ve cari denge açığının da hızlı büyüdüğü,
- Canlı talep ve kur artışlarının birleşmesiyle enflasyonun kontrolden çıktığı,
- Yüksek enflasyonun faizlerde gerilemeye imkan vermediği,
- Bütçe dengelerinde bozulma yaşandığı, kamunun da ihtiyacının çok ötesinde borçlanarak faizlerin düşmemesine katkı yaptığı,
- Büyümeyle uyumlu olmayan bir istihdam artışı yaşandığı buna bağlı olarak da işsizlikte mücadelede mesafe alınamadığı,
- Ancak zamanlama ve yöntem olarak çok başarılı olan gerek KGF destekli krediler, gerekse dayanıklı tüketim mallarındaki vergi indirimleri aracılığıyla ekonominin göz kamaştırıcı bir büyüme hızına ulaştığı görülmektedir.

2017 yılında yaşanan gelişmeler ve 2018 yılına ilişkin beklentiler çerçevesinde sanayicilere şu önerilerin sunulmasında fayda bulunmaktadır:

1. 2018 yılında faizlerin yüksek düzeyini koruması hatta yılın ilk yarısında bir miktar daha artması ihtimali yüksektir. Finansal yönetim kararları, bu gerçekliğe göre alınmalıdır.
2. 2018 yılında döviz kurlarında önemli dalgalanmalar olacaktır. Jeopolitik risklerin de devreye girebilecek olması nedeniyle eğilimin artma yönünde olacağı görülmektedir. Bu noktada Merkez Bankası'nın faiz politikası kritik önemini koruyacaktır.
3. 2018 yılında iç talebin 2017 düzeyinde artması olası görünmemektedir. İç piyasa için üretim ve yatırım planları buna göre yapılmalıdır.
4. Kurlar ihracat için cazip düzeyini koruyacak gibi görünmektedir. Bu nedenle ihracat konusunda daha fazla çaba harcanmalıdır.
5. Gerek spekülatif finansal ataklar, gerekse beklenmedik siyasi ve askeri gelişmelerin getirebileceği olumsuzluklara karşı bir miktar "ihtiyat akçesi" tutulmasında fayda olacaktır.

Sonuç olarak sanayicilerimizi zorlu bir yıl beklemektedir. Ancak, geçmiş yıllardaki tecrübeleri, sanayicileri bu zorlu koşullardan fırsat yaratmalarına imkan verecektir.